

ΑΤΟΜΙΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΙΚΗ ΑΝΤΙΛΗΨΙΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Υ Π Ο

ΙΩΑΝΝΟΥ Χ ΧΑΣΑΠΟΠΟΥΛΟΥ

Ι. Η ΖΙΑΚΡΙΣΙΣ ΤΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΘΕΩΡΙΩΝ

Ἄσχοιούμενος τὸ πρῶτον μὲ τὰ προβλήματα τῆς θεωρητικῆς κοινωνικῆς οἰκονομικῆς θὰ εὐρεθῇ συντόμως πρὸ μιᾶς ἀπαγορευτικῆς καταστάσεως ὣν ἠναγκασμένος νὰ ἀντιμετωπίσῃ ἐν μέγιστον πλῆθος ἀπόψεων, κατευθύνσεων καὶ ἀντιλήψεων ὅλως διαφορετικῶν καὶ συχνὰ εἰς θεμελιώδη ἀντίθεσιν μεταξὺ τῶν εὐρισκομένων, οὕτως ὥστε εὐλόγως θὰ τῷ γεννηθῇ τὸ ἐρώτημα ἐὰν ἡ Κοινωνικὴ Οἰκονομικὴ ἀποτελεῖ πράγματι μίαν αὐτοτελὴ ἐπιστήμην ἢ θὰ ἔπρεπε νὰ τεθῇ αὕτη ἔξω τῆς σφαίρας τῶν ἐπιστημῶν. Ὅ,τι κατ' ἀρχὴν πρέπει ἐνταῦθα νὰ παρητηρήσωμεν εἶναι ὅτι ἡ ἀσυμφωνία αὕτη δὲν ἀποτελεῖ ἰδιαίτερον τῆς Κοινωνικῆς Οἰκονομικῆς χαρακτηριστικόν, ὡς ὑπὸ πολλῶν νομίζεται, ἀλλὰ εἶναι κοινὸν γνώρισμα ὅλων τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν, ὅπως τῆς Κοινωνιολογίας, τῆς Ψυχολογίας καὶ τῆς Ἑθνολογίας· ἀκόμη δὲ παρατηρεῖται—ἂν καὶ εἰς πολὺ περιορισμένην κλίμακα—καὶ εἰς αὐτὰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, κυρίως εἰς τὴν Χημείαν καὶ τὴν Φυσικὴν, διὰ τὸ ἀντικείμενον καὶ τὰ ὅρια τῶν ὁποίων δὲν ὑπάρχει κοινὴ μεταξὺ τῶν ἐπιστημόνων συμφωνία. Τὸ πλῆθος τῶν ἀπόψεων καὶ θεωριῶν δὲν εἶναι σημεῖον ἀναρχίας καὶ κρίσεως τῆς Κοινωνικῆς Οἰκονομικῆς, περὶ τῆς ὁποίας τόσος γίνεται ἐπ' ἐσχάτων λόγος, ἀλλὰ ἀντιθέτως εἶναι δεῖγμα πλούτου ζωῆς καὶ ἀποτελεῖ τρανοτάτην ἀπόδειξιν τῆς πνευματικῆς δυναμικότητος τῆς ἐπιστήμης ταύτης. Ἡ ὑπερβίς μιᾶς μοναδικῆς θεωρίας, ἡ πλήρης συμφωνία ἐπὶ ὅλων τῶν ζητημάτων τῆς Κοινωνικῆς Οἰκονομικῆς θὰ ἔδετε τέρμα εἰς πᾶσαν ἐρευναν καὶ ἀναζήτησιν, εἰς πᾶσαν περαιτέρω ἀπασχόλησιν μὲ τὰ οἰκονομικὰ προβλήματα, θὰ ἐσήμαινε πλέον τὸ τέλος τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης (!).

Ἐν τούτοις ἡ πληθώρα αὕτη τῶν θεωριῶν καὶ γνωμῶν φέρει εἰς δύσκολον θέσιν πάντα μὴ ex professo μὲ τὴν οἰκονομικὴν ἐπιστήμην ἀσχοιούμενον, διότι καθιστᾷ εἰς αὐτὸν δύσκολον τὴν ἐπισκόπην, τὴν παρακολούθησιν καὶ τὴν γνῶσιν τῶν θεωριῶν. Εἶναι δὲ εὐνόητον ὅτι ὁ μελετητὴς τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης κινδυνεύει ἕνεκα ταύτης νὰ παρασυρθῇ καὶ νὰ χαθῇ εἰς τὴν ἀπειρίαν τῶν δοξασιῶν καὶ ἰδεῶν, οὕτως ὥστε, ἀντὶ τοῦ ἐπιδιωκομέ-

νου σκοποῦ ὕπως γίνη κύριος τούτων καὶ κατανοήσῃ τὴν βαθυτέραν αὐτῶν οὐσίαν, νὰ συσκοτίσῃ τὸ πᾶν εἰς τὴν διάνοιάν του, νὰ καταληφθῇ ὑπὸ ἀβουλίας καὶ ἀμηχανίας, καὶ τὴν σταθερὰν γνῶσιν νὰ ἀντικαταστήσῃ μὲ ἓν ἄχρηστον καὶ ἓν πολλοῖς ἐπιζήμιον ἀνακάτευμα ξηρῶν καὶ στυγνῶν θεωριῶν.

Πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς καταστάσεως ταύτης εἶναι ἀνάγκη ὅπως οἱ οἰκονομολόγοι προβαίνουν συχνά εἰς τὴν κατ'ἐκτελεστέαν καὶ συστηματοποίησιν τῶν οἰκονομικῶν θεωριῶν. Τὴν ἐργασίαν ταύτην ἀναλαμβάνει ἡ ἱστορία τῶν οἰκονομικῶν θεωριῶν. Ὁ σκοπὸς ταύτης συνίσταται εἰς τὴν συστηματικὴν ἐκθεσιν τοῦ κόσμου τῶν οἰκονομικῶν ἰδεῶν καὶ δογμάτων. Κατὰ τρεῖς διαφόρους τρόπους δύναται ἡ ἱστορία τῶν οἰκονομικῶν θεωριῶν νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὸν σκοπὸν τῆς :

α) Διὰ τῆς συστηματικῆς ἐκθέσεως τῶν ἀτομικῶν θεωρητικῶν οἰκοδομημάτων. Ἡ ἐκθεσις αὕτη δύναται νὰ λάβῃ χώραν διὰ τῆς χρονολογικῆς διατάξεως τῶν θεωριῶν ἢ διὰ τῆς κατὰ τόπους (ἔθνη, κρίτη) ἢ γλῶσσας διακρίσεως τούτων.

β) Διὰ τῆς εἰς σχολὰς κατατάξεως τῶν διαφόρων θεωριῶν. Ἡ κατάταξις αὕτη εἶναι κυρίως τυπολογική. Αἱ ἀτομικαὶ θεωρίαι διαχωρίζονται εἰς ὁμάδας ἐπὶ τῇ βάσει ὠρισμένων μεθοδολογικῶν, θεωρητικῶν ἢ ἰδεολογικῶν γνωρισμάτων (φιλελευθέρα, ρομαντική, μαρξική σχολὴ κλπ).

γ) Διὰ τῆς κατατάξεως τῶν θεωριῶν εἰς συστήματα. Τὰ συστήματα ἀποτελοῦν ἀνωτάτης κατηγορίας, εἶναι «ἰδανικοὶ τύποι» θεμελιούμενοι ἐπὶ ὠρισμένων γενικῶν ἀρχῶν. Ἡ δημιουργία τῶν «ἰδανικῶν τύπων» ἢ συστημάτων καθίσταται δυνατὴ δι' ἀφαιρέσεως καὶ προσθέσεως διαφορῶν σημείων, διὰ τοῦ μονομεροῦς τονισμοῦ μερικῶν ἀπέρψων, διὰ τῆς γενικεύσεως ὠρισμένων μὴ ἐξαιρετικῆς σημασίας παραγόντων καὶ τῆς συνενώσεως ἄλλων ὀλιγώτερον ἢ περισσώτερον εἰς τὰς διαφόρους θεωρίας ὑφισταμένων, οὕτως ὥστε νὰ ἐπιτυγχάνεται μία ἀρτία καὶ συγκεκριμμένη εἰκὼν ἀντιπροσωπεύουσα μίαν γενικὴν καὶ καθολικὴν περὶ τῆς οἰκονομικῆς συμβιώσεως ἀντίληψιν.

Καὶ οἱ τρεῖς μνημονευθέντες τρόποι ἐκθέσεως καὶ κατατάξεως τῶν οἰκονομικῶν θεωριῶν εἶναι ἔξ ἴσου χρήσιμοι καὶ διευκολύνουν κατὰ διάφορον τρόπον ἕκαστος τὴν γνῶσιν τῶν οἰκονομικῶν θεωριῶν. Ἡ προτίμησις ἑνὸς ἐκ τούτων ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ. Ἡ εἰς συστήματα διάταξις, μὲ τὴν ὁποίαν ἀσχολεῖται καὶ ἡ παρούσα ἐργασία, ἀποσκοπεῖ νὰ συνενώσῃ τὰς διαφόρους θεωρίας εἰς λογικῶς αὐτοτελεῖς κατηγορίας, νὰ συνδέσῃ αὐτάς ἐπὶ τῇ βάσει μιᾶς ἢ περισσοτέρων ἀρχῶν εἰς ἰδιαίτερας γενικὰς ὁλότητες. Ὁ τρόπος οὗτος τῆς ἐκθέσεως τῶν οἰκονομικῶν θεωριῶν λαμβάνει ὑπ' ὅψιν τὰ καθολικὰ στοιχεῖα, θέτει δὲ εἰς ὑποδεστέραν μοῖραν ἢ καὶ ἀδιαφορεῖ διὰ τὰ ἰδιαίτερα ἐκείτης θεωρίας χαρακτηριστικά. Ἐνδιαφέρεται περισσώτερον διὰ τὴν πνευματικὴν βύσιν τῶν θεωριῶν παρὰ διὰ τὴν ἐξωτερικὴν αὐτῶν μορφήν. Ὁ ἱστορικὸς ἐκφεύγει ὁθεν ἐνταῦθα τοῦ καθαρῶς ἱστορικοῦ τοῦ σκοποῦ. Δὲν περιορίζεται εἰς τὸ νὰ ἐκθέσῃ καὶ κα-

τατάξη τὰς διαφόρους θεωρίας ἀλλὰ ἐπεξεργάζεται ταύτας, τὰς ἀπαλλάσσει ὅλων τῶν ἰδιαιτέρων των, τῶν ἀτομικῶν των οὕτως εἰπεῖν, στοιχείων καὶ προσπαθεῖ νὰ συνενώσῃ ὅλας τὰς κοινὰς εἰς αὐτὰς ιδέας καὶ ἀρχὰς εἰς ἓν χωριστὸν καὶ ἰδιαιτέρον θεωρητικὸν οἰκοδόμημα.

Τὰ συστήματα δύνανται νὰ ἔχουν μερικώτερον ἢ καθολικώτερον χαρακτήρα. Τοῦτο ἐξαριτᾶται ἐκ τῆς προθέσεως τοῦ διακρίνοντος ταῦτα. Ἀναλόγως τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ διὰ λάβῃ χώραν καὶ ἡ ἐπεξεργασία τῶν θεωριῶν. Ἐνταῦθα ἐνδιαφερόμεθα διὰ τὸν καθολικώτερον χαρακτήρα τῶν συστημάτων. Τὰ καθολικὰ συστήματα δεόν νὰ συγκεντροῦν τὰ ἑξῆς γνωρίσματα :

α) Πρέπει νὰ ἀποτελοῦν ἀνωιότητα κατηγορίας. Νὰ μὴ εἶναι ἐφικτὴ ἡ ὑπαγωγή αὐτῶν εἰς ἄλλας, εἰ ἀνωτέρας κατηγορίας.

β) Νὰ ἔχουν λογικὴν αὐτοτέλειαν. Ἡ χρησιμοποιουμένη ὡς κριτήριον τῆς διακρίσεως γενικὴ ἀρχὴ δεόν νὰ εἶναι τοιαύτη ὥστε νὰ καθίσταται δυνατὴ ἡ σύνθεσις τῶν διαφόρων θεωριῶν εἰς ἓν αὐτοτέλές ὅλον, εἰς μίαν ἐνιαίαν κατηγορίαν ἀποτελοῦσαν ἓν πλήρες οἰκοδόμημα σκέψεων καὶ ιδεῶν.

γ) Πρέπει νὰ ἔχουν ἐρρύτητα ὀφείλουν δηλαδὴ νὰ ἀναφέρονται εἰς τὸ σύνολον τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν, ἀδιαφόρως ἂν χρησιμοποιοῦνται ὡς γενικαὶ κατηγορίαι μιᾶς μόνον ἐπιστήμης.

δ) Πρέπει νὰ ἔχουν γενικότητα. Ὀφείλουν, τοιτέστιν νὰ συμπεριλαμβάνουν ἀπάσας τὰς θεωρίας ἐπιστήμης τινός. Πᾶσα θεωρία δεόν νὰ ὑπάγεται εἰς ἓν τῶν συστημάτων, ἀδιαφόρως τῆς προθέσεως τοῦ δημιουργοῦ της.

Ἡ εἰς συστήματα διάκρισις τῶν οικονομικῶν θεωριῶν δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ ἐπὶ τῇ βίψει διαφορετικῶν γενικῶν γνωρισμάτων, ἀναλόγως τοῦ ἐπιδιωκομένου διὰ ταύτης σκοποῦ. Τοιοῦτοτρόπως δύναται νὰ ἰσχύσῃ ὡς κριτήριον τῆς συστηματοποιήσεως τῶν θεωριῶν ἡ ἐνυπάρχουσα εἰς ταύτας —καὶ περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον ἐκδηλουμένη— κοσμοθεωρία, ἡ μέθοδος, ὥρισμένοι ἰδεολογικοὶ ἢ ἠθικοὶ ἀρχαὶ καὶ ἀκόμη ὥρισμένα γενικά θεωρητικὰ γνωρίσματα. Ὅσον περισσότερα γνωρίσματα χρησιμοποιοῦνται διὰ τὴν διάκρισιν, τόσον γενικώτερος καὶ καθολικώτερος εἶναι ὁ χαρακτήρ τῶν συστημάτων, τόσον περισσότερον ἀνταποκρίνονται ταῦτα εἰς τὰς ἀναφερθείσας προϋποθέσεις. Τοῦτο ὅμως προσκροεῖ εἰς πλείστας ὅσας δυσκολίας, κυρίως ἔνεκα τῆς ἀνομοιογενείας τῶν διαφόρων γνωρισμάτων.

Πρὸς ὑπερνίκησιν τῶν δυσκολιῶν τούτων εἶναι ἐπάναγκες ὅπως ὡς κριτήριον τῆς διακρίσεως χρησιμοποιηθῇ μία τοιαύτη γενικὴ ἀρχή, ἥτις, ὡς ἐκ τῆς φύσεως της, νὰ εὕρισκεται ἓν τι ἀναφορὰ καὶ πρὸς τὰ ἄλλα γνωρίσματα. Μόνον δι' ἑνὸς τοιούτου κριτηρίου εἶναι δυνατόν νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ γενικότης καὶ εὐρήτης τῶν συστημάτων, μόνον ἐπὶ μιᾷ τοιαύτης γενικῆς ἀρχῆς θεμελιούμενα τὰ συστήματα δύνανται νὰ ἀπεκτιθῶσιν λογικὴν αὐτοτέλειαν καὶ αὐστηρῶς συνθετικὸν χαρακτήρα. Καὶ ἡ ἀρχὴ αἷτη δὲν δύναται νὰ εἶναι ἄλλη τις παρὰ ἡ κοσμοθεωρία. Ἐκαστον σύστημα δεόν νὰ ἀνταποκρίνεται πρὸς ὥρισμένην κοσμοθεωρίαν. Εἰς τὴν διάκρισιν τῶν συστημά-

των πρέπει νὰ ἀντικατοπτρίζωνται αἱ ἀντιθέσεις τῶν κοσμοθεωριῶν. Ἡ κοσμοθεωρία δὲν εἶναι ἄσχετος πρὸς τὴν ἐπιστήμην, ἀλλ' εὐρίσκεται ἐν στενωτέρᾳ ἢ χαλαρωτέρᾳ πρὸς αὐτὴν ἀναφορᾷ. Θὰ ἡδύνατο νὰ λεχθῇ ὅτι οὔδε μία θεωρία στερεῖται κοσμοθεωρίας τινος. Διότι, παρ' ὅλας τὰς ἐναντίας γνώμας, ἡ ἐπιστήμη καὶ ἐν προκειμένῳ ἡ πνευματικὴ ἐπιστήμη, ἔχουσα ὡς σκοπὸν τὴν γνῶσιν καὶ ἐρμηνεῖαν τῶν διαφορῶν σφαιρῶν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, δὲν δύναται νὰ ἀδιαφορήσῃ πρὸς τὴν θέσιν γενικῶς, τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ κόσμῳ καὶ ἐν τῷ σύμπαντι. Ἡ σχέσις αὕτη τῆς ἐπιστήμης πρὸς τὴν κοσμοθεωρίαν εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς μεταξὺ ἐπιστήμης καὶ φιλοσοφίας σχέσεως, σχέσεως ἣτις εὐρίσκει τὴν ἐξήγησιν τῆς εἰς τὴν ἱστορικὴν προέλευσιν τῶν ἐπιστημῶν, αἵτινες ἀπεσπάρσθησαν βαθμιαίως ἐκ τῶν κόλπων τῆς φιλοσοφίας.

Ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ὅμως ἡ κοσμοθεωρία λαμβάνει περιορισμένην τινὰ μορφήν. Δὲν ἀναφέρεται τουτέστιν εἰς τὸν κόσμον, εἰς τὸ σύμπαν γενικῶς, ἀλλὰ περιορίζεται ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου μόνον κόσμου καὶ ἐν προκειμένῳ ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς συμβάσεως τῶν ἀνθρώπων. Ἐτι ὀλιγώτερον ἐπιζητεῖ ἡ ἐπιστημονικὴ κοσμοθεωρία νὰ δώσῃ κοινωνικὰς ἐπιταγὰς. Δὲν ἀπευθύνεται αἴτη, πρὸς τὴν πράξιν ἀλλὰ πρὸς τὴν θεωρίαν. Ὁ σκοπὸς τῆς θεωρητικῆς ἐπιστήμης συνίσταται εἰς τὴν ἔρευναν καὶ ἐρμηνεῖαν τῆς πραγματικότητος. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον συμμορφοῦται καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ κοσμοθεωρία, ἣτις ὡς ἐκ τούτου εἶναι ὅλως διάφορος τῆς πρακτικῆς κοσμοθεωρίας, ἡ ὁποία ἀποβλέπει καὶ ἐνδιαφέρει διὰ τὴν πράξιν. Ἐὰν ἡ φιλοσοφικὴ κοσμοθεωρία ἀποτελεῖ γενικὴν τινὰ περὶ τοῦ σύμπαντος ἀντίληψιν, ἡ πρακτικὴ ἐξυπηρετεῖ πρακτικούς καὶ ἡθικούς σκοπούς, ἡ ἐπιστημονικὴ κοσμοθεωρία περιορίζεται μόνον εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς γνώσεως τοῦ πραγματικοῦ, τοῦ ἀνθρωπίνου κόσμου. Εἶναι ἀφηρημένη τις παρὰστασις περὶ τῆς κοινωνικῆς τῶν ἀνθρώπων συμβιώσεως σχετιζομένη λογικῶς πρὸς τὸν τόπον, τὸν χρόνον καὶ τὴν αἰτίαν.

Τὰ τρία ταῦτα εἶδη κοσμοθεωριῶν, δὲν εἶναι ἐν τούτοις ἐντελῶς διάφορα καὶ ξένα ἀπ' ἀλλήλων. Μεταξὺ τούτων ὑφίσταται σχέσις τις καὶ συνάφεια ἐξηγοιμένη πρὸ παντὸς ἐκ τῆς ἐνιαίας πηγῆς τῆς προελεύσεώς των. Διότι εἶναι εὐνόητον ὅτι οὔτε ἡ ἐπιστημονικὴ οὔτε ἡ πρακτικὴ κοσμοθεωρία δύναται νὰ ἀδιαφορήσουν ἐντελῶς διὰ τὴν βαθυτέραν τοῦ κόσμου ὑπόστασιν, νὰ ἀποξενωθοῦν καὶ νὰ ἀγνοήσουν τελείως τὴν φιλοσοφικὴν περὶ τοῦ σύμπαντος ἀντίληψιν, ὅπως δὲν δύναται καὶ ἡ φιλοσοφικὴ κοσμοθεωρία νὰ ἀγνοήσῃ τὴν κοινωνικὴν πραγματικότητα καὶ νὰ ἀδιαφορήσῃ διὰ τὸ πρόβλημα τῆς βελτιώσεώς της. Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀμφισβητηθῇ, ὅτι, τόσον ἡ ἀνθρωπίνη ἐπὶ τοῦ κοινωνικοῦ ἐπιπέδου δραστηριότης ὅσον καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ γνῶσις, εὐρίσκονται ἐν τινι ἀναφορᾷ πρὸς τὴν περὶ τοῦ καθ' ὅλον βίου πίστιν καὶ ἀντίληψιν, αἵτινες κατευθύνουν περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον τὰς ἀνθρωπίνους πράξεις καὶ ἐπηρεάζουν ἀναλόγως καὶ τὴν θεωρητικὴν ἔρευναν.

Ἡ ἐπιστημονικὴ κοσμοθεωρία διὰ τὴν ἀποτελέσῃ τὸ κατάλληλον διὰ τὴν διείκρισιν τῶν οικονομικῶν θεωριῶν κριτήριον δεόν νὰ ἀνταποκρίνεται καὶ πρὸς ἄλλας τινὰς ἀπαιτήσεις.

α) Κατὰ κύριον λόγον ὀφείλει αὕτη, θεωρουμένη ἀπὸ μιάς ἄλλης πλευρᾶς, νὰ ἀποτελῇ ἰδιαίτεραν τινὰ μέθοδον ἐρευνῆς. Τοῦτο ἀποτελεῖ συνέπειαν τῆς φύσεως τῆς ἐπιστημονικῆς κοσμοθεωρίας. Διότι ἐκ τῆς θέσεως ἣν λαμβάνει ὁ ἐρευνητὴς ἐναντι τῆς πραγματικότητος, προσδιορίζεται καὶ ὁ τρόπος καθ' ὃν προβαίνει οὗτος εἰς τὴν ἐρευναν. Τὰ συστήματα δὲν ἀπεικονίζουσιν, ὥς ἐκ τούτου, μόνον διαφορετικὰς κοσμοθεωρίας ἀλλὰ καὶ διαφορετικὰς μεθόδους.

β) Αἱ ἀνταποκρινόμεναι πρὸς τὰ συστήματα κοσμοθεωρίαι δεόν νὰ μὴν ἀποτελοῦν ἀντιλήψεις διαφόρους καὶ ἀσχέτους μεταξύ των, ἀλλὰ ὀφείλουν νὰ εὐρίσκονται εἰς σχέσιν τινὰ ἀντιθέσεως. Ἐκαστον σύστημα πρέπει νὰ ἀπεικονίζῃ τὴν ἀντίθετον μορφήν τοῦ ἐτέρου ἢ τουλάχιστον μίαν ἀντίθετον ὕψιν τῶν θεμελιωδεστέρων ἐκείνου ἀρχῶν.

γ) Ἐκάστη κοσμοθεωρία ὀφείλει νὰ ἀνταποκρίνεται καὶ πρὸς ὠρισμένον οικονομικὸν καὶ κοινωνικὸν σύστημα. Τοῦτο δὲν σημαίνει βεβαίως ὅτι, μετὰ τοῦ θεωρητικοῦ καὶ τοῦ πραγματικοῦ συστήματος πρέπει νὰ ὑφίσταται ἡλύτος συμφωνία, ἀλλὰ ἀπλῶς, ὅτι εἰς τὸ πρῶτον δεόν νὰ ἀντιπροσωπεύονται αἱ γενικαὶ ἀρχαί, αἵτινες χαρακτηρίζουν τὸ κοινωνικὸν σύστημα.

δ) Εἶναι φυσικὸν ὅτι διὰ τὰ ἐπὶ τοιαύτης βίσεως θεμελιούμενα συστήματα ἡ σημασία τῶν διαφορῶν θεωρητικῶν προβλημάτων εἶναι δι' ἕκαστον ἐξ αὐτῶν διάφορος. Εἰς ἕκαστον σύστημα τὰ προβλήματα τῆς οικονομικῆς θεωρίας λαμβάνουν ὃχι μόνον μίαν διαφορετικὴν ἐρμηνείαν ἀλλὰ καὶ μίαν ἰδιαίτεραν θέσιν ἀναλόγως τῆς ἀντιπροσωπευμένης ὑφ' ἑκάστου συστήματος κοσμοθεωρίας. Οὕτω εἰς ἓν σύστημα λαμβάνουν πρωτεύουσιν θέσιν προβλήματα ἅτινα εἰς τὸ ἄλλο διαδραματίζουν ἐπουσιώδη μόνον ρόλον καὶ ἀντιθέτως εἰς τοῦτο τονίζεται ἡ ἐξαιρετικὴ σπουδαιότης προβλημάτων ἅτινα εἰς ἐκεῖνο κατέχουν μόνον δευτερεύουσαν θέσιν ἢ καὶ οὐδόλως ἐξετάζονται.

Μία διάκρισις, ἣτις νὰ ἐκκληρῇ ἀπάσης γενικῶς τὰς ἀναφερθείσας ἀπαιτήσεις καὶ προϋποθέσεις δὲν κατέστιν δυνατὴ. Αἱ μέχρι σήμερον γενομένης διακρίσεις, ὅσαι τουλάχιστον συγγενεύουσιν πρὸς τὴν διατυπωθεῖσαν κατεύθυνσιν, ἀνταποκρίνονται μόνον μερικῶς πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις αὐτῆς καὶ ἐκκληροῦν μόνον ἓν μέρος τῶν ἐκτεθεισῶν προϋποθέσεων. Αἱ κυριώτεραι τῶν διακρίσεων τούτων εἶναι αἱ ἑξῆς.

1) Ἡ διάκρισις τοῦ Karl Diehl⁽¹⁾. Οὗτος διακρίνει μετὰ τὴν Ἀτομισμόν καὶ Κολλεκτιβισμόν. Ἀτομισμόν ὀνομάζει ὁ Diehl τὴν ἰδεολογικὴν ἐκείνην κατεύθυνσιν ἣτις διαβλέπει εἰς τὴν ἀτομικὴν ἰδιοκτησίαν τὸν μόνον ὀρθὸν καὶ κατάλληλον θεσμόν διὰ τὴν διαρκὴ διατήρησιν τῆς

1) Karl Diehl. Sozialismus und Kommunismus eis Hdw, d. Staatsw. 4 Bb. 7 tom. Iena 1926 σελ. 578 κ.ε.

κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς τάξεως. Ἐκ διαμέτρου ἀντίθετος πρὸς τὸν Ἀτομισμὸν εἶναι κατὰ τὸν Diehl ὁ Κολλεκτιβισμός, ἡ ἰδεολογικὴ τουτέστιν ἐκείνη κατεύθυνσις, ἣτις θεωρεῖ τὴν ἀντικατάστασιν τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας διὰ τῆς κοινωνικῆς ὡς τὴν ἀπαρτίετον προϋπόθεσιν διὰ τὴν ἐπωφελεστέραν καὶ καλλιτέραν οἰκονομικὴν τάξιν, ὡς καὶ τὴν κατεύθυνσιν ἐκείνην, ἣτις θεωρεῖ ὅτι τὸ οἰκονομικὸν καὶ κοινωνικὸν τοῦτο σύστημα εἶναι τὸ σύστημα τοῦ μέλλοντος, ἐκεῖνο εἰς τὸ ὅποιον ἐξελίσσεται τὸ σημερινὸν οἰκονομικὸν καθεστῶς. Εἰς τὸ πρῶτον σύστημα Κατατάσσει ὁ Diehl τὸν Φιλελευθερισμὸν καὶ τὸν Ἀναρχισμὸν, ὃν θεωρεῖ ὡς τὴν ἀνωτάτην μορφήν τοῦ Ἀτομισμοῦ. Εἰς τὸν Κολλεκτιβισμὸν κατατάσσει οὗτος τὸν Σοσιαλισμὸν, τὸν Κομμουνισμὸν καὶ τὸν ἀγροτικὸν Σοσιαλισμὸν.

2) Ἡ διάκρισις τοῦ Ludwig Mises (*). Οὗτος κρίνει διακρίσιν μεταξὺ Φιλελευθερισμοῦ καὶ Ἀντιφιλελευθερισμοῦ. Εἰς τὸν δεύτερον κατατάσσει τὸν Προστατευτισμὸν (Protektionismus) καὶ τὸν Σοσιαλισμὸν. Ομοίαν διάκρισιν εἶχεν ἐπιχειρήσει πρὸ τοῦ Mises ὁ Frédéric Bastiat.

3) Ἡ διάκρισις τοῦ Werner Sombart (*). Ὁ Sombart διακρίνει μεταξὺ σχολαστικῶν, ἁρμονιστικῶν καὶ ὀρθολογιστικῶν συστημάτων. Τὰ συστήματα ταῦτα ἀνταποκρίνονται πρὸς τρεῖς διαφορετικὰς φιλοσοφικὰς κατευθύνσεις, ἧτοι πρὸς τὸν Θεῖσμὸν, τὸν Δεῖσμὸν, καὶ τὸν Πανθεισμὸν ἢ Ἀθεῖσμὸν. Εἰς τὸν Σχολαστικισμὸν κατατάσσει ὁ Sombart τὸν Ἀριστοτέλην, τὴν σχολαστικὴν κοινωνικὴν φιλοσοφίαν τοῦ μεσαίωνος, τὴν ρομαντικὴν σχολὴν καὶ τὴν οἰκονομικὴν καὶ κοινωνιολογικὴν κατεύθυνσιν τοῦ Othmar Spann. Τὸ ἁρμονιστικὸν σύστημα περιλαμβάνει ὅλας τὰς ἐπὶ τῆς ἰδέας μιᾶς φυσικῆς τάξεως (ordre naturel) θεμελιουμένας θεωρίας. Εἰς τὸ σύστημα τοῦτο συμπεριλαμβάνονται αἱ θεωρίαι τοῦ Owen, Fourier, Weitling, Karl Marx, Eugen Düring καὶ Franz Oppenheimer. Εἰς τὸ ὀρθολογιστικὸν σύστημα ὑπάγεται ὁλόκληρος ἐκείνη ἡ κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ φιλοσοφία, ἣτις καθορίζει τὰς κατευθύνσεις τῆς, καὶ τὰς πρακτικὰς αὐτῆς ἐπιδιώξεις ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἀνθρωπίνου λογικοῦ τὸ ὅποιον δὲν ἐκλαμβάνει μόνον ὡς ἄπλοῦν γνωσιολογικὸν μέσον ἀλλὰ καὶ ὡς πηγὴν δεοντολογικῶν κανόνων (Sollsätze). Εἰς τὸ σύστημα τοῦτο κατατάσσει ὁ Werner Sombart, τὰς θεωρίας τοῦ Broudhon, Rodbertus καὶ ἄλλας.

4) Ἡ διάκρισις τοῦ Heinrich Pesch (*). Κατ' αὐτὸν αἱ οἰκονομικαὶ θεωρίαι δύνανται νὰ διακριθοῦν εἰς τρία συστήματα, εἰς τὸν Ἀτομισμὸν, τὸν Σοσιαλισμὸν καὶ τὸν Σολιδαρισμὸν. Ἡ ἰδιόνοια ἐν τῷ ἀτομιστικῷ συστήματι ἰδέα εἶναι ἡ τῆς ἀπολύτου ἐλευθερίας καὶ αὐτοτελείας τοῦ ἐπιδιώκοντος τὴν ἱκανοποίησιν τοῦ συμφέροντος τοῦ ἀτόμου.

1) Ludwig Mises, Liberalismus, Iena 1927.

2) Werner Sombart. Die drei Nationalökonomien. München 1930, σελ. 23 κ.έ. Βλ. σχετικῶς καὶ Δ. Καλιτσουνάκι, Ὁ W. Sombart καὶ ἡ συστηματοποίησις τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας «Ἀρχεῖον» Καλιτσουνάκι I (1930) σελ. 165.

3) Heinrich Pesch, Lehrbuch der Nationalökonomie, 4 ἐκδ. 1 τόμ. Freiburg 1924.

«Ἀρχεῖον» Δ. Καλιτσουνάκι, Τόμ. 17 (1937) Β'.

Ἐν τῷ Σοσιαλισμῷ κυριαρχεῖ ἡ ἰδέα τῆς κοινωνικοτημοσύνης, τῆς ἐξαλείψεως τῶν μεταξὺ τῶν διαφόρων κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν τάξεων διαφορῶν καὶ γενικῶς ἡ ἰδέα τῆς ἰσότητος ἐπὶ ὅλων τῶν ἐπιπέδων τῆς ζωῆς. Μίαν ἐνδιόμεσον θέσιν μεταξὺ τῶν δύο τούτων συστημάτων καταλαμβάνει ὁ Σολιδαρισμός. Ὁ Σολιδαρισμός εἶναι τὸ σύστημα ἔκείνο τὸ ὁποῖον θεμελιούμενον ἐπὶ μιᾷ ἠθικῆς καὶ ὀργανικῆς ἀντιλήψεως τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς, ἀξιοῖ τὴν ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀλληλεγγύης ὀργάνωσιν τῆς οἰκονομικῆς κοινωνίας.

5) Ἡ διάκρισις τοῦ Heinrich Dietzel⁽¹⁾. Οὗτος διακρίνει μεταξὺ Ἀτομισμού καὶ Ἀντιατομισμού. Εἰς τὸ ἀτομιστικὸν σύστημα ὑπάρχοντα ἅπαναι αἱ θεωρίαι, αἵτινες βασιζονται ἐπὶ τῆς ἀτομιστικῆς ἀρχῆς (Individualprinzip), κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ ἄτομον ἀποτελεῖ τὸν ὕστατον σκοπὸν, ἅπαναι δὲ αἱ κοινωνικαὶ κοινότητες (οἰκογένεια, κοινωνία, κράτος) ἀποτελοῦν ἀπλῶς μέσα πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν ἀτομικῶν ἐπιδιώξεων. Εἰς τὸν Ἀντιατομισμὸν συγκαταλέγονται ὅλαι αἱ θεωρίαι, αἵτινες ἔκκλινουσιν ἐκ τῆς κοινωνικῆς ἀρχῆς (Sozialprinzip), τοῦτέστιν ἐκ τῆς ἀρχῆς ἐκείνης κατ' ἣν ἡ ὁλότης ἀποτελεῖ τὸν ὕστατον σκοπὸν τὰ δὲ ἄτομα διαδραματίζουσιν ἐξυπηρετικὸν ἀπλῶς ρόλον ἐν τῷ κοινωνικῷ ὀργανισμῷ. Εἰς τὸν Ἀτομισμὸν κατατάσσει ὁ Heinrich Dietzel τὸν Φιλελευθερισμὸν καὶ τὸν Κομμουνισμὸν. Εἰς τὸν Ἀντιατομισμὸν, τὸν Σοσιαλισμὸν τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Campanella, τοῦ Fichte καὶ τοῦ Rodbertus.

6) Ἡ διάκρισις τοῦ Ferdinand Zweig⁽²⁾. Κατ' αὐτὸν αἱ διάφοροι θεωρίαι δύνανται νὰ ὑπαχθοῦν εἰς τέσσαρας κατηγορίας ἢ συστήματα: Εἰς τὸν Καθολικισμὸν (Universalismus), εἰς τὸν Ἐθνισμὸν, εἰς τὸν Φιλελευθερισμὸν καὶ εἰς τὸν Σοσιαλισμὸν. Ἐκαστον τῶν τεσσάρων τούτων συστημάτων ἀνταποκρίνεται εἰς ὀρισμένας βασικὰς ἀξίας. Διὰ τὸν Καθολικισμὸν αἱ ἀξίαι αὗται εἶναι ἠθικῆς καὶ θρησκευτικῆς φύσεως, διὰ τὸν Ἐθνισμὸν ἰσχύουσιν ἔθνικαί καὶ πολιτικαὶ ἀξίαι, διὰ τὸν Φιλελευθερισμὸν ἡ ἀρχὴ τῆς ἐλευθερίας καὶ διὰ τὸν Σοσιαλισμὸν ἡ ἰδέα τῆς ἐξαλείψεως τῶν ταξικῶν διαφορῶν, τῆς ἰσότητος.

Αἱ ἀνήκουσαι εἰς τὰ συστήματα ταῦτα κοινωνιολογικαὶ καὶ οἰκονομολογικαὶ σχολαὶ εἶναι αἱ ἑξῆς: Εἰς τὸν Καθολικισμὸν ὑπάρχοντα ὁ μεσαιωνικὸς Σχολαστικισμός καὶ ὁ Νεοσχολαστικισμός τῶν νεωτέρων χρόνων. Εἰς τὸν Ἐθνισμὸν συγκαταλέγονται ὁ Προεμποροκρατισμός (Frühmerkantilismus) καὶ ὁ Μεταπροστατευτισμός (spätere Protektionismus) τοῦ δεκάτου ἐννάτου αἰῶνος. Εἰς τὸν Φιλελευθερισμὸν ἀνήκουν ὁ ἑπαναστατικὸς Φιλελευθερισμός τῶν μέσων τοῦ δεκάτου ὀγδοῦ αἰῶνος (π. χ. Adam Smith) καὶ ὁ ἀντιδραστικὸς Φιλελευθερισμός τῶν μέσων τοῦ δεκάτου ἐν-

1) Heinrich Dietzel. Individualismus εἰς Hdw. d. Staatsw. 4 ἐκδ. 5 τομ. Iena 1923 σελ. 408.

2) Ferdinand Zweig, Die vier Systeme der Nationalökonomie, Berlin 1932.

νάτου αἰῶνος (π.χ. Frédéric Bastiat). Εἰς τὸν Σοσιαλισμὸν τέλος ὑπάρχονται ὁ οὐτοπικός Σοσιαλισμὸς τοῦ πρώτου ἡμίσεως τοῦ δεκάτου ἐννιάτου αἰῶνος καὶ ὁ ἐπιστημονικός Σοσιαλισμὸς τοῦ δευτέρου ἡμίσεως τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος.

7) Ἡ διάκρισις τοῦ Othmar Spann (1). Ὁ Spann διακρίνει μεταξὺ Ἀτομισμού καὶ Καθολικισμού (Universalismus). Ὁ Ἀτομισμὸς λαμβάνει τὴν ἀφετηρίαν του ἀπὸ τὸ αὐταρκες ἄτομον, οἱ σκοποὶ τοῦ ὁποῖου δέον νὰ εἶναι καὶ οἱ σκοποὶ πασῶν τῶν μορφῶν τῆς κοινωνικῆς συμβιώσεως, (κοινωνίας, πολιτείας, οἰκονομίας). Ἐξ ἀντιθέτου ὁ Καθολικισμὸς ἐκκινεῖ ἐκ τῆς ἀρχῆς τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, τὸ ὅποιον ἔχει πρωταρχικὴν θέσιν ἔναντι τοῦ ατόμου καὶ εἰς τὸ ὅποιον ὀφείλει τοῦτο τὴν πνευματικὴν του ἵπαρξιν. Εἰς τὸν Ἀτομισμὸν κατατάσσει ὁ Spann τὴν κοινωνικὴν φιλοσοφίαν τῶν σοφιστῶν καὶ τοῦ Διαφωτισμοῦ, τὸν Φιλελευθερισμὸν καὶ ἐν μέρει τὸν Σοσιαλισμὸν. Εἰς τὸν Καθολικισμὸν συγκαταλέγει τὴν κοινωνικὴν φιλοσοφίαν τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, τὴν σχολαστικὴν φιλοσοφίαν τοῦ μεσαίωνος καὶ τὸν γερμανικὸν ρομαντισμὸν. Τὰς συγχρόνους θεωρίας, πλὴν τῆς ἰδικῆς του, τὰς θεωρεῖ ὁ Spann ὡς θεμελιουμένας ἐπὶ τῆς ἀτομιστικῆς ἀντιλήψεως.

Ἐκ τῆς συντόμου ταύτης ἐπισκοπήσεως τῶν διαφόρων προσπαθειῶν πρὸς διάκρισιν τῶν οἰκονομικῶν θεωριῶν εἰς συστήματα, ἐξάγεται ὅτι οὐδεμία τῶν διακρίσεων δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀνταποκρινομένη πλήρως πρὸς τὰς ἀναφερθείσας προϋποθέσεις. Αἱ ὑπὸ τοῦ Karl Diehl καὶ τοῦ Ludwig Wieses γινόμεναι διακρίσεις στεροῦνται, ἀπ' ἐνὸς μὲν πλατυτέρας τινος γενικῆς ἀρχῆς ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὁποίας νὰ λαμβάνῃ χώραν ἡ διάκρισις, ἀπ' ἑτέρου δὲ δὲν ἀπευθύνονται εἰς τὸ σύνολον τῶν οἰκονομικῶν θεωριῶν, ἀλλὰ μόνον εἰς ὥρισμένας ἐξ αὐτῶν. Ἐνεκα τούτου τὰ συστήματα ὑπολείπονται εἰς εὐρύτητα καὶ γενικότητα. Εἰς οὐδὲν τῶν συστημάτων τούτων εὐρίσκουν θέσιν ὥρισμέναι σημαντικαὶ θεωρητικαὶ τάσεις ὡς π.χ. ἡ ρομαντικὴ σχολὴ καὶ ὁ Καθολικισμός.

Ἡ διάκρισις τοῦ Werner Sombart, ἂν καὶ ὑπερέχει ἀπὸ ὥρισμένης τινὸς ἀπόψεως τῶν δύο πρώτων, ἔχει τὸ ἐλάττωμα ὅτι βασίζεται ἐπὶ τριῶν ὅλως διαφορετικῶν μεταξύ των ἀρχῶν. Ἐνεκα τούτου οὔτε αὕτη ἐκπληρεῖ τὰς τεθείσας πρὸς διάκρισιν τῶν συστημάτων ἀπαιτήσεις. Ἐξ ἄλλου τὰ χρησιμοποιούμενα διὰ τὴν διάκρισιν τῶν συστημάτων κριτήρια στεροῦνται ἀκριβείας καὶ αὐτοτελείας. Τὰ μεταξύ τῶν συστημάτων ὅρια εἶναι ρευστά. Ἐκάστη θεωρία δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς ἓν σύστημα, ἀλλὰ δύναται νὰ ὑπαχθῇ εἰς περισσύτερα. Οὕτω τὸ πλεῖστον τῶν σχολαστικῶν θεωριῶν θὰ ἡδύ-

1) Othmar Spann, Der wahre Staat, 3 ἔκδ. Iena 1931, τοῦ αὐτοῦ Gesellschaftslehre 3 ἔκδ. Leipzig 1930. Gesellschaftsphilosophie, München 1928. Kämpfende Wissenschaft, Iena 1934. Ἐπίσης: τὰ ἄρθρα Universalismus καὶ Soziologie εἰς Hdw. d. Staatsw. 4 ἔκδ. Iena 1926.

νατο να υπαχθῇ εἰς τὸ ἁρμονιστικὸν σύστημα, διότι, ὡς αὐταὶ οὕτω καὶ ἐκείναι, ἐκκινοῦν ἐκ τῆς ἀρχῆς μιᾶς φυσικῆς (θεϊκῆς) τάξεως.

Ὅχι περισσότερο ἐπιτυχὴς εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Heinrich Pesch γενομένη διάκρισις. Ἡ διάκρισις μετὰ Φιλελευθερισμοῦ καὶ Σοσιαλισμοῦ στερεῖ τὰ συστήματα τοῦ χαρακτῆρος τῶν γενικῶν κατηγοριῶν, διότι ἀπὸ ὀρισμένης ἀπόψεως τὰ συστήματα ταῦτα ὑπάγονται εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν. Ὁ Σολιδαρισμὸς ἐξ ἄλλου στερεῖται γενικότητος, διότι δὲν δύναται νὰ υπαχθῇ εἰς αὐτὸν ἅπασαι αἱ ὀργανικαὶ θεωρίαι.

Ἡ διάκρισις τοῦ Heinrich Dietzel ἀνταποκρίνεται περισσότερο τῶν ἄλλων εἰς τὰς ἀναφερθεῖσας προϋποθέσεις. Ἡ διάκρισις μετὰ Ἀτομισμού καὶ Ἀνυατομισμού προσδίδει εἰς τὰ συστήματα εὐρύτητα καὶ γενικότητα. Δὲν δύναται ὅμως νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὸν σκοπὸν μιᾶς ἐπιστημονικῆς διακρίσεως τῶν οικονομικῶν θεωριῶν διότι τὸ χρησιμοποιούμενον ὑπὸ τοῦ Dietzel κριτήριον δὲν εἶναι ἡ ἐπιστημονικὴ ἀλλὰ ἡ πρακτικὴ κοσμοθεωρία, μία ἠθικὴ ἀρχή, μία περὶ τοῦ κοινωνικοῦ δέοντος ἰδέα. Ἐνεκα τούτου ἡ διάκρισις τοῦ Dietzel λαμβάνει περιορισμένον χαρακτήρα.

Διὰ τὴν διάκρισιν τοῦ Ferdinand Zweig δεόν νὰ λεχθῇ ὅτι καὶ δι' ἐκείνην τοῦ Werner Sombart, ὅτι δηλαδὴ ἐδράζεται ὑπὸ ὅλως διαφόρων ἀρχῶν, καὶ ὡς ἐκ τούτου τὰ συστήματα ἀποτελοῦν ἀνεξαρτήτους ἀπ' ἀλλήλων κατηγορίας μὴ ἐπιδεχομένας σύγκρισιν. Ἐκτὸς τούτου ὁ Zweig χρησιμοποιεῖ μᾶλλον τὴν πρακτικὴν ἢ τὴν ἐπιστημονικὴν κοσμοθεωρίαν πρᾶγμα τὸ ὁποῖον στερεῖ τὰ συστήματα τοῦ χαρακτῆρος τῶν ἀνωτάτων κατηγοριῶν. Οὕτω ὁ Καθολικισμὸς καὶ ὁ Ἑθνισμὸς ἀπ' ἐνός, καὶ ὁ Φιλελευθερισμὸς καὶ ὁ Σοσιαλισμὸς ἀπ' ἑτέρου, κρινόμενοι ἐπὶ τῇ βίσει τῆς ἐπιστημονικῆς τῶν κοσμοθεωρίας, δὲν ἀποτελοῦν διαφορετικὰ συστήματα ἀλλὰ ὑπάγονται εἰς τὸ αὐτὸ σύστημα.

Ὅλως ἰδιαίτερας σημασίας εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Othmar Spann γενομένη διάκρισις. Διὰ ταύτην ἡμποροῦμεν νὰ εἰπώμεν ὅτι δύναται νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὸ σύνολον τῶν προϋποθέσεων αἱ ἐθεωρήσαμεν ἀναγκαίως διὰ τὴν εἰς συστήματα διάκρισιν τῶν οικονομικῶν θεωριῶν. Ὁ Othmar Spann ὅμως ἀποδίδει ἐξαιρετικὴν σημασίαν εἰς τὴν μέθοδον καὶ ὄχι εἰς τὴν κοσμοθεωρίαν. Ἐπανειλημμένως ἔχει τονίσει ὅτι ἡ ὑπ' αὐτοῦ γενομένη διάκρισις μετὰ Ἀτομισμού καὶ Καθολικισμοῦ βασιλεῖται ἀποκλειστικῶς ἐπὶ ἀναλυτικῶν κριτηρίων καὶ ὀρισμένων βασικῶν μεθοδολογικῶν γνωρισμάτων (1). Παρὰ τὴν ἐξήγησιν ταύτην τοῦ Spann, ἡ διάκρισις αὐτοῦ δὲν εἶναι ξένη πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν κοσμοθεωρίαν. Τόσον τὸ σύστημα τοῦ Ἀτομισμού ὅσον καὶ ἐκεῖνο τοῦ Καθολικισμοῦ ἀνταποκρίνονται, παρ' ὅλον τὸν μεθοδολογικὸν αὐτῶν χαρακτήρα, καὶ πρὸς ἐπιστημονικὴν τινα κοσμοθεωρίαν.

1) Βλ. Othmar Spann, Ein Wort an meine Gegner auf dem Wiener Soziologentage als Kölner Vierteljahrsheften für Soziologie, 4 том. Tübingen 1927 καὶ Haupttheorien der Volkswirtschaftslehre, 19 έκδ. Leipzig 1929 σελ. 24.

Τὸ ἀσθενὲς σημεῖον τῆς διακρίσεως τοῦ Spann δέον νὰ ἀναζητηθῇ εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν ὁρίων τῶν δύο τούτων συστημάτων. Ὁ Spann ἐπιδιώκων διὰ τῆς διακρίσεως ταύτης νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὴν ἰδικήν του θεωρίαν, περιορίζει ὑπερμέτρως τὰ ὅρια τοῦ δευτέρου συστήματος διαστέλλων ἀντιστοίχως τὰ ὅρια τοῦ πρώτου. Ἡ διάκρισις μεταξὺ Ἀτομισμού καὶ Καθολικισμοῦ λαμβάνει χώραν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ καθορισμοῦ τοῦ περιεχομένου τοῦ τελευταίου. Πᾶσα θεωρία μὴ ἀνήκουσα εἰς τὸ σύστημα τοῦτο τοποθετεῖται ὑπὸ τοῦ Spann εἰς τὸν Ἀτομισμὸν. Ὁ ὑπὲρ τὸ δέον περιορισμὸς τῶν γνωρισμάτων τοῦ καθολικοῦ συστήματος ζημιώνει ὅμως τὴν διάκρισιν διότι ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὸ σύστημα τοῦτο τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα ἵτινα τῷ προσδίδουν τὸν χαρακτῆρα ἀνωτάτης κατηγορίας. Τὸ μειονέκτημα τοῦτο προσεπάθησε νὰ ἐξουδετερώσῃ ὁ Spann διὰ τῆς τοποθετήσεως ὅλων τῶν μὴ ἀτομιστικῶν ἀλλὰ καὶ μὴ συγκεντρυντικῶν ὅλα τὰ γνωρίσματα τοῦ Καθολικισμοῦ θεωρῶν εἰς μίαν τρίτην, εἰς τὸ μέσον τῶν δύο ἄλλων ἱσταμένην κατηγορίαν, τὴν ὁποίαν ὅμως δὲν θεωρεῖ ὡς σύστημα ἀνεξίτητον, ἀλλὰ ἀπλῶς ὡς ἓν ἀπλοῦν ἄθροισμα μὴ ἀτομιστικῶν καὶ μὴ καθολικῶν θεωρῶν.

Παρ' ὅλα ταῦτα ἡ διάκρισις τοῦ Spann εἶναι ἡ μόνη ἥτις δύναται νὰ ἀποτελέσῃ τὴν βάσιν τῆς διακρίσεως τῶν οἰκονομικῶν θεωρῶν εἰς συστήματα. Ἐκ ταύτης ὀρμώμενοι δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν τὰς οἰκονομικὰς θεωρίας εἰς :

α) Ἀτομιστικαί, ἥτοι εἰς θεωρίας ἐκκινούσας ἐκ μιᾶς ἀτομιστικῆς ἀντίληψεως τοῦ κοινωνικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ βίου.

β) Εἰς ὀργανικαί, ἥτοι εἰς θεωρίας ἐκκινούσας ἐκ μιᾶς ὀργανικῆς ἀντίληψεως τοῦ κοινωνικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ βίου.

Τὴν θεμελιώδη ἀρχὴν τῆς διακρίσεως ταύτης ἀποτελεῖ ἡ περὶ τῆς βαθυτέρας οὐσίας τῆς κοινωνίας ἀντίληψις ἥ, ὅπερ τὸ αὐτό, ἡ ἀντίληψις περὶ τῆς ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ θέσεως τοῦ ἀτόμου. Κατὰ τὴν ἀτομιστικὴν ἀντίληψιν τὴν βάσιν τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας ἀποτελεῖ τὸ αὐταρκες καθ' ὅλα ἄτομον. Ἡ ὀργανικὴ ἀντίληψις, ἔξ ἀντιθέτου, θέτει ἐν πρωτενοῦσει θέσει τὴν κοινωνίαν τῆς ὁποίας τὸ ἄτομον εἶναι ἀπλοῦν μέλος. Ἡ κοινωνία κατὰ τὴν πρώτην ἀντίληψιν ἀποτελεῖται ἐκ πλήθους ἀνεξαρτήτων καὶ ὁμοίων ἀτόμων. Κατὰ τὴν δευτέραν ἀντίληψιν ἀποτελεῖ αὕτη ζῶντα καὶ αὐθιγὰ ὄργανισμός.

Ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς δευτέρας ἀντίληψεως ὡς ὀργανικῆς δύναται νὰ ὀδηγήσῃ εἰς σφάλματα καὶ ἀπαιτεῖ ἔνεκα τούτου διευκρίνισιν τινα. Ὁ ὁρὸς οὗτος ληφθεὶς ἐκ τῆς Βιολογίας δύναται νὰ χρησιμοποιηθῇ ἐν ταῖς κοινωνικαῖς ἐπιστήμαις ὑπὸ δύο διαφορετικὰς ἐννοίας. Ἐν τῇ πρώτῃ ἐννοίᾳ γίνεται μεταφορὰ τῆς ὀργανικῆς ἐξελίξεως τοῦ φυσικοῦ ὀργανισμοῦ ἐπὶ τοῦ κοινωνικοῦ τοιοῦτου, ὅστις ἐκλαμβάνεται ὡς ὑποκείμενος εἰς τὴν φυσικὴν πορείαν τοῦ πρώτου, τούτέστιν εἰς τὴν γέννησιν, τὴν ἀκμὴν καὶ τὴν φθοράν. Ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐννοίᾳ γίνεται μεταφορὰ τῆς στατικῆς φύσεως αὐτοῦ, τούτέστιν τῆς μεταξὺ τῶν μελῶν καὶ τούτων πρὸς τὸν ὅλον ὀργανι-

σμών σχέσεως. Ἐν τῇ δευτέρᾳ ταύτῃ ἐννοίᾳ λαμβάνεται ὁ ὅρος οὗτος ἐν-
ταῦθα καὶ σημαίνει τὴν ἰδιάζουσαν ἀμοιβαίαν συνάρτησιν τῶν κοινωνικῶν
μελῶν καὶ τὴν συνάρτησιν τούτων πρὸς τὸ κοινωνικὸν ὅλον.

II. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΙΣ ΤΗΣ ΑΤΟΜΙΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΙΚΗΣ ΑΝΤΙΛΗΨΕΩΣ

1. Αἱ ατομιστικαὶ οἰκονομικαὶ θεωρίαι.

Α. Ὁ Φιλελευθερισμός. Ἡ ατομιστικὴ περὶ τοῦ κοινωνι-
κοῦ καὶ οἰκονομικοῦ βίου ἀντίληψις εἶναι τόσον παλαιὰ ὅσον καὶ ἡ φιλοσο-
φικὴ σκέψις τῶν ἀνθρώπων. Ἦδη εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἀντιπροσω-
πεύεται ἡ ἀντίληψις αὕτη ὑπὸ τῶν σοφιστῶν, οἵτινες δύνανται νὰ θεωρη-
θοῦν ὡς οἱ κατ' ἐξοχὴν θεμελιωταὶ τῆς ατομιστικῆς φιλοσοφίας. Διὰ τοὺς
σοφιστὰς ὁ ἄνθρωπος οὐχὶ ὡς γένος, ἀλλ' ὁ καθ' ἕκαστον ἄνθρωπος εἶναι
πάντων χρημάτων μέτρον ('). Καὶ αὕτη ἡ ἀλήθεια εἶναι ατομικὴ ὑπόθε-
σις, εἶναι ὑποκειμενικὴ. Ἐνεκα τούτου καὶ πᾶσα γνῶσις εἶναι ὑποκειμε-
νικὴ (Πρωταγόρας) ἢ ἀδύνατος (Γοργίας). Τὸ πᾶν ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ ἀτό-
μου καὶ ἔχει ὡς σκοπὸν τὸ ἄτομον. Καὶ αὐτοὶ οἱ θεοὶ ἐδημιουργήθησαν
ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν ἰδίων του σκοπῶν (Πρόδικος).

Αἱ θεωρίαι αὗται τῶν σοφιστῶν ἐπιζήσασαι ἐν περιορισμένῃ κλίμακί
εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους διὰ τῆς διδασκαλίας τῶν ἐπικουρικῶν καὶ
τῆς ὀνομαστικῆς φιλοσοφίας τοῦ μεσαιῶνος, λαμβάνουν νέαν ἰσχὺν διὰ τοῦ
Ἀνθρωπισμοῦ καὶ τῆς Ἀναγεννήσεως. Αἱ νέαι αὗται τάσεις ἐπιδιώκουν
νὰ παραμερίσουν τὰς ἐπικρατούσας δοξασίας τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας
καὶ νὰ ἀπαλλάξουν τὸ ἄτομον τῶν διαφορῶν θεολογικῶν καὶ μεταφυσικῶν
δεσμῶν καὶ ἐπιρροῶν. Ὁ Altusius, ὁ Crotius καὶ ὁ Locke ἀναγνωρίζουν
εἰς τὸ ἄτομον ὠρισμένα φυσικὰ δικαιώματα. Τὸ ἀνώτερον τούτων εἶναι ἡ
διὰ παντὸς τρόπου διατήρησις τῆς υπάρξεώς του. Ἐκ τούτου δημιουργεῖ-
ται ἡ ἀνάγκη τῆς συνενώσεως τῶν ἀτόμων εἰς κοινωνίας καὶ πολιτείας.

Ἐκ τῆς διδασκαλίας τούτων καὶ κυρίως διὰ τῆς φυσικοκρατικῆς καὶ
ἐμπειροκρατικῆς φιλοσοφίας τοῦ Bacon καὶ τῆς ὕλιστικῆς φιλοσοφίας τοῦ
Hobbes διαμορφοῦται ἡ ατομοκρατικὴ μορφή τοῦ φυσικοῦ δικαίου. Ὅ,τι
κατ' ἀρχὴν ὑπάρχει εἶναι διὰ τὸν Bacon τὸ ἄτομον. Αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴν
μόνην πραγματικότητα. Ἡ κοινωνία εἶναι ἁπλῶς ἓν ἄθροισμα ἀτόμων, ἓν
μηχανικὸν δημιουργήμα γενόμενον οὐχὶ κατ' ἐπιταγὴν τῆς κοινωνικῆς φύ-
σεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ πρὸς καλλιτέραν ἐξυπηρέτησιν τῶν σκοπῶν του.
Ὁ πρῶτος συστηματικὸς ἐρμηνευτὴς τοῦ κοινωνικοῦ βίου διὰ τοῦ φυσικοῦ
δικαίου εἶναι ὁ Thomas Hobbes. Ἡ πολιτεία ἐδημιουργήθη κατ' αὐτὸν
πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐξασφαλίσεως τῶν φυσικῶν τοῦ ἀνθρώπου δικαιωμά-
των. Οἱ ἄνθρωποι, τῶν ὁποίων ἡ φυσικὴ κατάστασις εἶναι ἡ τῆς ἀπολύτου
ἐλευθερίας, συνεννοῦνται εἰς κοινωνίας καὶ πολιτείας πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ πο-

1) Ν. Λούβαρι. Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας, 1 τομ. Ἀθήναι, σελ. 60.

λέμου ὄλων ἐναντίον ὄλων (*Bellum omnium contra omnes*). Διὰ τοῦ συναπτομένου μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων συμβολαίου ἀπεκδύονται οὔτοι τῶν φυσικῶν αὐτῶν δικαιωμάτων, τὰ ὅποια μεταβιβάζουν εἰς τὸν κυρίαρχον μονάρχη. Τὸ ἄτομον εἶναι ὅθεν κατὰ τὸν Hobbes ὁ μόνος δημιουργὸς τῆς κοινωνικῆς συμβιώσεως καὶ ἐξ αὐτοῦ καὶ μόνον ἐξαρτᾶται ἡ διαμόρφωσις τῆς πολιτείας. Τὴν θεωρίαν ταύτην τοῦ Hobbes ὑπεστήριξε καὶ ὁ Spinoza. Ἡ διαμόρφωσις τῆς πολιτείας ὀφείλεται εἰς τὸν πόλεμον ὄλων ἐναντίον ὄλων. Οἱ ἄνθρωποι ἀπεκδύονται ὅμως τῶν φυσικῶν αὐτῶν δικαιωμάτων τοσοῦτον μόνον ὅσον ἀναγκαῖοι πρὸς δημιουργίαν τῆς πολιτείας. Τὰ δικαιώματα ταῦτα δὲν μεταβιβάζονται εἰς τὸν κυρίαρχον ἡγεμόνα, ἀλλὰ εἰς τὸν λαόν.

Αἱ ἰδέαι τῆς διαφωτίσεως εὔρον εἰς τὸν Jean Jaques Rousseau τὸν καλλίτερον αὐτῶν ἐρμηνευτὴν. Οὗτος καταφέρειται ἐναντίον τοῦ πολιτισμοῦ, ὃστις ἐστέρησε τοὺς ἀνθρώπους τῆς φυσικῆς τῶν ἐλευθερίας, ἐδημιουργήσῃ μίαν κατάστασιν ἀνισότητος καὶ διέφθειρε τὴν ἀγαθὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν. Τὴν περὶ πολιτείας θεωρίαν του στηρίζει ὁ Rousseau κατὰ κύριον λόγον ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ δικαίου. Ἡ σύστασις τῆς πολιτείας ὀφείλεται εἰς τὸ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων συναφθὲν κοινωνικὸν συμβόλαιον. Τὸν ἀτομιστικὸν χαρακτῆρα τῆς θεωρίας του περιορίζει ὅμως ὁ Rousseau διὰ τῆς παραδοχῆς ἐκτὸς τῆς ἀτομικῆς βουλῆσεως (*volonté de tous*) καὶ μιᾶς γενικῆς βουλῆσεως (*volonté générale*). Ἡ διδασκαλία τοῦ Rousseau ἔσχε τεραστίαν ἐπίδρασιν εἰς τε τὴν θεωρίαν καὶ τὴν πράξιν. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἱστορία τοῦ κοινωνικοῦ συμβολαίου δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἀποδειχθῇ ἱστορικῶς, ὑπεστηρίχθη ἡγρότερον ὅτι τοῦτο ἀποτελεῖ ἀπλῶς διανοητικὸν πλᾶσμα, ἡ παραδοχὴ ὅμως τοῦ ὁποίου εἶναι ἀναγκαῖα διότι διευκολύνει τὴν ἔρευναν τῆς γενnéσεως καὶ τῆς οὐσίας τῆς πολιτείας.

Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ δώσωμεν ἐνταῦθα μίαν πλήρη εἰκόνα τῶν πνευματικῶν ρευμάτων, τὰ ὅποια συνέβαλον εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς ἀτομιστικῆς ἀντιλήψεως τοῦ οἰκονομικοῦ βίου. Ἐκ τῆς ἀνωτέρω συντόμου ἐπισκοπῆσεως διαπιστοῦνται ὅτι πρὸ τῆς διαμορφώσεως τῶν οἰκονομικῶν θεωριῶν εἶχον δημιουργηθῇ αἱ φιλοσοφικαὶ βάσεις ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστηρίχθη ἡ ἔρευνα καὶ ἐρμηνεία τῆς κοινωνίας, τῆς πολιτείας καὶ οἰκονομίας. Τὸ ὅτι αἱ ἐπικρατήσασαι φιλοσοφικαὶ ἰδέαι ὑπῆρξαν αἱ προσδιορίσασαι τὴν πορείαν ὄλων γενικῶς τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν δέον νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν ἐνότητα τοῦ πνευματικοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων. Τοῦ βίου τούτου ἀποτελοῦν κοινωνία, πολιτεία καὶ οἰκονομία τὰ ἀλληλοσχετιζόμενα μέρη καὶ ὅταν ἡ ἀντίληψις περὶ τοῦ ἐνὸς μεταβληθῇ, θὰ ὑποστοῦν καὶ αἱ περὶ τῶν ἄλλων ἀντιλήψεις ἀναλόγους μεταβολάς (1). Ὁ Ἀτομισμὸς διέγραψε δι' ὅλας ταύτας κοινὴν κατεύθυνσιν, ἀνάλογον μὲ ἐκείνην τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως καὶ τῆς

1) Βλ. Bela Földes, Beiträge zu den Gesetzen der wirtschaftlichen Phänomenologie εἰς Jahrb. f. Nationalök. u. St. 41 τόμ. Jena 1911 σελ. 220 κ. ἐ.

Ἡθικῆς. Πᾶσα γνῶσις λαμβάνει κατ' αὐτόν, τὴν ἀφειρηγίαν τῆς ἐκ τοῦ λογικοῦ καὶ ἐλευθέρου ἀνθρώπου. Ἡ ἐλευθέρα δρᾶσις τοῦ ἀτόμου ἀπεδύθη εἰς τὸν ἐγωϊσμόν του. Ὁ ἐγωϊσμός καὶ ἡ αὐτοσυντήρησις ἀπετέλεσαν τὴν βάσιν τῆς νέας Ἡθικῆς. Ἡ ὑστάτη ἠθικὴ ὑποχρέωσις τοῦ ἀτόμου εἶναι νὰ φροντίῃ διὰ τὸν ἑαυτόν του. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον συγκροτοῦνται αἱ κοινωναὶ καὶ πολιτεῖαι. Ἡ ἱκανοποίησις τῶν ἰδίων του συμφερόντων ἀναγκάζει τὸ ἄτομον νὰ δρᾷ οἰκονομικῶς. Τὸ ἄτομον ἵσταται εἰς τὸ κέντρον τοῦ οἰκονομικοῦ βίου. Εἶναι ὁ φορεὺς, ἡ αἰτία καὶ ὁ σκοπὸς τῆς οἰκονομικῆς δράσεως.

Οἱ πρῶτοι, οἵτινες ἐπεξεργάσθησαν τὰς οἰκονομικὰς ταύτας ιδέας, ὑπῆρξαν οἱ φυσιοκράται. Κατ' αὐτοὺς ὁ κοινωνικὸς βίος τῶν ἀνθρώπων θεμελιούται ἐπὶ δύο καταστάσεων, τῆς *ordre naturel* καὶ τῆς *ordre positif*. Ἡ *ordre naturel* σημαίνει ὅτι ὁ κοινωνικὸς βίος ὑπόκειται εἰς φυσικοὺς τινας νόμους χάρις εἰς τοὺς ὁποίους καθίσταται δυνατὴ ἡ ἁρμονικὴ τῶν ἀνθρώπων συμβίσις. Ὡς πρὸς τὴν προέλευσίν των οἱ φυσικοὶ οἱτοὶ νόμοι εἶναι ὑπερφυσικοί. Ἐδημιουργήθησαν ὑπὸ τῆς θείας προνοίας διὰ νὰ ἐξασφαλίσουν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν εὐτυχίαν. Ἀπεικονίζουν τὴν θεϊαν βούλησιν καὶ εἶναι ὡς ἐκ τούτου κοινοὶ δι' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ συγχρόνως ἀμετάβλητοι καὶ αἰώνιοι. Ὡς πρὸς τὴν ἐνέργειάν των οἱ φυσικοὶ νόμοι δὲν διαφέρουν τῶν ὑλικῶν καὶ μηχανικῶν νόμων. Ἐκφράζουν σταθερὰς σχέσεις μετὰ αἰτίου καὶ αἰτιατοῦ. Πάντα τὰ ἐν τῷ κοινωνικῷ καὶ οἰκονομικῷ βίῳ τελοῦνται κατὰ τινα αἰτιώδη σχέσιν καὶ ἀλληλουχίαν. Χάρις εἰς τοὺς νόμους τούτους ἀποκαθίσταται ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῇ οἰκονομίᾳ ἡ ἁρμονία. Τὴν ἁρμονίαν ταύτην ὀφείλουν νὰ διαφιλάττουν οἱ ἄνθρωποι. Τοῦτο δὲ πρῶτον ἐνεργοῦντες ἐλευθέρως καὶ ἐπιδιώκοντες τὸ ἀτομικὸν των συμφέρον. Ἡ ἐλευθερία ἀποτελεῖ μίαν θεμελιώδη ἀρχὴν τῆς φυσικοκρατικῆς σχολῆς. Τὴν θεωροῦν ὡς ἐν φυσικὸν δικαίωμα τοῦ ἀνθρώπου διὰ τοῦ ὁποίου καθίσταται οὗτος ἱκανὸς νὰ διαμορφώῃ τὰς συνθήκας τῆς ζωῆς του κατὰ τὸν πλέον εὐνοϊκὸν τρόπον. Ἐξυπηρετῶν ἐξ ἄλλου τὸ συμφέρον του συντελεῖ ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν διατήρησιν τῆς φυσικῆς τάξεως. Τὸ ἀτομικὸν συμφέρον ἵσταται εἰς τὸ κέντρον τῆς *ordre naturel*. Δημιουργεῖ αὐτὴν καὶ διευκολύνεται δι' αὐτῆς. Τὸ ἐν ἀποτελεῖ ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν τοῦ ἑτέρου. Ἡ φυσικὴ τάξις ἀποκαθίσταται διὰ τῆς ὑφ' ἑνὸς ἐκείνου ἐπιδιώξεως τοῦ ἰδίου αὐτοῦ συμφέροντος, ἀλλὰ ἡ ἐξυπηρέτησις τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος καθίσταται δυνατὴ λόγῳ τῆς ὑφισταμένης φυσικῆς ἐν τῇ κοινωνίᾳ τάξεως. Τὸ ἀτομικὸν συμφέρον, δὲν εὐρίσκεται ὅθεν ἐν οὐδεμῇ ἀντιθέσει μὲ τὸ κοινωνικὸν συμφέρον διότι τὸ τελευταῖον τοῦτο εἶναι τὸ ἄθροισμα τῶν ἀτομικῶν συμφερόντων. Πρὸς διατήρησιν τῆς *ordre naturel* εἶναι ὥς ἐκ τούτου ἀναγκαῖον ὅπως εἰς τὴν δρᾶσιν τῶν ἀτόμων μὴ παρεμβάλλωνται προσκόματα ἐκ τῶν ἔξω. Τὰ πράγματα δέον νὰ ἀφήνται ἐλεύθερα εἰς τὸν δρόμον των (*laissez faire, laissez passer*). Ἡ πολιτικὴ τοῦ κράτους δέον νὰ περιορίζεται εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῆς

ζῶης, τῆς περιουσίας καὶ τῆς ἐλευθέρως δράσεως τοῦ ἀτόμου. Ἐξ ἄλλου ὀφείλει νὰ φροντίῃ ὅπως καταστοῦν εἰς τοὺς ἀνθρώπους γνωστοὶ οἱ φυσικοὶ νόμοι ὑφ' ὧν οὗτοι διέπονται. Κάθε ἄλλη κρατικὴ παρέμβασις εἶναι προσωρισμένη νὰ ἐπιφέρῃ διαταραχὰς εἰς τὴν φυσικὴν τάξιν καὶ νὰ δημιουργήσῃ δυσαιμονίαν ἐν τῷ κοινωνικῷ καὶ τῷ οἰκονομικῷ βίῳ.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν φυσικῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀτόμου στηριζομένην *ordre naturel* ἴσταιται ἡ *ordre positif*. Ἡ *ordre positif* εἶναι ἡ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων δημιουργηθεῖσα τάξις, εἶναι ἡ ἔννομος τάξις. Αὕτη ὀφείλει νὰ φροντίῃ διὰ τὴν διατήρησιν τῆς *ordre naturel* εἶναι ὁ ἀστυνόμενος, ὅστις ἐπαγρυπνεῖ διὰ τὴν ἀπρόσκοπτον πορείαν τῆς φυσικῆς τάξεως καὶ παρεμβρίζει τὰ τυχόν παρουσιαζόμενα ἐμπόδια (¹). Μόνον ἐφ' ὅσον ἡ *ordre positif* ἀποβλέπει εἰς τὴν πραγματοποιήσασθαι τῶν ἀρχῶν τῆς *ordre naturel* εἶναι ἐπωφελής. Ἀντιθέτως καθίσταται αὕτη λίαν ἐπιζήμιος διὰ τὸν κοινωνικὸν καὶ οἰκονομικὸν βίον εὐθύς ὥς ἐπιδιώξῃ νὰ ἀντικαστήσῃ τὴν φυσικὴν τάξιν δι' ἑαυτῆς.

Ἡ δευτέρα θεμελιώδης θεωρία τῶν φυσιοκρατῶν εἶναι ἡ περὶ τῆς πηγῆς τοῦ πλούτου. Ὡς τοιαύτην θεωροῦν οἱ φυσιοκράται μόνον τὴν φύσιν (γῆν). Ἐκ τῆς φύσεως ἐξαριθμεῖται τὸ μέγεθος τοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος. Ἡ γεωργικὴ τάξις εἶναι ὅθεν ἡ μόνη παραγωγικὴ τάξις (*classe productiv*). Αἱ ἄλλαι τάξεις εἶναι ἄγονοι (*classe steriles*). Ἡ παραγωγή, ἡ κυκλοφορία καὶ ἡ διανομὴ τῶν ἀγαθῶν συντελεῖται ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ *tableau économique*. Ἐκ τῆς γεωργικῆς τάξεως τὰ ἀγαθὰ περιέρχονται εἰς τὰς ἄλλας τάξεις, αἵτινες ἐπεξεργάζονται ταῦτα, προσπορίζόμεναι οὕτω τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα. Ἡ ἀξία τῶν γεωργικῶν προϊόντων ὁμῶς ἐπιστρέφει ἐν τέλει πάλιν εἰς τοὺς γεωργοὺς (²). Τὸ *tableau économique* ἀποτελεῖ συνέπειαν τῆς ἰδέας τῆς φυσικῆς τάξεως.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταδεικνύεται σαφῶς ὁ ἀτομοκρατικὸς χαρακτὴρ τῆς φυσιοκρατικῆς θεωρίας. Ἐν τούτοις ἡ θεωρία αὕτη δὲν εἶναι ἄμοιρος ὀργανικῶν ἰδεῶν. Τόσον ἡ ἰδέα τῶν οἰκονομικῶν τάξεων ὅσον καὶ ἡ ἐν τῇ θεωρίᾳ τοῦ *tableau économique* ἐνυπάρχουσα ἰδέα τῆς συναρτήσεως τῶν διαφόρων παραγωγικῶν κλάδων δὲν εἶναι ἄσχετος πρὸς τὴν ὀργανικὴν τοῦ οἰκονομικοῦ βίου ἀντίληψιν. Δικαίως ὁθεν ὑπεστηρίχθη ὅτι ἐν τῇ θεωρίᾳ τῶν φυσιοκρατῶν γίνεται μία πλήρης ἀντιφάσεων καὶ ἀντιθέσεων ἀνάμιξις τῶν ἰδεῶν τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Thomas d' Aquin μὲ ἐκείνας τοῦ ὑλιστικοῦ φυσικοῦ δικαίου (³). Ἡ ἀνάμιξις αὕτη γίνεται ὁμῶς κατὰ τοιοῦτον

1) W. E. Biermann, *Die Anschauungen des ökonomischen Individualismus*, Berlin 1906, σελ. 37.

2) Βλ. Δ. Καλιτσουνάκι, *Ἱστορία τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας*. Ἀθήναι 1929, σελ. 165 κ.έ. Καὶ Georg Jahn, *Physiokratisches System* εἰς *Hdw. d. Staatsw* 7 том. Iena 1925, σελ. 869 κ.έ.

3) Wilhelm Andreae, *Staatssozialismus und Ständestaat*. Iena 1931. σελ. 60.

τρόπον, ὥστε νὰ μὴν ἀλλοιοῦται οἰσιωδῶς ὁ ἀτομιστικὸς χαρακτήρ τῆς θεωρίας ταύτης.

Παρ' ὅλην τὴν πρωτοτυλίαν καὶ τὴν δύναμιν τῆς σκέψεως των οἱ φυσιοκράται δὲν ὑπῆρξαν παρὰ ἀπλῶς οἱ πρόδρομοι τῆς νέας οἰκονομικῆς θεωρίας. Ἡ ἀτομιστικὴ ἀντίληψις τοῦ οἰκονομικοῦ βίου λαμβάνει συστηματικὴν καὶ ἐπιστημονικὴν μορφήν τὸ πρῶτον διὰ τῆς κλασσικῆς σχολῆς, τῆς ὁποίας ὁ ἰδρυτὴς Adam Smith δίδει ἐπὶ τοῦ οἰκονομικοῦ πεδίου τὴν πλέον καθαρὰν ἔκφρασιν τοῦ κυριαρχοῦντος εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ ἀτομιστικοῦ πνεύματος. Τὴν βασικὴν ἰδέαν τοῦ οἰκονομικοῦ φιλελευθερισμοῦ χρεωστεῖ ὁ Adam Smith εἰς τοὺς φυσιοκράτας, τοὺς ὁποίους ἐγνώριζεν καὶ ἐπ' ἀρχετὸν συναναστρέφει ἐν Παρισίοις. Αἱ φιλοσοφικαὶ βάσεις εἶναι εἰς ἀμφοτέρους τὰς θεωρίας κοιναί. Καὶ αἱ δύο στηρίζονται ἐπὶ τῆς φιλοσοφίας τῆς Διαφωτίσεως καὶ ἐπὶ τῆς θεωρίας τοῦ φυσικοῦ δικαίου. Τὸν ὀρθολογισμόν ὅμως τοῦ Quesnay ἀντικαθιστᾷ ὁ Smith διὰ τοῦ ἀγγλικοῦ ἐμπειροκρατισμοῦ, ὅστις τόσον ἐκυριάρχει εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ κυρίως εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῆς ἠθικῆς, τῆς ὁποίας ὁ Smith ὑπῆρξεν καθηγητὴς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Clagow.

Ὁ Adam Smith ἐκινεῖ πρὸς ἐρμηνείαν τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων ἐκ μιᾶς ἀφρημένης ἀντιλήψεως τῆς οἰκονομίας. Ὁ οἰκονομικὸς βίος ἀποχωρίζεται παντὸς κοινωνικοῦ καὶ νευματικοῦ περιεχομένου· δὲν εὐρίσκεται ἐν οὐδεμίᾳ σχέσει πρὸς τὴν πολιτικὴν, τὴν κοινωνικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν ζωὴν. Ὁ φορεὺς τοῦ οἰκονομικοῦ βίου εἶναι ὁ ἄνθρωπος. Δέον ὅθεν ὅπως καὶ αὐτὸς ἀποξενωθῇ τῶν μὴ οἰκονομικῶν αὐτοῦ ἰδιοτήτων καὶ καταστῇ ἀπλῶς οἰκονομικὸς ἄνθρωπος (*homo oeconomicus*). Ἡ ἐργασία αὐτοῦ εἶναι ἡ ἐξασφαλίζουσα τὸν πλοῦτον εἰς τὰ ἔθνη. Αὕτη λαμβάνει πάντοτε καλλιτέραν καὶ σκοπιμωτέραν κατεύθυνσιν χάρις εἰς τὴν φυσικὴν τίσιν τοῦ ἀνθρώπου νὰ φροντίξῃ διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς θέσεώς του, (1) τουτέστιν νὰ ἐπιδιώκῃ τὸ ἀτομικὸν αὐτοῦ συμφέρον. Τὸ ἀτομικὸν συμφέρον ἀποτελεῖ τὴν φυσικὴν ἐκείνην δύναμιν, ἣτις διευθύνει τὴν οἰκονομικὴν δραστηριότητα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐγγυᾶται διὰ τὴν καλλιτέρευσιν τῶν ὄρων τῆς ζωῆς του. Τοῦτο ἴσταται εἰς τὸ κέντρον παντὸς οἰκονομικοῦ φαινομένου. Ἀποτελεῖ τὸν θεμέλιον λίθον τοῦ οἰκονομικοῦ συγκροτήματος. Ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας τὸ κεφάλαιον, ὁ πλοῦτος, τὸ χρήμα, ἡ τιμὴ ὀφείλονται εἰς τὸ ἐπιδιώκον τὸ συμφέρον τοῦ ἀτομον. Ἰδοὺ πῶς ἐρμηνεύει ταῦτα ὁ Adam Smith :

«Ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας δημιουργεῖται χάρις εἰς τὴν εὐφυΐαν τοῦ ἀτόμου, τὸ ὅποιον ἀντιλαμβάνεται ὅτι διὰ τοῦ περιορισμοῦ τῆς δραστηριότητός του εἰς ἓν ἔργον προάγει τὰ ἀτομικὰ αὐτοῦ συμφέροντα περισσότερόν παρὰ ἂν ἀπασχολεῖτο μὲ πλείονα ἔργα» (2)

1) Adam Smith, Untersuchung über Natur und Ursachen des Volkswohlstandes, Berlin 1905, σελ. 42.

2) Ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 314.

«Τὸ κεφάλαιον αὐξάνει χάρις εἰς τὴν εὐφυνίαν τοῦ αἰτύμου, τὸ ὅποιον ἀντιλαμβάνεται ὅτι ἀποταμιεύον βελτιώνει τὴν οἰκονομικὴν αὐτοῦ κατάστασιν» (1).

«Τὸ χρῆμα. ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ εὐφυνοῦς αἰτύμου πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ ἀποφύγῃ τοῦτο ὠρισμένης δυσπαρέστους καταστάσεως» (2).

Τὸ ἀτομικὸν συμφέρον ἀποτελεῖ τὴν βύσιν, ἐφ' ἧς στηρίζεται τὸ θεωρητικὸν οἰκοδόμημα τοῦ Adam Smith. Θεωρεῖται ὡς ἡ καθοδηγοῦσα τὸν ἄνθρωπον δύναμις. Εἶναι ὁ θεμελιώδης νόμος τοῦ οἰκονομικοῦ βίου. νόμος ἔχων ἀναγκαστικὴν ἰσχύϊν ὡς κάθε φυσικὸς νόμος. Χάρις εἰς τὸ ἀτομικὸν συμφέρον διαμορφοῦνται καὶ προάγονται τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα, προάγονται αὐτομάτως, ἄνευ τῆς ἐπεμβάσεως ἀνωτέρων ὀργανωτικῶν δυνάμεων. Τὸ αἶτομον ἔχει ὅθεν ἐπιτακτικὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐπιδιώκῃ τὸ συμφέρον του, διότι δι' αὐτοῦ προάγει καὶ τὴν κοινωνικὴν οἰκονομίαν, ἥτις δὲν εἶναι ἄλλο τι ἢ τὸ ἄθροισμα τῶν ἀτομικῶν συμφερόντων. Ὅσον περισσότερον ἀφίνει τὸν ἐγωϊσμόν του ἀγαλίνωντον, ὅσον ὀλιγώτερον περιορίζει τὰς συμφεροντολογικὰς αὐτοῦ ἐπιδιώξεις τόσοον περισσότερον ἐξυπηρετεῖ τὸ αἶτομον τὸ κοινωνικὸν σύνολον, τόσοον περισσότερον συμβάλλει εἰς τὴν ἀποκυστίαν τῆς οἰκονομικῆς τάξεως. Διότι διὰ τῆς ἐπιδιώξεως τῶν ἀτομικῶν συμφερόντων δημιουργεῖται καὶ διαρρυθμίζεται αὐτομάτως μία ἁρμονικὴ κατάσταση τοῦ οἰκονομικοῦ βίου. Τὴν ἰδέαν τῆς οἰκονομικῆς τάξεως εἶχον ἤδη ἀναπτύξει οἱ φυσιοκράται. Κατ' αὐτοὺς ἡ τάξις αὕτη ἀπετέλει ἓν ἰδανικὸν λογικὸν σύστημα τὸ ὅποιον ἔδει νὰ ἀνακαλυφθῇ καὶ νὰ καταστῇ γνωστὸν διὰ τῆς διδασχῆς. Διὰ τὸν Adam Smith ὅμως ἡ οἰκονομικὴ τάξις ἀποτελεῖ ἐμπειρικὴν πραγματικότητα, ἥτις δὲν ἔχει ἀνάγκην ἀνακαλύψεως διότι ὑπάρχει ἤδη καὶ ἐπιβάλλεται ἀφ' ἑαυτῆς, διότι φέρει ἐν ἑαυτῇ τὸν νόμον τῆς ὑπάρξεώς της. Ἡ τάξις αὕτη εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς φυσικῆς πορείας τῶν πραγμάτων, τῆς φυσικῆς τάσεως τῶν τόμων νὰ ἐπιδιώκουν τὰ συμφερόντά των. Ἡ τάσις των αὕτη δημιουργεῖ μίαν κατάστασιν ἰσορροπίας καὶ ἁρμονίας ἐν τῷ οἰκονομικῷ βίῳ. Ἡ ἰσορροπία δύναται ἔνεκα ἀστόχων ἐπεμβάσεων νὰ διαταραχθῇ. Ἡ προσκληθεῖσα ὁμως ἀνωμαλία δὲν δύναται νὰ διατηρηθῇ ἐπὶ πολὺ διότι αἱ ρυθμίζουσαι καὶ ὁδηγοῦσαι τὸν οἰκονομικὸν βίον δυνάμεις θὰ ἐπαναφέρουν πάλιν τοῦτον εἰς τὴν φυσικὴν αὐτοῦ κατάστασιν. Αἱ δυνάμεις αὗται εἶναι κατὰ κύριον λόγον ἡ ἀτομικὴ ἐλευθερία καὶ ὁ ἀνταγωνισμός. Παρ' ὅλον ὅτι ὁ A. Smith δὲν ὁμιλεῖ ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ ἰδιαιτέρως περὶ τοῦ τελευταίου τούτου ἐν τούτοις ἡ ἰδέα τοῦ ἀνταγωνισμοῦ εὐρίσκεται διάχυτος εἰς ὅλην αὐτοῦ τὴν θεωρίαν. Ἀποτελεῖ τὴν δευτέραν θεμελιώδη ἀρχὴν ἐφ' ἧς στηρίζεται ἡ περὶ οἰκονομικῆς ἁρμονίας θεωρία του (3). Διὰ τοῦ ἐλευθέρου ἀνταγωνισμοῦ ἀποκαθίσταται μία κατάσταση ἁρμονίας καὶ

1) Ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 98.

2) Ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 125.

3) Βλ. Leopold von Wiese, Konkurrenz et; Hdw. d. Staatsw. 4 ἐκδ. 5 τομ. Iena 1923, σελ. 832.

δικαιοσύνης. Χάρης εις τοῦτον ἀναπτύσσει τὸ ἄτομον τὸ ἀνώτερον ὄριον τῆς οἰκονομικῆς του δραστηριότητος καὶ συμβάλλει εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου. Ὁ ἀνταγωνισμὸς δὲν ὠφελεῖ τὴν μειονότητα τῶν οἰκονομικῶς ἰσχυρῶν ἀλλ' ἀντιθέτως εὐνοεῖ τὴν μάζαν τῶν κατωτέρων τάξεων τῶν ὁποίων καὶ διευκολύνει τὴν ἄνοδον (*).

Ἡ ἔννοια τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος καὶ τοῦ ἐλευθέρου ἀνταγωνισμοῦ ὁδηγεῖ ἀναγκάως εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς οἰκονομικῆς ἐλευθερίας, ἣν καὶ προϋποθέτει. Μόνον διὰ ταύτης καθίσταται δυνατὴ ἡ καλλιτέρεα καὶ σκοπιμωτέρα ἐξυπηρέτησις τοῦ συμφέροντος τῆς ὁλότητος. Πρὸς τοῦτο δέον ὅπως ἀποφρευθῇ κάθε κρατικὴ παρέμβασις, καὶ ἀφεθῇ ὁ οἰκονομικὸς βίος εἰς τὴν φυσικὴν αὐτοῦ πορείαν. Αἱ ἐκ τῶν πραγμάτων ἀπορρέουσιν ἀνάγκαι ὁδηγοῦν τὰ ἄτομα εἰς τὸν φυσικὸν καὶ πλέον ἐπωφελεῖν τρόπον ἐνεργείας πικρὰ κάθε ἄλλος νομικὸς ἐξαναγκασμὸς. Ἡ ἀποχὴ τοῦ κράτους πάσης ἀναμίξεως εἰς τὸν οἰκονομικὸν βίον εἶναι ὅθεν τὸ συμπέρασμα εἰς τὸ ὅποιον κατ' ἀνάγκην ἔπρεπε νὰ καταλήξῃ ὁ Smith καὶ τὸ ὅποιον δικαιολογεῖ πρῶτον μὲ τὸν πλέον ἐπιστημονικὸν τρόπον. Τὸ πεδίον ἐνεργείας τοῦ κράτους περιορίζεται εἰς ἐκεῖνα μόνον τὰ σημεῖα εἰς τὰ ὁποῖα ἡ ἀτομικὴ πρωτοβουλία δὲν δύναται ἢ οὐδὲν συμφέρον ἔχει νὰ ἐπεκταθῇ, ἥτοι εἰς τὴν διοργάνωσιν τῆς δικαιοσύνης, τὴν ὀργάνωσιν τῆς ἐθνικῆς ἀμύνης καὶ τὴν ἰδρυσιν κοινωνικῶν ἰδρυμάτων ἢ ἐπιχειρήσεων τῶν ὁποίων τὰ ἔξοδα εἶναι τοιαῦτα ὥστε νὰ μὴ καλύπτονται ὑπὸ τῶν πραγματοποιουμένων ἐσόδων (*). Γενικῶς δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ἡ θεωρία τοῦ Smith εἶναι κατὰ βάσιν ἀντικρατικὴ. Ὁ ἀτομισμὸς του ἔχει χαρακτῆρα ἄκρως φιλελεύθερον καὶ ἀντιοργανωτικόν. Καὶ ἂν δέχεται τὴν κρατικὴν παρέμβασιν εἰς τὰς ἐλαχίστας περιπτώσεις, ὡς ἀναφέραμεν, πράττει τοῦτο ἵνα μὴ καταστρέψῃ τὸ φαινομενικῶς τόσον ἄρτιον θεωρητικὸν αὐτοῦ οἰκοδόμημα. Ἡ φυσικὴ κατάστασις τοῦ οἰκονομικοῦ βίου εἶναι διὰ πᾶσαν περίπτωσιν, ἡ κατάστασις τῆς ἀτομικῆς πρωτοβουλίας καὶ τῆς ἐλευθερίας συναλλαγῆς.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Adam Smith ἔσχε τεραστίαν ἐπίδρασιν τόσον ἐπὶ τῆς διαμορφώσεως τῆς οἰκονομικῆς θεωρίας ὅσον καὶ ἐπὶ τῆς ἐξελίξεως τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς τῶν διαφόρων εὐρωπαϊκῶν χωρῶν. Ἡ ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς θεωρίας ἐπίδρασις τῆς διδασκαλίας τοῦ Smith ὀφείλεται ἀφ' ἐνὸς μὲν εἰς τὴν ἀπλότητα αὐτῆς, εἰς τὴν ἀπλοποίησιν τῆς εἰκόνος τοῦ οἰκονομικοῦ βίου, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ χρησιμοποίησιν τῶν πραγματοκρατικῶν ἰδεῶν, καὶ τῆς ἰδέας τῆς φυσικῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου, αἵτινες ἐπλήρουν τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῆς ἐποχῆς του. Εἰς τὴν δευτέραν ταύτην αἰτίαν ὀφείλεται κυρίως καὶ ἡ ἐπίδρασις ἣν ἐξήσχησε ἡ θεωρία τοῦ Smith

1) Βλ. Heinrich Dietzel, Individualismus εἰς Hdw. d. Staatsw. 4 ἐκδ. 5 том. Iena 1923, σελ. 418 κ.ε.

2) Βλ. Karl Diehl, Smith's Lehre und die Lehren der sog. «Klassiker» der Volkswirtschaftslehre εἰς Wörterbuch der Volkswirtschaft, 4 ἐκδ. 3 том. Iena 1933, σελ. 216.

ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς τῆς ἐποχῆς του. Διότι ἡ διδασκαλία τούτου μετέφερεν ἐπὶ τοῦ οἰκονομικοῦ ἐπιπέδου τὰς ιδέας ἐκεῖνας, αἵτινες ἐκυριάρχουν ἤδη εἰς τὴν φιλοσοφίαν, τὴν θεολογίαν καὶ τὴν πολιτικὴν ἐπιστήμην καὶ αἵτινες ἐπὶ ναστατικῶς, ὅπως ἐν Γαλλίᾳ, ἢ ἐξελικτικῶς, ὡς ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ ἐπεβλήθησαν καὶ ἀπετέλεσαν τὰς νέας ἀρχὰς ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων ἐρρυθμίσθη ὁ πολιτικός, ὁ κοινωνικὸς καὶ ὁ οἰκονομικὸς βίος τῆς Εὐρώπης.

Αἱ θεμελιώδεις ιδέαι, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐβασίσθη τὸ θεωρητικὸν οἰκονομικὸν τοῦ Adam Smith, ἦσαν ὁ Ἀτομισμός, ὁ Φιλελευθερισμός καὶ ἡ Αἰσιοδοξία. Πρὸς τὰς ιδέας ταύτας προσηνατολίσθη γενικῶς ἡ κλασσικὴ σχολὴ τῆς Κοινωνικῆς Οἰκονομικῆς. Εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν κλασσικῶν οἰκονομολόγων αἱ ιδέαι αὗται ἀνταποκρίνονται πρὸς τὴν ιδέαν τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος, τῆς οἰκονομικῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἁρμονίας τῶν ἀτομικῶν συμφερόντων (1). Καὶ ὅσον ἀφορᾷ τὰς δύο πρώτας ιδέας, τὸν Ἀτομισμὸν καὶ τὸν Φιλελευθερισμὸν, ὅλοι οἱ κλασσικοὶ οἰκονομολόγοι ἔμειναν πιστοὶ εἰς ταύτας. Ἡ ιδέα ὅμως τῆς ἁρμονίας τῶν ἀτομικῶν συμφερόντων δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ γίνῃ παραδεκτὴ ὑπὸ πάντων διαψευθεῖσα συντόμως ὑπὸ τῆς πραγματικότητος, ὡς αὕτη διεμορφώθη μετὰ τὴν κατάργησιν τῶν παλαιῶν σωματεικῶν συνδέσμων καὶ τῆς καθιερώσεως τῶν ἐλευθέρων οἰκονομικῶν σχέσεων. Διότι αἱ εὐνοϊκαὶ συνθῆκαι αἱ ἀναμενόμεναι ἐκ τῆς ἀντικαταστάσεως τῆς ὀργανωμένης οἰκονομίας διὰ τῆς ἐλευθέρου τοιαύτης δὲν ἐδημιουργήθησαν εἰς ὃν βαθμὸν ἀνεμένετο. Ἰδιαίτερος δὲ ἐν Ἀγγλίᾳ, ὅπου ὁ Φιλελευθερισμός εὐνοήθεις ὑπὸ μιᾶς τεραστίας βιομηχανικῆς ἐξελλέξεως ἐπεβλήθη περισσότερον καὶ ἐνωρίτερον ἢ ἄλλαχού, ἐδημιουργήθησαν νέαι συνθῆκαι καὶ σχέσεις μεταξὺ τοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς ἐργασίας, αἵτινες προεκάλεσαν σοβαρὰς σκέψεις καὶ ἀμφιβολίας διὰ τὴν ὀρθότητα τῆς περὶ οἰκονομικῆς ἁρμονίας θεωρίας τοῦ Smith.

Ὁ πρῶτος, ὅστις ἐξέφρασεν τὰς ἀμφιβολίας ταύτας ὑπῆρξεν ὁ Robert Maltus, ὁ ὁποῖος ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ιδεῶν τοῦ Lamarck καὶ τοῦ Darwin εὐρισκόμενος, ἔθηκε τὴν ὑπὸ τοῦ Smith ἀναπτυχθεῖσαν ἀρχὴν τῆς αὐτοσυντηρήσεως ἐν ἀντιπαραβολῇ μὲ τὴν ἀρχὴν τῆς διατηρήσεως τοῦ εἶδους, παρατηρήσας ἐν συμπεράσματι ὅτι οἱ παράγοντες οὗτοι πόρρω ἀπέχουν τοῦ νὰ συμβαδίζουσιν καὶ τοῦτο ἀφ' ἐνὸς μὲν ἕνεκα τοῦ περιορισμοῦ τοῦ ἐδαφικοῦ χώρου, ἀφ' ἑτέρου δὲ λόγῳ τῆς τάσεως τῶν ἀνθρώπων νὰ αὐξάνουσιν ὑπερμέτρως. Ὅπως ὁ Smith οὕτω καὶ ὁ Maltus λαμβάνει τὴν ἀφαιρέσιν τοῦ ἐκ τοῦ μεμονωμένου ἀτόμου. Τοῦτο εἶναι ὁ φορτὺς καὶ ὁ ρυθμιστὴς τῆς οἰκονομικῆς δράσεως. Τὸ ἄτομον ὅθεν καὶ οὐχὶ τὸ κράτος ὀφείλει νὰ φροντίσῃ διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῆς, ἐκ τῆς ἀντιθέσεως τῶν δύο ἀναφερόντων παραγόντων, δημιουργουμένης καταστάσεως. Ἡ κατά-

1) Franz Josef Weiss, Grundlagen der Volkswirtschaftspolitik, Leipzig 1929, σελ. 94 κ. ἑ.

στασις αὕτη βελτιοῦται χάρις εἰς τὴν ἐλευθέραν ἐπιδιώξιν τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος καὶ τῆς ἐκ ταύτης προκαλουμένης αὐξήσεως τῆς μεταξὺ κεφαλαίου καὶ ἐργασίας ἀποστάσεως. Λιότης ὁ ἐκ τῆς δυσαναλόγου αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ προκαλούμενος περιορισμὸς τῶν ἀγαθῶν συντηρήσεως, θὰ πλήξη εἰς τοιοῦτον βαθμὸν τὰς πτωχοτέρας ἐργατικὰς τάξεις, οὕτως ὥστε νὰ ἀναγκασθῶν αὐταὶ νὰ προβοῦν ἀφ' ἑαυτῶν εἰς τὸν περιορισμὸν τῶν γεννήσεων. Τὸ κράτος δὲν δύναται νὰ συμβάλῃ ἄλλως εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς καταστάσεως ταύτης ἢ μόνον ἀκολουθοῦν τὴν πολιτικὴν τοῦ *laissez faire, laissez passer*. Ὅφειλε τοῦτο νὰ ἀδιαφορήσῃ διὰ τὴν πτωχείαν καὶ τὴν ἀθλιότητα διότι διὰ τῆς παροχῆς βοηθημάτων καὶ γενικῶς διὰ τῆς ἐξασκήσεως κοινωνικῆς πολιτικῆς ὄχι μόνον δὲν θὰ διορθώσῃ τὴν δημιουργηθεῖσαν κατάστασιν ἀλλ' ἀντιθέτως θὰ ἐπαυξήσῃ τὰ κακά, παρεμποδίζον τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἀνασταλτικῶν παραγόντων τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ.

Τὴν αὐτὴν ἀπαισιόδοξον διάθεσιν, ἣς χαρακτηρίζει τὴν θεωρίαν τοῦ Maltus καὶ φέρει ταύτην εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Quesnay καὶ Adam Smith διακηρυχθεῖσαν ἰδέαν τῆς ἁρμονίας τῶν ἀτομικῶν συμφερόντων, εὗρισκόμεν καὶ παρὰ τῷ David Ricardo. Οὗτος ὁρμᾶται ἐκ τῶν αὐτῶν μὲ τὸν Smith καὶ τὸν Maltus προϋποθέσεων. Εἰς τὰς προϋποθέσεις ὅμως ταύτας διαβλέπει ὁ Ricardo αἰτίας ὀδηγούσας εἰς ἀνταγωνισμὸν καὶ δυσἁρμονίαν μεταξὺ τῶν ἀτομικῶν συμφερόντων.

Ὁ Smith ἡσυχολήθη κατ' ἐξοχὴν μὲ τὸν τρόπον τῆς αὐξήσεως τοῦ πλούτου καὶ ὑπεστήριξεν τὴν ἁρμονίαν τῶν ἀτομικῶν ἐπιδιώξεων ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου τῆς παραγωγῆς. Ὁ Ricardo ἔδωσεν μεγαλειέραν προσοχὴν εἰς τὸ ζήτημα τῆς διανομῆς τῶν ἀγαθῶν καὶ ἔφθασεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου τούτου δημιουργοῦνται ὀξύταται ἀντιθέσεις, κυρίως λόγῳ μιᾶς φυσικῆς σταθερότητος τοῦ ἡμερομισθίου. Τὸ ἡμερομισθίον δὲν δύναται, κατὰ τὸν Ricardo, νὰ ἀπομακρυνθῇ τῶν φυσικῶν αὐτοῦ ὁρίων, ταυτέστιν νὰ ὑπερβῇ ἢ κατέλθῃ τοῦ ποσοῦ ἐκείνου τὸ ὁποῖον ἐπαρκεῖ διὰ τὴν ἐπανόρθωσιν τῶν καταναλωθεισῶν ἐργατικῶν δυνάμεων. Ἡ ὑπὲρ τὰ φυσικὰ ὅρια ὕψωσις αὐτοῦ θὰ ἔχῃ ὡς ἀποτέλεσμα τὴν αὐξήσιν τῶν γεννήσεων καὶ ἐπομένως αὐξήσιν τοῦ ἐργατικοῦ πληθυσμοῦ, ὡς ἐκ τούτου τὴν μεγαλειέραν προσφορὰν ἐργασίας καὶ ἐπομένως τὴν πτώσιν τοῦ ἐργατικοῦ μισθοῦ μέχρι τῶν φυσικῶν αὐτοῦ ὁρίων. Τὸ αὐτὸ θὰ συμβῇ εἰς περίπτωσιν μειώσεως τῶν ἡμερομισθίων κάτω τῶν φυσικῶν αὐτοῦ ὁρίων. Ὁ περιορισμὸς τῶν γάμων καὶ γεννήσεων θὰ ἐπιφέρῃ μείωσιν τῆς προσφορᾶς ἐργασίας καὶ θὰ προκαλέσῃ τὴν ὑψώσιν τοῦ ἡμερομισθίου. Ἐκ τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ ἔχουν ὀφελος οἱ ἐπιχειρηματῆαι καὶ κυρίως οἱ κάτοχοι ἐδάφους, διότι ἔνεκα τῆς αὐξήσεως ταύτης δημιουργεῖται αὐξήσις τῆς ζητήσεως εἰδῶν διατροφῆς καὶ ὕψωσις τῆς τιμῆς τούτων.

Ἡ ἀπαισιόδοξία τοῦ Ricardo δὲν ἀποτελεῖ τὴν μόνην ἀντίθεσιν τούτου πρὸς τὸν Smith. Οὗτος ἴσταται σκεπτικὸς καὶ πρὸ μιᾶς ἄλλης θεμελιώδους ἰδέας: πρὸ τῆς ἰδέας τοῦ ἀπολύτου ἀτομισμοῦ. Ὁ Ricardo ἄρχειται

τοῦ βαθυστοχίστου αὐτοῦ ἔργου διὰ τῶν ἐξῆς. «Τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς, πάντα ἔχεινα τὰ ὁποῖα παράγονται ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ταύτης διὰ τῆς συνενώσεως καὶ χρησιμοποίησεως τῆς ἐργασίας, τῶν μηχανῶν καὶ τοῦ κεφαλαίου, διανέμονται μεταξὺ τῶν τριῶν κοινωνικῶν τάξεων, ἤτοι τῶν κατόχων τοῦ ἐδάφους, τῶν κατόχων τῆς ἀναγκαίας διὰ τὴν καλλιέργειαν τούτου περιουσίας ἢ κεφαλαίου καὶ τῶν ἐργατῶν, οἵτινες διὰ τῆς ἐπιμελοῦς αὐτῶν δραστηριότητος καλλιεργοῦν τοῦτο» (¹). Ὅχι λοιπὸν τὰ ἄτομα ἀλλὰ αἱ οἰκονομικαὶ τάξεις παράγουν τὰ ἀγαθὰ καὶ μεταξὺ τούτων διανέμονται ταῦτα. Ὁ γαιοκτήμων, ὁ ἐπιχειρηματίας καὶ ὁ ἐργάτης δὲν ἐπιδιώκουν — ὅπως κατὰ τὸν Smith — τοὺς σκοποὺς καὶ τὰ συμφέροντα αὐτῶν ὡς μεμονωμένα καὶ αὐτοτελῆ ἄτομα, ἀλλὰ ὡς μέλη μιᾶς οἰκονομικῆς τάξεως, ὡς σύνολον ἀτόμων χαρακτηριζομένων διὰ κοινῶν ἐπιγγελματικῶν ἐπιδιώξεων. Παραπλεύρως πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ ἀτόμου ὡς φορέως τῆς οἰκονομικῆς δράσεως θέτει ὁ Ricardo τὴν ἰδέαν τῆς οἰκονομικῆς τάξεως. Εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἀτομικοῦ ἐγωῦσμοῦ θέτει οὗτος τὸν ὁμαδικὸν ἐγωῦσμόν. Διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ ταξικοῦ παράγοντος ἐν τῇ οἰκονομικῇ θεωρίᾳ δὲν ὀρνεῖται ὁ Ricardo τὸν Ἀτομισμὸν, εἶτι δὲ ὀλιγώτερον δέον νὰ θεωρηθῇ οὗτος ὡς ἀντιτιθέμενος πρὸς τὴν ἀτομιστικὴν ἀντίληψιν τοῦ Smith καὶ τοῦ Maltus. Κατ' οὐσίαν ὁ Ricardo εἶναι ἀτομιστὴς ὅσον καὶ οἱ δύο ἄλλοι. Διότι ἂν καὶ οὗτος ἐπροχώρησε ἀπὸ τοῦ ἀτόμου εἰς τὴν ὁμάδα, συνέλαβεν τὴν ἔννοιαν τῆς τελευταίας ταύτης καθαρῶς ἀτομιστικῶς, ὡς ἐν ἁπλοῦν ἄθροισμα ἀτόμων. Ἐνεκα τούτου συνεταύτισε τὸ ἀτομικὸν μὲ τὸ ὁμαδικὸν καὶ τὸ κοινωνικὸν συμφέρον. Τὸ ἀτομικὸν συμφέρον εὐρίσκεται στενῶς συνδεδεμένον μὲ τὴν γενικὴν εὐημερίαν τῆς ὁλότητος. Τοῦτο εἶναι τὸ κίνητρον πάσης οἰκονομικῆς δράσεως. Διὰ τούτου ἐπιτυγχάνεται ἡ παραγωγή καὶ εἰς τοῦτο ὀφείλεται ὁ καταμετρισμὸς τῆς ἐργασίας (²). Τὸ ἄτομον καταλαμβάνει τὴν κεντρικὴν θέσιν εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ Ricardo, θεωρίαν κατ' ἐξοχὴν ἀνταλλακτικὴν, ἐστερημένην πάσης ἱστορικῆς καὶ κοινωνιολογικῆς βάσεως. Τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα ἐρευνῶνται ἐν τῇ θεωρίᾳ ταύτῃ ὡς διαχωρισμένα καὶ ἄσχετα πρὸς πάντα μὴ οἰκονομικὸν παράγοντα, ἐρευνῶνται ἀτομιστικῶς, μηχανικῶς, ποσοτικῶς.

Ἐκ τῶν ἤδη λεχθέντων προκύπτει ὅτι εἰς τοὺς κυριωτέρους ἀντιπροσώπους τοῦ οἰκονομικοῦ ἀτομισμοῦ πολὺ συντόμως ἐγεννήθησαν ἀμφιβολίαι πινές ὡς πρὸς τὴν ὀρθότητα ὡρισμένων βασικῶν ἰδεῶν τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς ἀτομιστικῆς θεωρίας. Αἱ ἀμφιβολίαι αὗται λαμβάνουν ἐντονωτέραν μορφήν εἰς τὸ ἔργον τοῦ John Stuart Mill. Ὁ τελευταῖος οὗτος ἀντιπρόσωπος τῆς κλασσικῆς σχολῆς λαμβάνει μίαν διττὴν ἔναντι τῆς κλασσικῆς θεωρίας θέσιν. Ἀκολουθεῖ, συμπληρώνει καὶ συστηματοποιεῖ αὐτὴν ἀλλὰ καὶ ἀμφιβάλει πρὸς οὐτὴν καὶ τὸ παραδοξώτερον, καινοτομεῖ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ συμπεράσματα ταύτης. Ὁ χαρακτήρ αὐτὸς τῆς θεωρίας τοῦ John St. Mill

1) David Ricardo, Grundsätze der Volkswirtschaft und Besteuerung, Iena 1923, προλ.

2) Βλ. D. Ricardo, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 125.

ὀφείλεται εἰς τὴν προσπάθειαν τούτου νὰ συνενώσῃ καὶ συστηματοποιήσῃ θεωρίας διαφόρους μεταξύ των, ὅπως τὴν φιλοσοφικὴν διδασκαλίαν τοῦ Bentham καὶ τὴν ἐν στενωτάτῃ πρὸς αὐτὴν σχέσιν εὐρισκομένην οἰκονομικὴν θεωρίαν τοῦ Ricardo μὲ τὸν Θετικισμὸν τοῦ August Comte καὶ τὸν Σοσιαλισμὸν τοῦ Saint-Simon (*). Εἰς τὴν προσπάθειαν ταύτην τοῦ Mill διαβλέπει ὁ Edgar Salin μίαν τάσιν πρὸς ἐπαναφορὰν τοῦ προβλήματος τῆς μεταξὺ Οἰκονομίας καὶ Ἑθικῆς σχέσεως ἐν τῇ οἰκονομικῇ θεωρίᾳ, προβλήματος τὸ ὅποιον ὑπῆρχεν ἐν αὐτῇ μέχρι τοῦ A. Smith καὶ τὸ ὅποιον ἐπαναφερόμενον ἐν τῇ Κοινωνικῇ Οἰκονομικῇ καθιστὰ ρευστὰ τὰ ὄρια μεταξὺ τῆς ἐπιστήμης ταύτης καὶ τῆς Μεταφυσικῆς. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐπιδιώκει ὁ J. St. Mill νὰ διευκρινήσῃ ὠρισμένα οἰκονομικὰ φαινόμενα καὶ κυρίως τὸ πρόβλημα τῶν οἰκονομικῶν νόμων καὶ τῆς μεταξὺ τούτων καὶ τῆς οἰκονομικῆς πραγματικότητος δυσαρμονίας (*). Ὁ Mill ἀντιτίθεται πρὸς τὴν κλασσικὴν διδασκαλίαν καθ' ἣν ὁ οἰκονομικὸς βίος διέπεται γενικῶς ὑπὸ ἀμετάβλητων καὶ αἰώνιων νόμων. Φυσικοὺς νόμους παραδέχεται μόνον ὅσον ἀφορᾷ τὴν παραγωγικὴν δρᾷσιν. Διὰ τὴν διανομὴν ἀντιθέτως ὑποστηρίζει τὴν ἰσχὺν νόμων δημιουργουμένων ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων καὶ ὥς ἐκ τούτου μεταβλητῶν καὶ ἐπιδεχομένων ρυθμίσεως (*). Διὰ τῆς διδασκαλίας ταύτης ἀφίνει ὁ Mill—κατ' ὅξυτάτην ἀντίθεσιν πρὸς τὴν κλασσικὴν θεωρίαν— πάλιν ἐλεύθερον τὸ πεδίον πρὸς οἰκονομικοπολιτικὴν καὶ κοινωνικοπολιτικὴν δρᾷσιν. Ὁ ἴδιος μάλιστα ἀνέπτυξε πρόγραμμα οἰκονομικῆς πολιτικῆς διὰ τοῦ ὁποίου ἐπεδίωξε νὰ συνενώσῃ τὴν ἀρχὴν τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας μὲ τὴν ἀρχὴν τῆς οἰκονομικῆς ἰσότητος.

Ὁ Mill προσεπάθησε νὰ συμφιλίωσῃ τὰ ἀσυμφιλίωτα. Κατὰ κύριον λόγον προσεπάθησε νὰ προσαρμώσῃ τὴν κλασσικὴν θεωρίαν πρὸς τὴν κατ' ἄλλην κατεύθυνσιν ἐξελισσομένην πραγματικότητα. Ἡ γιγαντιοῦς αὕτη προσπάθεια τοῦ Mill ἔμεινε ἄκαρπος· ἡ κλασσικὴ θεωρία ὅμως ἔσχε ἐκ τῆς προσπαθείας ταύτης οὐχὶ ἀξιοκαταφρόνητα ὀφέλη πλουτισθεῖσα διὰ νέων ἀπόψεων καὶ νέων ἰδεῶν.

Ἡ σημασία τῆς κλασσικῆς θεωρίας διὰ τὴν περαιτέρω διαμόρφωσιν τῆς Κοινωνικῆς Οἰκονομικῆς ὑπῆρξεν τεραστία. Αἱ θεμελιώδεις ἀρχαὶ ταύτης ἀποτέλεσαν τὴν ἀφετηρίαν ἐξ ἣς ὠριμῆθι τὸ μεγαλείτερον μέρος τῶν μεταγενεστέρων θεωρητικῶν πρὸς ἐρμηνείαν τῆς οἰκονομικῆς πραγματικότητος. Τὰ ἀσθενῆ της ἐν τούτοις σημεῖα ἐγένοντο, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, πολὺ συντόμως ἀντιληπτὰ προκαλέσαντα δυσπιστίαν καὶ ἀμφιβολίας ἐπικινδύνους διὰ τὸ μέλλον τῆς θεωρίας ταύτης. Μεγίστη ὑπῆρξεν ὅθεν ἡ προσπάθεια τῶν

1) Βλ. Edgar Salin, Geschichte der Volkswirtschaftslehre. 3 ἐκδ. Berlin 1929, σελ. 61.

2) ἐνθ. ἄνωγ.

3) Βλ. John Stuart Mill, Grundsätze der politischen Oekonomie mit einigen ihrer Anwendungen auf die Sozialphilosophie, Iena 1931. τομ. 2 κεφ. 1 § 1.

νεωτέρων οἰκονομολόγων ὅπως ἐνσχύσουν ταύτην διὰ νέων δυνάμεων. Τὰς δυνάμεις ταύτης ἀπετέλεσαν κατὰ μέγα μέρος γνώσεις καὶ ἀνολογίαι πρὸς τὰ συμπεράσματα ἄλλων ἐπιστημῶν καὶ κυρίως τῆς Ψυχολογίας καὶ Φυσιολογίας. Τὸ γεγονός τοῦτο συνετέλεσε εἰς τὴν ἐπέκτασιν τῶν θεωρητικῶν βάσεων τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης (1) καὶ κατέστησε ρευστοτέρα τὰ ὅρια μεταξὺ ταύτης καὶ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν.

Τὴν κυριωτέραν προσπάθειαν πρὸς ἀνασυγκρότησιν τῆς ἀτομιστικῆς οἰκονομικῆς θεωρίας, διὰ τῆς μεταγγίσεως νέων δυνάμεων ἐξ ἄλλων ἐπιστημῶν εἰλημμένων ἀποτελεῖ ἡ Ψυχολογικὴ σχολή. Αὕτη ἀπέβλεψε κατ' ἀρχὴν ὅχι ἀπλῶς εἰς τὴν συμπλήρωσιν ἀλλὰ εἰς τὴν ἀντικατάστασιν τῆς κλασσικῆς θεωρίας. Ἐν τούτοις δὲν ἀπεμακρύνθη κατὰ βάθος ἐκείνης. Ἐκολούθησεν τὰς αὐτὰς ἀτομιστικὰς ἀρχὰς καὶ μεθόδους. Τὸ ἄτομον καὶ αἱ ἀνάγκαι αὐτοῦ ἴστανται εἰς τὸ κέντρον τῆς νέας ταύτης θεωρίας. Τὸ ἄτομον ὁμῶς δὲν ἐκλαμβάνεται ὡς ἀπλοῦν homo oeconomicus ἀλλ' ὡς ψυχικὸν ὄν. Ἐνεκα τούτου οἱ ὁπαδοὶ τῆς ψυχολογικῆς σχολῆς δὲν ἀρκοῦνται εἰς τὴν ἀπλὴν ποσοτικὴν ἔρευναν τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων ἀλλὰ προβαίνουν καὶ εἰς μίαν ἐκτίμησιν τῶν ποσοτήτων ἐπὶ τῇ βάσει ψυχολογικῶν δεδομένων, ἐπιδιωκουν ἕναν ποσοτικὸν καθορισμὸν τῶν συναισθηματικῶν ποιότητων (2). Ἡ Ψυχολογικὴ σχολή μετετόπισεν ὁθεν τὸ κέντρον τῆς ἐρεῦνης ἐκ τοῦ οἰκονομικοῦ ἀντικειμένου εἰς τὸ οἰκονομικὸν ὑποκείμενον. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἡ σχολή αὕτη κατώρθωσε νὰ ὑπερνικήσῃ τὸν ὕλισμὸν τῶν κλασσικῶν οὐχὶ ὁμῶς καὶ τὰς ἀδυναμίας τῆς θεωρίας τούτων. Ἐνι περισσότερον διὰ τῆς μονομεροῦς ὑποκειμενικῆς ἐρεῦνης ἔθεσεν εἰς κίνδυνον καὶ αὐτὴν τὴν οἰκονομικὴν ἐπιστήμην, ἥτις ὡς πᾶσα ἐπιστήμη, εἶναι ἀντικειμενικὴ καὶ δὲν δύναται νὰ στηριχθῇ ἐπὶ ὑποκειμενικῶν ἐννοιῶν.

Αἱ οἰκονομικοπολιτικαὶ καὶ κοινωνικοπολιτικαὶ ἀπόψεις τῆς ψυχολογικῆς σχολῆς δὲν διαφέρουν ἐκείνων τῶν κλασσικῶν. Ὅμοιως μὲ τὰς ἀπαισιοδόξους οἱ ὁπαδοὶ τῆς ψυχολογικῆς σχολῆς τονίζουν τὰς συνεπείας τῆς ἀγαλινώτου οἰκονομικῆς ἐλευθερίας. Ἐν τούτοις ἐναντιοῦνται πρὸς πᾶσαν παρεμβασιν τοῦ κράτους εἰς τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν ὡς ἀντιτιθεμένην πρὸς τὴν νομοτέλειαν καὶ τὴν αὐτόματον ρυθμίσιν ταύτης.

Β. Ὁ Σοσιαλισμός. Ἡ ἐπίδρασις τῶν φιλελευθέρων ἄτομοκρατικῶν ἰδεῶν ἐπὶ τῶν πνευματικῶν καὶ πολιτικῶν τάσεων τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν ὑπῆρξεν τεραστία. Ἀπὸ τῶν μέσων δὲ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἡ ἐπικράτησις τῶν ἰδεῶν τούτων ἐν τῇ κοινωνικῇ καὶ οἰκονομικῇ βίῃ ἦτο κατὰ φανεστάτη καὶ τοσοῦτον ἰσχυρὰ ὥστε αἱ δημιουργηθεῖσαι ἀντιδράσεις δὲν κατέστη δυνατόν νὰ παρεμποδίσουν ἢ τουλάχιστον οὐσιωδῶς νὰ ἀναχαιτίσουν τὴν μὲ ταχύτατον ρυθμὸν διαμορφουμένην νέαν κατάστασιν. Ἡ ἀρχὴ

1) Βλ. Richard Kerschagl, Volkswirtschaftslehre. Eine Darstellung ihrer wichtigsten Lehrmeinungen. Wien und Leipzig 1927, σελ. 107.

2) Βλ. Franz Weiss, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 168.

τοῦ laissez faire, laissez passer ἐκυριάρχησεν βαθμηδὸν ἐπὶ τοῦ οἰκονομικοῦ καὶ κοινωνικοῦ ἐπιπέδου. Τὸ κράτος, ἔνεκα τῶν ποικίλων πνευματικῶν καὶ κοινωνικῶν μεταβολῶν, μετεβίβασεν ὁρισμένα δικαιώματά του καὶ μερικὰ ἐκ τῶν πλέον οὐσιαστικῶν αὐτοῦ ἔργων εἰς τὴν ἰδιωτικὴν πρωτοβουλίαν, περιορίσαν οὕτω τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ σημαντικῶς. Ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ χειραφετηθεῖσα τοιουτοτρόπως παντὸς κρατικοῦ παρεμβατισμοῦ, ἀφέθη ἐλευθέρῃ νὰ διαμορφώσῃ καὶ νὰ ἀποκαταστήσῃ μόνῃ τὴν ἰσορροπίαν τῶν ἐν αὐτῇ δρῶντων ἀντιξῶν καὶ ἀντιφατικῶν δυνάμεων, ἐν τῇ πεποιθίσει ὅτι, οἱ τὸν κοινωνικὸν καὶ οἰκονομικὸν βίον διέποντες «φυσικοὶ νόμοι», ὁδηγοῦν αὐτομάτως εἰς μίαν ἁρμονικὴν κατάστασιν τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας. Ἐνῶ ὅμως ὁ Φιλελευθερισμὸς ἔθετε τὸ κράτος εἰς τὴν θέσιν τοῦ φύλακος τοῦ ἀρχηγόνου κοινωνικοῦ συμβολαίου, διὰ τοῦ ὁποίου ἐξησφαλίζετο εἰς τὰ μέλη τῆς κοινωνίας ἡ πολιτικὴ αὐτῶν ὑπαρξις, ἀπέφευγεν ἐν τούτοις κατὰ περὶ ἑαυτοῦ τρόπον νὰ καθιστήσῃ τὸ κράτος καὶ φύλακα τῆς οἰκονομικῆς ὑπάρξεως τῶν πολιτῶν, νὰ ἐξασφαλίσῃ, τουτέστιν, παραλλήλως πρὸς τὴν πολιτικὴν αὐτῶν ἐλευθερίαν καὶ τὴν οἰκονομικὴν αὐτῶν αὐτοτέλειαν (*). Ἀντὶ τούτου ἡρνεῖτο εἰς τὸ κράτος πᾶσαν ἀνάμειξιν εἰς τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν καὶ ἀφῆκε τὸ ἄτομον ἐλευθέρῳ νὰ μεριμνήσῃ διὰ τὴν συντήρησιν αὐτοῦ. Συγχρόνως δὲ προέβη καὶ εἰς τὴν ἀναγκαστικὴν διάλυσιν ὅλων ἐκεῖνων τῶν συνδέσμων πρὸς τοὺς ὁποίους εὐρίσκετο στενωτάτα συνδεδεμένον τὸ ἄτομον καὶ διὰ τῶν ὁποίων καθωρίζοντο οἱ σκοποὶ καὶ ἡ οἰκονομικὴ αὐτοῦ δρᾶσις καὶ ἐξησφαλίζετο ἡ οἰκονομικὴ του ὑπαρξις. Τὸ ἄτομον δὲν ἔχει πλέον κατὰ τὸν φιλελευθερισμὸν ἀνάγκην δεσμῶν. Ἀντιθέτως ἡ οἰκονομικὴ ἁρμονία ἐπιβάλλει, ὅπως παύσῃ τοῦτο συνδεδεμένον ἐμμέσως δι' ἄλλων ὁργανισμῶν, πρὸς τὴν κοινωνικὴν οἰκονομίαν καὶ ἔλθῃ εἰς ἄμεσον πρὸς ταύτην ἐπαφήν. Διὰ τὴν δημιουργίαν τῆς νέας, ταύτης καταστάσεως ἀπέβαλλεν τὸ ἄτομον τὴν ιδιότητα αὐτοῦ ὡς μέλους ἀνωτέρας τινος κοινότητος καὶ ἀπέμεινεν ὡς ἀπλὴ μονὰς ἐν τῇ οἰκονομικῇ κοινωνίᾳ, σχεδὸν ἀπομονωμένον καὶ αὐτεξούσιον. Εἰς τὸ γεγονὸς τοῦτο, εἰς τὴν τραγικὴν διάλυσιν πάντων τῶν παλαιῶν κοινωνικῶν συνδέσμων, εἰς οὓς συγκαταλέγετο ἕκαστον ἄτομον, ἀπολαμβάνον στοργῆς καὶ προστασίας, καὶ εἰς τὴν ἐκ ταύτης προελθοῦσαν ἀπομόνωσιν τοῦ ἀνθρώπου, διαβλέπει ὁ Werner Sombart, τὰς ἱστορικὰς προϋποθέσεις ἐκ τῶν ὁποίων προήλθεν ἡ ἰδέα τοῦ νεωτέρου Σοσιαλισμοῦ (*). Ὁ Σοσιαλισμὸς ἐνεφανίσθη ὡς ἀντίδρασις πρὸς τὴν ὁλοὴν σχηματιζομένην νέαν οἰκονομικὴν πραγματικότητα. Ἀποτελεῖ κίνησιν καὶ ὄχι νέον τινὰ τρόπον θεωρητικῆς ἑρεύνης. Τὰ θεωρητικὰ αὐτοῦ μέσα τὰ ἐδανείσθη κατὰ κύριον λόγον ἐκ τῆς ἀτομιστικῆς θεωρίας πρὸς ἣν δὲν ἀποτελεῖ ἀντίθεσιν ἀλλὰ συνέπειαν. Αἱ προϋποθέσεις ἐκ τῶν ὁποίων ἐκκινεῖ οὗτος εἶναι οἱ

1) Βλ. Franz Josef Weiss, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 138.

2) Βλ. Werner Sombart, Der proletarische Sozialismus, 1 том. Iena 1924. σελ. 31.

αὐταὶ τοῦ οἰκονομικοῦ Φιλελευθερισμοῦ. Ἐπὶ τῶν ἰδίων θεωρητικῶν βάσεων μὲ ἐκείνον στηριζόμενος ὁ Σοσιαλισμὸς φθάνει εἰς συμπεράσματα ἅτινα εὐρίσκοντο ἐν τούτοις ἐν πλήρῃ ἀντιθέσει πρὸς ἐκείνα τοῦ Φιλελευθερισμοῦ.

Ὁ Σοσιαλισμὸς ἀποτελεῖ μίαν ἀπλὴν ἀναμορφωτικὴν προσπάθειαν, μίαν ἡθικὴν ἰδέαν προκληθεῖσαν «ἐκ τῆς πίστεως πρὸς τὴν ἀγαθὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν. ἐκ τῆς ἀκλονήτου πεποιθήσεως τῆς διαρκoῦς αὐξήσεως τῶν φυσικῶν καὶ ἀνθρωπίνων παραγωγικῶν δυνάμεων, ἐκ τῆς ἀστηρίκτου, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὸ τόσον φανατικῆς ὑποστηριζομένης ἐλπίδος ὅτι διὰ τῆς ἀπλῆς τηρήσεως τῶν φυσικῶν νόμων τὸ ἀνθρώπινον γένος θὰ φθάσῃ εἰς τὸ ἀνώτατον σημεῖον τῆς ἡθικῆς τελειότητος, εἰς τὸ ὁποῖον πᾶσα ἰδιοκτησία θὰ καταργηθῇ, τὸ κράτος θὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐργασίαν τῶν πολιτῶν καὶ ἡ εὐτυχία τῶν πολλῶν θὰ πραγματοποιηθῇ» (1). Ἡ πρώτη μορφή τοῦ Σοσιαλισμοῦ ἔχει θρησκευτικὸν καὶ πνευματικὸν χαρακτῆρα. Ἔθετε τοὺς πνευματικοὺς καὶ ἡθικοὺς παράγοντας ὑπεράνω τῶν ὕλικῶν καὶ συμφεροντολογικῶν ἐπιδιωξεων. Ἀντιδρουσεν πρὸς τὸ ἐπικρατοῦν οἰκονομικὸν σύστημα κυρίως, διότι δὲν ἠνείχετο τὴν ὑποσκέλισιν τῶν πνευματικῶν ἀξιών ὑπὸ τῆς οἰκονομικῆς δράσεως, διότι δὲν ἠδύνατο νὰ παραδεχθῇ τὰς νέας πνευματικὰς τάσεις τῶν ἀνθρώπων, τὸ καπιταλιστικὸν πνεῦμα. Ἐθεώρει ὡς τὸ ἔσχατον τῶν ἁμαρτημάτων τὴν ὑποδούλωσιν τῶν σκοπῶν εἰς τὰ μέσα, τὴν χρησιμοποίησιν αὐτῶν ὡς ἐξυπηρέτησιν τῶν ὀργάνων. Αἱ ἰδέαι αὗται, αἵτινες συναντῶνται εἰς τὰς ὀργανικὰς θεωρίας, ἐμφανίζουσιν τὴν πρώτην ταύτην μορφήν τοῦ Σοσιαλισμοῦ, τὸν οὐτοπικὸν ἀπαρασώσιμον Σοσιαλισμόν, ὡς ἐν μίγμα ἀτομιστικῶν καὶ ὀργανικῶν ἰδεῶν.

Τὴν προσπάθειαν τῆς συνενώσεως τῶν δύο αὐτῶν ἀντιθέτων πνευματικῶν τάσεων παρατηροῦμεν κυρίως εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Saint-Simon. Οὗτος ἐμφλοδόησεν νὰ καταστῇ ὁ ἰδρυτὴς μιᾶς νέας θρησκείας, νὰ θεμελιώσῃ ἐπὶ ἐπιστημονικῶν δεδομένων ἕναν «Νέον χριστιανισμόν» (2), διὰ τοῦ ὁποῖου θὰ καθίστατο δυνατόν νὰ μεταφερθῇ εἰς τὴν γῆν ἡ οὐρανία ἡθικὴ καὶ νὰ ἀποκατασταθῇ ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ἀδελφoσύνη. Οὔτε ἡ ἐλευθερία οὔτε ἡ ἰσότης ἀλλ' ἡ ἀδελφoσις τῶν ἀνθρώπων ἀποτελοῦν τὸ ἰδανικὸν τοῦ Σοσιαλισμοῦ τοῦ Saint-Simon. Ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἰσότης δὲν ἀποτελοῦν τὸν σκοπὸν τοῦ πολιτισμοῦ ἀλλ' εἶναι ἀπλῶς προϊόντα τούτου, τὰ ὁποῖα μάλιστα εἶναι δυνατόν ὑπὸ ὠρισμένας συνθήκας νὰ καταστοῦν ἐμπόδια διὰ τὴν πρόοδον αὐτοῦ. Ἡ ἀδελφότης ἀντιθέτως εἶναι συνυφασμένη μὲ τὴν ἐκπολιτιστικὴν ἐξέλιξιν, ἀποτελεῖ ἀναγκαστικὴν συνέπειαν ταύτης. Διότι ὁ πολιτισμὸς ὑποβοηθῶν τὴν ἐπέκτασιν τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων ἐν τῇ κοινωνίᾳ δημιουργεῖ σχέσεις ἀλληλεξαρτήσεως μεταξύ ἀτόμου καὶ ὁλότου καὶ συνδέει ἀδελφικῶς τοὺς ἀνθρώπους.

1) Edgar Salin, ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 65.

2) Bl. Heinrich Sieviking, Grundzüge der neueren Wirtschaftsgeschichte 5 ἔκδ. Leipzig 1928, σελ. 101.

Ὁ Saint-Simon ὑπῆρξεν περισσότερον κοινωνικὸς μεταρρυθμιστὴς παρὰ σοσιαλιστὴς εἰς τὴν σημερινὴν τῆς λέξεως σημασίαν. Ἡ διδασκαλία του δὲν ἀποβλέπει, οὔτε εἰς τὴν κατάργησιν τοῦ κράτους, οὔτε εἰς τὴν κατάργησιν τῆς ιδιοκτησίας καὶ τὴν κοινοκτημοσύνην τῶν ἀγαθῶν. Ἐπιδιώκει ἀπλῶς τὴν καλλιτέρευσιν τῶν ὄρων τῆς ζωῆς τῶν ἐργαζομένων τάξεων καὶ τὴν πνευματικὴν ἐξέψωσιν οὕτως ὥστε νὰ δυνηθοῦν αὐταὶ νὰ μεθέξουν τῆς πολιτικῆς ζωῆς καὶ νὰ συμβάλλουν εἰς τὴν πρόοδον τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ (').

Οἱ μαθηταὶ τοῦ Saint-Simon συμπληροῦντες τὴν διδασκαλίαν τοῦ διδασκάλου δίδουν εἰς ταύτην μίαν κατ' ἐξοχὴν ἀτομιστικὴν καὶ σοσιαλιστικὴν μορφὴν καὶ τοῦτο ὄχι μόνον ὅσον ἀφορᾷ τὴν κρατικὴν τοῦ ὑφισταμένου καθεστῶτος ἀλλὰ καὶ ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐπιδιωκομένου νέου κοινωνικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ συστήματος. Οὗτοι ἐπιδιώκουν κυρίως τὴν κατάργησιν τῆς ιδιοκτησίας καὶ τὴν ἐξ ἴσου εἰς ὅλους τοὺς συμβάλλοντας εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἡράσιν, διανομὴν τοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος.

Ἰδιαιτέρας σημασίας διὰ τὴν διάδοσιν τῶν σοσιαλιστικῶν ιδεῶν, ὑπῆρξεν καὶ ἡ διδασκαλία τοῦ Charles Fourier. Ὅπως ὁ Saint-Simon οὕτω καὶ ὁ Fourier θεωρεῖ τὸ ὑφιστάμενον κοινωνικὸν καθεστῶς ὡς ἀνυπόφορον διὰ τὸ μέγιστον μέρος τοῦ λαοῦ. Ὁ ἀχαλίνωτος ἐγωϊσμός τῶν ἀτόμων ἱκανοποιεῖται εἰς βάρος τῆς κοινωνικῆς εὐημερίας. Ἐκαστος βλέπει εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ πλησίον του τὸ μέσον διὰ τὴν ἰδικὴν του εὐδαιμονίαν. Ὁ ἐλεύθερος συναγωνισμός ὁδηγεῖ εἰς τὴν ὕλικὴν καὶ ψυχικὴν συντριβὴν τῶν μεσαίων καὶ κατωτέρων τάξεων, αἵτινες ἀπεστερήθησαν τῶν ἀρχικῶν αὐτῶν δικαιωμάτων, αἵτινα ἀπελάμβανον διὰ τὴν ἥσαν εἰς τὴν κυριότητα, καθ' ἣν ἕκαστος προσεπορίζετο διὰ τῆς ἐργασίας του τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα. Εἰς τὴν ὑφισταμένην κατὰστασιν τὸ πᾶν εὐρίσκεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν θεϊκὴν βούλησιν. Δέον νὰ ἀνακαλυφθοῦν καὶ πάλιν οἱ νόμοι τῆς θείας προνοίας. Τούτους ὀφείλομεν νὰ τοὺς ἀναζητήσωμεν εἰς τὰς φυσικὰς τῶν ἀνθρώπων τίσεις. Αἱ τίσεις αὗται τῶν ἀνθρώπων ὁδηγοῦν εἰς τὴν δημιουργίαν κοινοτήτων καὶ κοινωνικῶν συνδέσμων. Διὰ τοῦτο ὁ Fourier προτείνει τὴν ἀνασυγκρότησιν τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας ἐπὶ τῇ βάσει παραγωγικῶν καὶ καταναλωτικῶν συνεταιριστικῶν ὁργανώσεων, ἃς ἀποκαλεῖ «Φύλαγγις».

Διάφορον κατεύθυνσιν λαμβάνει ὁ Pierre Proudhon. Οὗτος ἐν τῇ προσπαθείᾳ του νὰ συνδιαλάβῃ τὰς σοσιαλιστικὰς καὶ φιλελευθέραις ιδέας καταλήγει εἰς τὸν ἀναρχισμόν. Πιστεύει ὅτι τὸ κοινωνικὸν καὶ οἰκονομικὸν πρόβλημα θὰ ἰδύνατο νὰ λυθῇ διὰ τῆς ἰδρύσεως μιᾶς «Τραπεζῆς Συναλλαγῶν» διὰ τῆς ὁποίας θὰ καθίστατο πρῶτον τὸ χρήμα καὶ θὰ ἀποκαθίστατο ἡ δικαιοσύνη εἰς τὰς τιμὰς καὶ τὰς δουλοληψίας. Διὰ τῆς καταργήσεως

1) Βλ. Carl Grünberg—Heinrich Grossmann, Sozialistische Ideen und Lehren als Wörterb. d. Volkswirt. 4 ἐκδ. Jena 1933 σελ. 301.

ἐξ ἄλλου τῆς ἰδιοκτησίας, τὴν ὁποίαν οὕτως θεωρεῖ ὡς κλοπὴν, θὰ ἡχο-
στεύετο ἡ κρατικὴ μηχανή, ἣς ὁ σκοπὸς συνίσταται εἰς μόνον τὴν ἐξασφα-
λισιν τῶν δικαιωμάτων τῶν κατόχων τάξεων. Ἡ κοινωνία θὰ ἐβασίζετο
οὕτω ἐπὶ τῶν ἀτομικῶν καὶ συλλογικῶν συμβάσεων καὶ οὐχὶ ἐπὶ αὐθαίρε-
των νόμων. Οἱ νόμοι θὰ καθίσταντο ἀχρηστοί. Εἰς τὴν θέσιν τῶν χιλιῶδων
νόμων θὰ ἀρκοῦσεν εἰς, ὅστις θὰ ὤριζεν: Μὴ κάμνης, ὅ,τι δὲν ἐπιθυμεῖς
νὰ σοῦ κείνουν καὶ πράττε, ὅ,τι θὰ ἤθελες νὰ πράττουν οἱ ἄλλοι δι' ἐσέ (').

Ἡ προσπάθεια τοῦ Σοσιαλισμοῦ, προσπάθεια τὴν ὁποίαν ὀλοκλήρω-
σεν ἐπιστημονικῶς ὁ Μαρξισμός, ἦτο νὰ καταδείξῃ ὡς ἐσφαλμένην τὴν ὑπὸ
τῆς κλασσικῆς θεωρίας φιλοτεχνηθεῖσαν εἰκόνα τοῦ οἰκονομικοῦ βίου καὶ
νὰ ἀντικαταστήσῃ ταύτην δι' ἄλλης. Εἰς τὴν θέσιν τῆς περὶ τῆς ἁρμονίας
τῶν ἀτομικῶν συμφερόντων ἀντίληψεως τοῦ Φιλελευθερισμοῦ θέτει ὁ Σο-
σιαλισμός τὴν ἰδέαν τῆς διὰ τῆς καταργήσεως τῆς ἰδιοκτησίας, ἐξασφαλί-
σεως τῆς κοινωνικῆς ἁρμονίας. Ὅπου ὁ Φιλελευθερισμός ἐπαγγέλλεται τὴν
εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἐλευθέρου συναγωνισμοῦ ἀντιπροβάλλει ὁ Σοσια-
λισμός τὴν εἰκόνα τῆς ἀναρχίας τῶν οἰκονομικῶν δυνάμεων. Πρὸς τὴν φι-
λελευθέραν θεωρίαν τοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας ἀντιτίσσει ὁ Σοσιαλι-
σμός τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας (*).
Κατὰ τὴν σοσιαλιστικὴν ἀντίληψιν ἡ κλασσικὴ θεωρία ὑπῆρξεν ἐσφαλμένη.
Ὑπῆρξεν ἀπλῶς ἡ θεωρία μιᾶς ὀρισμένης τάξεως, τῆς ἀστικῆς. Ὡς τοιαύτη
δύναται νὰ διατηρήσῃ τὴν θέσιν της μόνον «ἐφ' ὅσον δὲν ἔχει γίνοι αἰσθη-
τὸς ὁ ἀγὼν τῶν τάξεων» (*). Ἀπὸ τῆς στιγμῆς καί' ἦν ἐκδηλωθῇ οὗτος
θὰ ἀπολέσῃ αὕτη τὴν ἀξίαν της «θὰ κτυπήσουν διὰ τὴν ἀστικὴν οἰκονομι-
κὴν τὰ ἐπιθανάτια σήμαντρα» (*).

Ὅσον καὶ ἂν ἐπέκρινεν ὁ Karl Marx τὴν κλασσικὴν θεωρίαν δὲν
ἡδυνήθη νὰ ἀπομακρυνθῇ τῶν θεωρητικῶν ἐκείνης ἀρχῶν. Αἱ χρησιμοποιοι-
θεῖσαι ὑπ' αὐτοῦ ἔννοιαι δὲν διαφέρουν ἐκείνων τῆς φιλελευθέρας Κοινο-
νικῆς Οἰκονομικῆς. Ἐδανείσθη ἐκ ταύτης τὴν μηχανικὴν καὶ ὕλιστικὴν
ἀντίληψιν τῆς οἰκονομικῆς πραγματικότητος. Ἡ ἐρμηνεία τῶν οἰκονομι-
κῶν προβλημάτων δὲν ἀφίσταται ἐκείνης τοῦ Ricardo. Ἡ θεωρία τῶν
ἀγαθῶν, τῆς ἀξίας, τοῦ πλούτου, τῆς παραγωγικότητος, τῆς ἐργασίας,
ἡ θεωρία τοῦ ἀνταγωνισμοῦ μεταξὺ τοῦ ἡμερομισθίου καὶ ἐπιχειρηματικοῦ
κέρδους, ἡ θεωρία τῆς ἐγγείου προσόδου εἶναι θεωρίαι τὰς ὁποίας παρέ-
λαβεν ὁ Marx ἀπὸ τὸν Ricardo. Ὁ Marx δὲν ἐδημιούργησεν νέας βάσεις
πρὸς ἀνοικοδόμησιν τῆς οἰκονομικῆς του θεωρίας ἀλλ' ἐχρησιμοποίησεν
ἐκείνας, αἱ εἶχεν θέσει ἡ κλασσικὴ θεωρία. Ὁ Μαρξισμός, λέγει ὁ Ch.
Cide, εἶναι τὸ ἐμβολιασθὲν δι' ἐνὸς ξένου κλώνου, «κλασσικὸν» δένδρον.

1) Βλ. Karl Diehl, Über Sozialismus, Kommunismus und Anarchismus
4 ἐκδ. Iena 1922, σελ. 85. Βλ. μετὰφρ. καὶ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν τοῦ ἔργου τούτου.

2) Βλ. Edgar Salin, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 86.

3) Karl Marx, Das Kapital, 5 ἐκδ. Stuttgart und Berlin 1922, προλ. β ἐκδ.

4) Ἐνθ. ἀνωτ.

«Όσον δὲ καὶ ἂν ἐκπλαγῇ, ὅσον καὶ ἂν ἀγανακτήσῃ τοῦτο διὰ τοὺς καρποὺς τοὺς ὁποίους τὸ ἐξηνάγκασαν νὰ παραγάγῃ πάντα θὰ εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον θὰ τοὺς διαθρέψῃ διὰ τοῦ χυμοῦ του» (¹). Τὸ «Κεφάλαιον» παρατηρεῖ ὁ Labriolla δὲν εἶναι τὸ πρῶτον βιβλίον τοῦ ἐπιστημονικοῦ Σοσιαλισμοῦ ἀλλὰ τὸ τελευταῖον ἔργον τῆς ἀστικῆς Κοινωνικῆς Οἰκονομικῆς. Ὁ Μαρξισμὸς δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν κλασσικὴν θεωρίαν. Καὶ δὲν ἠδυνήθη νὰ πράξῃ τοῦτο, διότι ἐξεκίνησεν ἐκ τῶν αὐτῶν μὲ ἐκείνην προϋποθέσεων, ἐκ μιᾶς ἀτομιστικῆς τοῦ κοινωνικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ βίου ἀντιλήψεως. Ὁ Ἀτομισμὸς ὅμως τοῦ Marx ἔχει ἓναν διαφορετικὸν χαρακτήρα. Δὲν εἶναι προσωποκρατικὸς ὅπως τῶν κλασσικῶν, ἀλλὰ ὕλιστικὸς. Τὴν πρωτεύουσαν θέσιν δὲν κατέχει εἰς τὴν μαρξιστικὴν θεωρίαν τὸ ἄτομον, ἀλλὰ αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις. Ὁ A. Smith ἄρχεται τοῦ περιφήμου «Περὶ τοῦ πλούτου τῶν Ἑθνῶν» ἔργου αὐτοῦ διὰ τῆς φράσεως «ἡ ἐτησία ἐργασία ἐκάστου ἔθνους . . . ἀποτελεῖ τὴν πρώτην πηγὴν τοῦ πλούτου» (²). Ὁ Marx ἀρχίζει τὸ «Κεφάλαιον» μὲ τὴν φράσιν «Ὁ πλοῦτος τῆς κοινωνίας εἰς τὴν ὁποίαν ἐπικρατεῖ ὁ καπιταλιστικὸς τρόπος τῆς παραγωγῆς, παρουσιάζεται ὡς εἰς τεράστιος σωρὸς ἐμπορευμάτων» (³). Διὰ τὸν Smith ὁ ἄνθρωπος ἴσταιται πρὸ τῶν ἐμπορευμάτων, κατὰ τὸν Marx ὁ ἄνθρωπος δέον νὰ ἀναζητηθῇ ὀπισθεν τῶν ἐμπορευμάτων.

Ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ τοῦ Μαρξισμοῦ καὶ τῆς κλασσικῆς θεωρίας δὲν εἶναι ἀντίθεσις θεωρητικὴ ἀλλὰ ἀντίθεσις σκοπιμότητος, ἀντίθεσις πολιτικῆ. Ὁ Μαρξισμὸς παρέλαβεν τὰ λογικὰ καὶ θεωρητικὰ μέσα τοῦ Φιλελευθερισμοῦ καὶ μετέβαλε τὰ συμπεράσματα τῆς θεωρητικῆς τούτου ἐρευνῆς. Παρουσιάζει ὅθεν μίαν παράδοξον κατάστασιν, ἣν καὶ ἀνωτέρω ἀναφέραμεν: ἀκολουθεῖ τὴν αὐτὴν μὲ τοὺς κλασσικοὺς ὁδὸν καὶ φθάνει εἰς διάφορον ἀπὸ ἐκείνους τέρμα. Ἡ σχέσις ὅθεν τοῦ Μαρξισμοῦ πρὸς τὸν Φιλελευθερισμὸν εἶναι στενωτάτη, εἶναι στενωτέρα ἐκείνης τοῦ Μαρξισμοῦ πρὸς τὸν οὐτοπικὸν Σοσιαλισμὸν. Ὁ ἐπιστημονικὸς Σοσιαλισμὸς δὲν θέλει νὰ ἀποτελῇ μίαν ἀπλὴν ἰδεολογίαν, ὡς ὁ οὐτοπικὸς Σοσιαλισμὸς, δὲν ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ καταστρώσῃ ἓν σχέδιον μιᾶς εὐτυχεστέρας συμβιώσεως τῶν ἀνθρώπων, θέλει νὰ ἀποτελῇ μίαν ἐπιστημονικὴν ἐρμηνείαν τῆς πραγματικότητος. Αἱ ἀρχαὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ Σοσιαλισμοῦ—λέγει ὁ Marx—εἶναι ἐκφράσεις πραγματικῶν δεδομένων (⁴). Ὁ οὐτοπικὸς Σοσιαλισμὸς ἐπεδίωκει τὴν δημιουργίαν ἐνὸς νέου κοινωνικοῦ καθεστώτος, ὁ Μαρξισμὸς προσπαθεῖ νὰ καταδείξῃ τὴν νομοτέλειαν ἣτις δεσπόζει τοῦ οἰκονομικοῦ βίου καὶ ἣτις θὰ ὁδηγήσῃ εἰς τὴν νέαν κατάστασιν. Ὁ οὐτοπικὸς Σοσιαλισμὸς εἶχεν πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ κοινωνικὸν σύνολον καὶ ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἀποκατάστα-

1) Ch. Cide & Ch. Rist, *Geschichte der volkswirtschaftlichen Lehrmeinungen*, Iena 1923, σελ. 514.

2) A. Smith, *ἐνθ.* ἀνωτ, σελ. 1.

3) K. Marx, *ἐνθ.* ἀνωτ. σελ. 3.

4) Βλ. Karl Marx, *Das Kommunistische Manifest*. Wien 1928.

σιν τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀδελφότητος. Ὁ Μαρξισμὸς δὲν ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἀδελφότητα, δὲν χρησιμοποιοεῖ τὰς λέξεις ταύτας. Ὁ Σοσιαλισμὸς τοῦ δὲν ἀποβλέπει εἰς τὸ κοινωνικὸν σύνολον. Εἶναι ὁ Σοσιαλισμὸς μιᾷ τάξεως, τῆς ἐργατικῆς, τοῦ προλεταριάτου. Ἔνεκα τούτου καὶ ἡ τεραστία αὐτοῦ ἐπίδρασις ἐπὶ τῶν ἐργατικῶν μαζῶν, ἔνεκα τούτου καὶ ἡ ὁμαδικὴ προσέλευσις τῶν οἰκονομικῶν ἀδυνάτων καὶ τῶν ἀποκλήρων πρὸς αὐτόν. Ὁ Μαρξισμὸς ἀπετέλεσε τὴν κοσμοθεωρίαν τῶν ἐργατικῶν τάξεων ἀπὸ ἡμίσεως αἰῶνος· ἐχάραξεν τὰς γενικὰς γραμμὰς τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ἐπιδιώξεων αὐτῶν.

Αἱ θεμελιώδεις ἰδέαι τοῦ Μαρξισμοῦ εἶναι αἱ ἑξῆς :

α) Ἡ ἰδέα τῆς φυσικῆς ἰσότητος τῶν ἀνθρώπων.

β) Ἡ ἰδέα τοῦ διαχωρισμοῦ τῶν ἀνθρώπων εἰς δύο τάξεις ἐξ ὧν ἡ μία ἐκμεταλλεύεται τὴν ἑτέραν.

γ) Ἡ ἰδέα τῆς ἐξελίξεως τῆς συγχρόνου κοινωνίας εἰς τὸν Σοσιαλισμόν.

Τὴν ἰδέαν τῆς φυσικῆς ἰσότητος τῶν ἀνθρώπων παρέλαβεν ὁ Μαρξισμὸς ἐκ τοῦ Φιλελευθερισμοῦ. Ἀμφότερα τὰ συστήματα βασιζόμενα ἐπὶ τῆς ἰδέας ταύτης καὶ ἀξιοῦν ὡς ἐκ τούτου ἴσα δικαιώματα ὅλων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἀνθρώπων. Ἡ φυσικὴ τῶν ἀνθρώπων ἰσότης αἵρει πάντα λόγον περιορισμοῦ τῶν δικαιωμάτων τούτων. Καθιστᾷ τοὺς ἀνθρώπους ἐλευθέρους. Ἡ ἰδέα τῆς ἰσότητος ὁδηγεῖ ὅθεν εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἐλευθερίας. Τὰς ἰδέας ταύτας μετέφερεν ἐκ τοῦ ἰρησκευτικοῦ πεδίου (ἰσότης καὶ ἐλευθερία τῶν ἀτόμων ἔναντι τοῦ Θεοῦ) εἰς τὸ οἰκονομικὸν ἐπίπεδον ὁ Adam Smith (1). Μεταξὺ τῆς κλασσικῆς θεωρίας καὶ τοῦ Μαρξισμοῦ ὑφίσταται ἐν τούτοις διαφορά τις. Ὁ Φιλελευθερισμὸς τονίζει περισσότερον τὴν ἰδέαν τῆς ἐλευθερίας, ὁ Σοσιαλισμὸς τὴν ἰδέαν τῆς ἰσότητος. Ὁ Smith πιστεύει εἰς τὴν μέσφ τῆς ἐλευθερίας ἐξασφάλισιν τῆς ἰσότητος, ὁ Μαικ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἰσότητος διὰ τῆς καταργήσεως τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας. Ἀμφότεροι ἐκκινοῦν ἐκ τῆς αὐτῆς προϋποθέσεως, δηλαδὴ ἐκ τῆς ἰδέας τῆς φυσικῆς ἰσότητος τῶν ἀνθρώπων.

Ἡ ἰδέα τοῦ ἀγῶνος τῶν τάξεων δὲν εἶναι ξένη πρὸς τὸν Ἀτομισμόν. Ἀποτελεῖ μίαν ἄλλην ὄψιν τῆς ἰδέας τοῦ ἀτομικοῦ ἀνταγωνισμοῦ. Οἱ ἄνθρωποι ἀνήκουν κατὰ τὸν Μαρξ εἰς δύο τάξεις : εἰς τοὺς κεφαλαιοκράτας καὶ εἰς τοὺς προλεταρίους. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων τάξεων ὑφίσταται ἀγεφύρωτον χάσμα καὶ δὴ ὅχι μόνον ἐν τῷ ἐθνικῷ ἐπιπέδῳ ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ διεθνῇ. Κοινὰ ἐπιδιώξεις καὶ ἰδανικά, κοινὴ συνείδησις καὶ κοινὴ ἠθικὴ συνενώνουν τοὺς προλεταρίους τῶν διαφόρων ἐθνῶν καὶ φέρουν αὐτοὺς ἐγγύτερον ἢ τοὺς κεφαλαιοκράτας καὶ προλεταρίους ἐνὸς ἔθνους. Ἔνεκα τούτου οἱ Σοσιαλισταὶ ὑποστηρίζουν τὴν φιλελευθέραν ἀποψιν τῆς συνεργασίας τῶν λαῶν. Εἶναι ὅπως καὶ οἱ Φιλελευθέροι διεθνισταὶ (2).

1) Βλ. Waldemar Mitscherlich, *Moderne Arbeiterpolitik*, Leipzig 1927, σελ. 20.

2) Βλ. A. Sartorius von Walterschausen, *Weltwirtschaft und Weltanschauung*, Iena 1927, σελ. 42 κ. ε.

Ὁ Κομμουνισμός ἀποτελεῖ κατὰ τὸν Μαρξ τὸ οἰκονομικὸν καὶ κοινωνικὸν σύστημα εἰς τὸ ὁποῖον μὲ ἀναγκαιότητα φυσικοῦ νόμου θὰ ἐξελιχθῇ τὸ ἐπικριτοῦν οἰκονομικὸν καθεστῶς. Τὸ καθεστῶς τοῦτο κρύπτει ἐν ἐαυτῷ τὰ στοιχεῖα τῆς φθορᾶς του. Ὑπάρχουν εἰς αὐτὸ ἀκατάλυτοι δυνάμεις, αἵτινες ἐπιβουλεύονται τὴν ἵπαρξίν του καὶ τὸ ὁδηγοῦν εἰς τὴν καταστροφὴν. Τὴν ἰδέαν ταύτην ἐξέθεσεν ὁ Μαρξ εἰς τὴν περὶ συγκέντρώσεως τοῦ κεφαλαίου θεωρίαν του καὶ τὴν ἐν στενωτάτῃ πρὸς αὐτὴν σχέσει εὕρισκον μένην θεωρίαν τῆς ἐξαθλίωσεως. Ἡ συγκέντρωσις τοῦ κεφαλαίου ἀποτελεῖ, κατὰ τὸν Μαρξ ἀδιαφιλονείκητον νόμον τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ συστήματος καὶ συνίσταται εἰς τὴν φυσικὴν τάσιν τοῦ κεφαλαίου νὰ βαίνει ὁλοὲν αὐξανόμενον ὡς πάγιον (*konstante Kapital*) καὶ νὰ ἐλαττοῦται ἀντιστοίχως ὡς μεταβλητὸν κεφάλαιον (*variable Kapital*). Ἡ μείωσις τοῦ προωρισμένου διὰ τοὺς ἐργατικoὺς μισθοὺς μεταβλητοῦ κεφαλαίου καὶ ἡ ἀντίστοιχος αὕξησις τοῦ παγίου κεφαλαίου θὰ μεταβάλλῃ συνεχῶς τὴν μεταξὺ βιοποριστικῆς ἐργασίας καὶ διαθέσιμου ἐργατικῆς δυνάμεως ὑφισταμένην σχέσιν μὲ ἀποτέλεσμα τὴν συνεχῇ αὕξησιν τῆς τελευταίας. Ἐνεκα τούτου θὰ δημιουργηθῇ μία μεγάλη στρατιὰ ἀνέργων—τὴν ὁποίαν ὁ Μαρξ ὀνομάζει «βιομηχανικὸν ἐφεδρικὸν στρατόν»,—ἣτις θὰ προκαλέσῃ καταστρεπτικὸν ἀνταγωνισμόν ἐν τῇ ἀγορᾷ ἐργασίας καὶ θὰ ἐπιφέρει τὴν πτώσιν τοῦ ἐργατικοῦ μισθοῦ κάτω παντὸς ὁρίου. Ἡ «συγκέντρωσις τοῦ κεφαλαίου» θὰ ὁδηγήσῃ εἰς τὴν «συγκέντρωσιν τῆς ἀθλιότητος». Ἐναντι ἐνὸς μικροῦ ἀριθμοῦ κεφαλαιοκρατῶν θὰ ἴσταιται πλέον ἡ τεραστία μάζα τῶν προλεταρίων. Τὴν στιγμὴν αὐτὴν θὰ σημάνῃ ἡ δωδεκάτῃ ὥρα διὰ τὸν Κεφαλαιοκρατισμόν. Οἱ ἐργάται παραμερίζοντες τοὺς ἐκμεταλλευτάς των, θὰ λείβουν εἰς τὰς χεῖρας των τὰ μέσα τῆς παραγωγῆς διὰ νὰ τὰ θέσουν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Ἡ ἀπαλλοτριώσις τῶν ἀπαλλοτριωτῶν (*die Expropriation der Expropriateure*) θὰ ἔχῃ πλέον ἐπιτευχθῇ καὶ θὰ ἐπακολουθήσῃ ἡ «δικτατορία τοῦ προλεταριάτου», ἡ ὁποία θὰ φροντίσῃ διὰ τὴν διαμόρφωσιν τῆς νέας κοινωνίας, τῆς ἀνευ τάξεων κοινωνίας. Εἰς τὴν νέαν ταύτην κοινωνίαν πᾶν ἄτομον θὰ ἀπολαμβάνῃ ὁλοκλήρου τοῦ προϊόντος τῆς ἐργασίας του (*Recht auf den vollen Arbeitsertrag*) καὶ συγχρόνως πᾶσαν ἐλευθερίαν διὰ τὴν ἀνάπτυξίν του καὶ τὴν προόδόν του (*). Ποῖαν ἀκριβῶς μορφήν θὰ ἔχῃ ἡ νέα αὕτη κοινωνία, κατὰ ποῖον τρόπον θὰ διεξάγεται ἡ παραγωγή, ἡ κυκλοφορία καὶ ἡ διανομὴ τῶν ἀγαθῶν ἀπέφυγεν ὁ Μαρξ, καὶ ἀπέφυγεν σκοπίμως, νὰ μᾶς περιγράψῃ.

Τὴν φιλοσοφικὴν βάσιν τῆς μαρξικῆς θεωρίας ἀποτελεῖ ἡ ὕλιστικὴ ἀντίληψις τῆς ἱστορίας. Κατὰ τὸν Μαρξ «δὲν εἶναι αἱ ἀνθρώπιναι ἰδέαι αἱ προσδιορίζουσαι τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων ἀλλ' ἀντιθέτως αὗται προσδιορίζονται ἐκ τῆς κοινωνικῆς τούτων ὑπάρξεως» (*). Ἡ ἰδέα αὕτη δὲν θὰ εἴχεν

1) Βλ. Karl Marx, *Das Kapital*, σελ. 614.

2) Karl Marx, *Zur Kritik der politischen Ökonomie*, 3 ἔκδ. Stuttgart 1909, προλ.

τίποτε τὸ σχετικὸν μὲ τὸν Ὑλισμὸν καὶ θὰ προσέδιδε μίαν κοινωνιολογικὴν βάσιν εἰς τὴν γνωσεολογίαν ἐν ὑπὸ τὸν ὄρον «κοινωνικὴ ὑπαρξίς» ἐννοοῦσε ὁ Marx μίαν πράγματι τοιαύτην ἐν καθολικὸν τουτέστιν σύνολον, τὴν ὑπερατομικὴν μορφήν τῶν πνευματικῶν τῶν ἀνθρώπων σχέσεων (¹). Ἀλλ' ὁ Marx εὗρίσκειται πολὺ μακρὰν μιᾷς τοιαύτης ἐννοίας. Κατ' αὐτὸν ἡ «κοινωνικὴ ὑπαρξίς» ἀποτελεῖ τὸ σύνολον τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. «Αἱ αἰτίαι ὅλων τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν μεταβολῶν—λέγει ὁ Fr. Engels—δὲν πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν εἰς τὴν σκέψιν τῶν ἀνθρώπων . . . ἀλλὰ εἰς τὰς μεταβολὰς τοῦ τρόπου τῆς παραγωγῆς καὶ ἀνταλλαγῆς. δὲν πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν εἰς τὴν φιλοσοφίαν ἀλλ' εἰς τὴν οἰκονομίαν ἐκάστης ἐποχῆς». Ἡ οἰκονομία ἀποτελεῖ τὴν κινουμένην τὴν ἱστορίαν δύναμιν, ἐξ αὐτῆς ἐξορτῶνται αἱ ἀνθρώπιναι ἰδέαι καὶ ἐνέργειαι, αὐτὴ προσδιορίζει τὴν μορφήν τῶν ἱστορικῶν φαινομένων, αὐτὴ καθορίζει τὰς πολιτικὰς, τὰς ἐπιστημονικὰς, τὰς καλλιτεχνικὰς καὶ θρησκευτικὰς τάσεις ἐκάστης ἐποχῆς.

Εἰς τὴν βαθυτέραν του οὐσίαν ὁ ἱστορικὸς ὕλισμός τοῦ Marx δὲν εἶναι καίτι ξένον πρὸς τὸν Ἀτομισμὸν. Εἶναι προῖόν τῶν πνευματικῶν τάσεων ποὺ ἐξεδηλώθησαν ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ δεκάτου ὀγδοῦ αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν. Τῶν πνευματικῶν τούτων τάσεων τέκνα εἶναι τόσον ὁ Φιλελευθερισμὸς ὅσον καὶ ὁ Μαρξισμός. Πρὸς τὰς πνευματικὰς ταύτας τάσεις δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀντιδράσῃ ὁ Marx. Ἐδραμεύθη ἀπ' αὐτὰς καὶ ἐγένετο γνήσιον τέκνον τῆς ἐποχῆς τὴν ὁποίαν ἐπιζήτησε νὰ ἀνατρέψῃ. Αἱ πνευματικαὶ κατευθύνσεις τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἔχουν τὰς ρίζας των εἰς τὸν ἰσχυρὸν κλονισμὸν πάσης ἀπολύτου ἀξίας, παντὸς πνευματικοῦ περιεχομένου, εἰς τὴν ἔλλειψιν πάσης πίστεως, εἰς τὴν σχετικότητα πίσεως ἰδέας. Αἱ ἰδέαι τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ καλοῦ, τοῦ θεοῦ, τοῦ δικαίου αἱ ἀποτελέσασαι ἄλλοτε τοὺς σταθεροὺς σκοποὺς τοῦ ἀνθρώπινου βίου ἀπώλεσαν τὸν χαρακτῆρα τοῦ σκοποῦ καὶ ἔλαβον τὴν θέσιν τῶν μέσων, δημιουργήσασαι οὕτω ἀνώμαλον τινὰ κατάστασιν εἰς τοὺς πνευματικοὺς τῶν ἀνθρώπων προσανατολισμοὺς καὶ προκαλέσασαι διασάλλευσιν τῆς ψυχικῆς αὐτῶν ἰσορροπίας.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταδείκνυται σαφῶς ἡ στενὴ συγγένεια μεταξὺ τοῦ Φιλελευθερισμοῦ καὶ τοῦ Μαρξισμοῦ. Ἀμφοτέροι ἐχουν—ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Heinrich Dietzel—τὴν αὐτὴν προέλευσιν: ἐξηλθον ἐκ τῶν κόλπων τοῦ Ἀτομισμοῦ. Τὸ ἰδανικὸν ἀμφοτέρων εἶναι ἡ ὅσον τὸ δυνατόν μεγαλειτέρα εὐτυχία τοῦ μεγαλειτέρου ἀριθμοῦ ἀτόμων (das grösste Glück der grössten Zahl) (²). Ὁ Marx ὑπερέβηκεν ἀπλῶς ὀρισμένα σημεῖα τῆς φιλελευθέρας διδασκαλίας. Ἐκεῖνη ἐνεπνεύσθη ἀπὸ μίαν ὑπερεκτίμησιν τῶν ὕλικῶν παραγόντων, ὁ Marx ἀπὸ μίαν ὑποτίμησιν τῶν πνευματικῶν παραγόντων. Ἐκεῖνη ἠδιαφόρησεν πρὸς τὴν Ἰδέαν, ὁ Marx τὴν

1) Βλ. F. Weiss, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 150.

2) Βλ. H. Dietzel, Individualismus als Handw. d. Staatsw. 5 том. 4 εκδ. Iena 1928, σελ. 421.

ἐξηυτέλισεν. Ἐκεῖνη συνέχεε μέσα καὶ σκοπούς, ὁ Μαγκ μετέβριλε τοὺς σκοπούς εἰς μέσα καὶ τὰ μέσα εἰς σκοπούς. Ἀμφότεραι αἱ κατευθύνσεις ἀντιτίθενται πρὸς πᾶσαν ἰδεαλιστικὴν ἀντίληψιν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, εἶναι ὑλιστικά, πραγματοκρατικά, θετικιστικά. Ἀμφότεραι ἔχουν μίαν κοινὴν περὶ τοῦ κοινωνικοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων ἀντίληψιν, τὴν ἀτομιστικὴν. Ἀμφότεραι δεόν νὰ ὑπαχθοῦν ὅθεν εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν εἰς τὸν Ἀτομισμόν.

2. Αἱ ὀργανικαὶ οἰκονομικαὶ θεωρίαι.

Ἡ ἀρχὴ τῆς ὀργανικῆς ἀντιλήψεως πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ—ὅπως καὶ τῆς ἀτομιστικῆς—εἰς τὰς πρώτας, ἱστορικῶς γνωστάς, τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἀνατάσεις. Ἀποτελεῖ, εἰς τὴν βαθυτέραν αὐτῆς ὑπόστασιν τὴν τάσιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος νὰ ὑπερνικήσῃ τὰ δεσμὰ τοῦ ἀκάμπτου καὶ ψυχροῦ λογισμοῦ καὶ νὰ ὑψωθῇ μέχρι τῆς ἐννοίας τοῦ ἀπείρου, τοῦ καθολικοῦ, τοῦ ὀργανικοῦ ὅλου. Τὴν ὁδὸν ταύτην ἀκολουθοῦν ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ μὲν πρώτος θεμελιῶν τὴν Πολιτείαν τοῦ ἐπὶ τῆς ἰδέας τοῦ Ἀγαθοῦ, ἥτις λαμβάνει πραγματικὴν ὑπόστασιν ἐν τῇ πολιτικῇ βίῳ διὰ τῆς προσπαθείας ἐκάστου «τὰ ἑαυτοῦ πρᾶττειν», ὁ δὲ δεύτερος θεωρῶν τὴν Πολιτείαν ὡς τὴν ἀνωτέραν μορφήν κοινωνικῆς ὁργανώσεως εἰς ἣν πραγματοποιεῖται ἡ ἠθικὴ ἰδέα καὶ δικαιολογῶν ταύτην ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου ὡς «ζῶου πολιτικοῦ». (Ὁ) ἄνθρωπος ἀποτελεῖ μίαν μικρογραφίαν τῆς πολιτείας. Πᾶν ὅτι παρουσιάζεται ἐν τῇ πολιτείᾳ ἀντανάκλῃ εἰς αὐτόν (¹). Ἐκ τούτου προκύπτει ὅτι ἡ πολιτεία ἵσταται πρὸ τοῦ ἀτόμου, κατέχει πρωταρχικὴν ἔναντι τούτου θέσιν συμφώνως πρὸς τὴν ἀριστοτελικὴν φράσιν «τὸ γὰρ ὅλον πρότερον ἀναγκαῖον εἶναι τοῦ μέρους». Ἐπὶ τῆς φράσεως ταύτης ἐποικοδόμησεν ἡ Στοὰ τὴν κοινωνικὴν τῆς φιλοσοφίας. Αὕτη ἐδράζεται ἐπὶ τῆς ἰδέας τῆς ἠθικῆς κοινότητος τῆς ὁποίας ἡ βασικὴ ἀρχὴ εἶναι ἡ δικαιοσύνη χάρις εἰς τὴν ὁποίαν καθίσταται δυνατὴ ἡ ἐξάλειψις τῆς μεταξὺ ἀτομικοῦ καὶ κοινωνικοῦ συμφέροντος ἀντιθέσεως. Εἶναι ἀπαραίτητον νὰ κατανοήσῃ ὁ ἄνθρωπος τὸν κοινωνικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα «Λέγε συχνὰ εἰς τὸν ἑαυτόν σου—τονίζουσιν ὁ Μάρκος Αὐρήλιος καὶ ὁ Σενέκας—εἶμαι μέλος μιᾶς πνευματικῆς κοινότητος» (²). Τοιοῦτοτρόπως μόνον εἶναι δυνατόν νὰ ἀποκτήσῃ τὸ ἄτομον πραγματικὴν συνείδησιν.

Ἡ Στοὰ, ὁ Πλάτων καὶ κατὰ κύριον λόγον ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ἡ χριστιανικὴ φιλοσοφία ἀποτελοῦν τὴν βάσιν ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐστηρίχεν τὴν κοινωνικὴν καὶ οἰκονομικὴν του διδασκαλίαν ὁ Thomas d'Aquin. Ἄν καὶ ἡ μεγάλῃ αὕτη προσωπικότης τοῦ μεσαίωνος δὲν ἐδημιούργησεν μίαν συστηματικὴν θεωρίαν τοῦ κοινωνικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ βίου, αἱ ἰδέαι ὅμως τούτου εἶναι ἀξίαι ἰδιαιτέρας προσοχῆς καὶ θὰ ἦτο οὐσιώδης παράλειψις ἐὰν ἀντιπαρερχόμεθα ταύτας. Ὁ Thomas d'Aquin—ὅπως καὶ ὁλόκληρος

1) Πλάτωνος, Πολιτεία, ἐκδ. W. Andreae, Iena 1925, σελ. 438.

2) Βλ. Max Dessoir. Geschichte der Philosophie, Berlin 1925, σελ. 208.

ἡ κοινωνικὴ ἐπιστήμη τοῦ μεσαίωνος—ἐρευνᾷ τὸν κοινωνικὸν καὶ οἰκονομικὸν βίον οὐχὶ ἐκ πραγματικῶν δεδομένων καὶ πρακτικῶν ἐπιδιώξεων παρακινόμενος ἀλλὰ ἐν συναρτήσῃ μὲ τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἠθικὴν. Τοῦτο ὀφείλεται κυρίως εἰς τὴν ἐπικρατοῦσαν τότε ἀπλότητα καὶ ὁμαλότητα τοῦ οἰκονομικοῦ βίου ὅστις δὲν παρουσίαζε ζητήματα ὡθοῦντα τὴν ἐπιστημονικὴν σκέψιν πρὸς θεωρητικὴν ἐρευναν (1).

Κατὰ τὸν Thomas d'Aquin (2) ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐκ φύσεως κοινωνικὸν ὄν. Αἱ ἀνάγκαι αὐτοῦ ὑπερβαίνουν τὰς ἀτομικὰς του δυνάμεις. Χρῆζει τόσων πραγμάτων τὰ ὁποῖα εἶναι ἀνίκανος νὰ δημιουργήσῃ μόνος. Εἶναι ἐξηρητημένος ὅθεν ἐκ τοῦ κοινωνικοῦ του περιβάλλοντος, ἐκ τῆς κοινωνίας. Ἡ κοινωνία δὲν ἀποτελεῖ κατὰ τὸν Thomas σύνδεσμον τινὰ ἀποβλέποντα εἰς τὴν ἐπίτευξιν ἀτομικῶν σκοπῶν, ἀλλὰ ἐσωτερικὴν τινα κοινότητα ὀφειλομένην εἰς τὴν φυσικὴν τάσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς κοινωνικότητα. Ἀπόδειξις τῆς κοινωνικῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ γλῶσσα «διὰ ὁποίας τὸ ἄτομον μεταδίδει πᾶν τὸ ὅποιον ἀτομικῶς ἀντιλαμβάνεται» ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ φυσικὴ αὐτοῦ τάσις νὰ ἀγαπᾷ τὸν πλησίον του «καὶ νὰ πραγματοποιῇ οὕτω τὴν θέλησιν τοῦ ἄλλου ὡς τὴν ἰδικήν του». Τὸ ἄτομον ἀποτελεῖ ἐν μέλος τῆς κοινωνίας τεθειμένον νὰ ἀσκήῃ ὥρισμένην τινα λειτουργίαν. «Ὅπως ἕκαστος ἄνθρωπος χρησιμοποιοῖ ἅπαντα τὰ μέλη τοῦ σώματός του διὰ νὰ ικανοποιήσῃ τὰς προσωπικὰς αὐτοῦ ἀνάγκας . . . οὕτω καὶ ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία ἔχει ἀνάγκην πολλῶν μελῶν πρὸς ἐπιτέλεισιν τῶν σκοπῶν της». Ἡ θέσις τῶν ἀτόμων ἐν τῇ κοινωνίᾳ εἶναι ἱεραρχικῶς καθωρισμένη. «Ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐν ἣ ἐπικρατεῖ τάξις ὑφίσταται ἱεραρχία». Ὅπως ἡ κοινωνία οὕτω καὶ τὸ κράτος ἀποτελεῖ, κατὰ τὸν Thomas, φυσικὴν τινα κατάστασιν, τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Ὁ σκοπὸς αὐτοῦ εἶναι ἡ ἐξασφάλις τῆς κοινωνικῆς εὐτυχίας καὶ ἡ ἠθικὴ διαπαιδαγώγησις τῶν ὑπηκόων του. Τὸ κράτος ἔχει ὅθεν δημιουργικὴν ἰκανότητα. Ἀποτελεῖ μίαν ἐξέχουσαν πνευματικὴν καὶ ἐκπολιτιστικὴν δύναμιν.

Ὁ χαρακτὴρ τῆς οἰκονομικῆς θεωρίας τοῦ Thomas εἶναι τελεολογικός, κανονικός (normativ). Ἡ οἰκονομία ἀποτελεῖ ἐν «instrumentum virtutis», ἐν σύστημα μέσων ἐξυπηρετούντων ὠρισμένους κοινωνικοὺς καὶ πνευματικοὺς σκοποὺς. «Ἡ ἀπόκτησις τῶν γηίνων ἀγαθῶν δεόν νὰ μὴ λαμβάνῃ χώραν χάριν αὐτῶν τούτων τῶν ἀγαθῶν ἀλλὰ πρὸς τὸν σκοπὸν . . . τῆς ἐξασφαλίσεως τῆς αἰωνίας εὐτυχίας». «Τὰ ἐφήμερα ἀγαθὰ ἀποτελοῦν ὄργανα ἠθικῆς ἐξασκήσεως. . . μέσα διὰ τῶν ὁποίων πλησιάζομεν πρὸς τὸν αἰώνιον σκοπὸν . . . εἶναι ὡς ἐκ τούτου ἀγαθὰ σχετικὰ καὶ οὐχὶ ἀπό-

1) Βλ. F. Walter, Thomas von Aquino als Hdw. d. Staatsw. 4 ἐκδ. 8 τομ. Iena 1928, σελ. 232.

2) Βλ. Thomas von Aquino, Ausgewählte Schriften zur Staats- und Wirtschaftslehre, Jena 1923. Ἐκδόσις: Bas. Antoniadēs, Entstehung und Verfassung des Staates nach Thomas von Aquino, Tübingen 1889, καὶ Contzen, Thomas von Aquin als volkswirtschaftlicher Schriftsteller, Leipzig 1861.

λυτα . . . και δέον νά ἐπιδιώκωνται ἀμέσως και ἀπλῶς». Ἡ ρυθμιζουσα τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων δύναμις εἶναι ἡ φυσικὴ αὐτῶν τάσις πρὸς συνεργασίαν. «Ἀποτελεῖ φυσικὴν ἐπιταγὴν ὅπως οἱ ἄνθρωποι συνεργάζωνται καὶ ὅπως ἕκαστος βοηθεῖ τὸν ἄλλον». «Ἡ Ἀνθρωπίνη κοινωνία δμαιοῦν με κυφὲλν εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἀσχολοῦνται ὅλοι εἰς τὸ αὐτὸ ἔργον». Ἐν τῇ κοινωνικῇ οἰκονομίᾳ ὁ καθεὶς ἔχει διαφοροτικὴν ἀπασχόλησιν. «Ὁ εἰς ἀπασχολεῖται με τὸν ἀγρόν, ὁ ἕτερος με τὰ ζῶα, ὁ τρίτος με τὴν κατασκευὴν τῶν κατοικιῶν κλπ.». Ἡ κατανομή τῶν διαφορῶν ἐργασιῶν εἶναι ἔργον τῆς θείας βουλήσεως, ἣτις προικίζει ἕκαστον ἄνθρωπον με ὠρισμένην ἰκανότητα. Ἐνεκα τούτου ὑφίσταται μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἀνισότης. Ἄλλος εἶναι προωρισμένος νά διαδραματίζη ρόλον ἡγέτου ἢ ὀργανωτοῦ καὶ ἄλλος νά ἀσκήῃ ἐργασίαν ὑφισταμένου ἢ χειρονακτικὴν ἐργασίαν. Ἡ δυνατότης ὅθεν τῆς κοινωνικῆς ἀνόδου τοῦ ἀτόμου εἶναι σχετικῶς περιορισμένη (1). Ἐκαστος ἀναλόγως τῆς φυσικῆς αὐτοῦ ἰκανότητος κατέχει ἐν τῇ κοινωνίᾳ ὠρισμένην τινα θέσιν, ἀναλόγως δὲ ταύτης συμμετέχει καὶ εἰς τὸ κοινωνικὸν εισόδημα. Ἡ ἐκτίμησις τῆς ἐργασίας ἐκάστου συντελεῖται ἐπὶ τῇ βάσει τῆς συμβολῆς ταύτης εἰς τὸ bonum commune. Ἡ ἐπαγγελματικὴ ἐργασία ἀποτελεῖ κοινωνικὴν λειτουργίαν. Ἐνεκα τούτου ἕκαστος δέον νά ἐνδιαφέρεται περισσότερον διὰ τὴν εὐημερίαν τῆς κοινωνίας παρὰ διὰ τὸ ἀτομικόν του συμφέρον.

Τὸ δικαίωμα τῆς ἰδιοκτησίας θεωρεῖ ὁ Thomas ὡς ἀπαραίτητον διὰ τὴν ἀρμονικὴν συμβίωσιν τῶν ἀνθρώπων. Τὸ μέγεθος τῆς ἰδιοκτησίας πρέπει ὅμως νά εἶναι περιορισμένον, νά εὐρίσκειται ἐν τινι ἀναφορᾷ πρὸς τὴν κοινωνικὴν θέσιν ἐκάστου. Ἐὰν ὑπερβαίνει τὰ ὅρια ταῦτα, τότε δέον νά διαμοιρασθῇ τὸ περισσεύμα εἰς τοὺς στερουμένους τοιαύτης. Ἡ ἰδιοκτησία δὲν εἶναι δυνατόν πάντως νά δημιουργήσῃ κοινωνικὰς ἀντιθέσεις, διότι ἡ συντήρησις ἐκάστου εἶναι ἐξασφαλισμένη. «Ἀποτελεῖ ὑποχρέωσιν διὰ τὸ κράτος νά ἐξασφαλίσῃ εἰς ἕκαστον τὰ ἀναγκαῖα διὰ τὴν συντήρησίν του μέσα. Ἄλλως ἡ ὑπαρξὶς τοῦ κράτους δὲν εἶναι δυνατή». Ὁ σκοπὸς τοῦ κράτους συνίσταται εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῆς κοινωνικῆς εὐδαιμονίας καὶ τῆς δικαιοσύνης. Ἡ δικαιοσύνη ἀποτελεῖ, κατὰ τὸν Thomas, τὴν θεμελιώδη ἀρχὴν τῆς κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς συμβιώσεως. Πᾶς θεσμὸς καὶ πᾶσα ἐνέργεια δέον νά βασίζεται ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ταύτης. Ἐνεκα τούτου ἀντιτίθεται πρὸς πᾶσαν κερδοσκοπικὴν ἐπιχείρησιν καὶ ἐπικρίνει τὸν τόκον. Οὐδεμία ἐμπορικὴ πράξις δέον νά λαμβάνῃ χώραν ἐπὶ ζημίᾳ ἐνὸς τῶν συμβαλλομένων.

Ὁ Thomas d'Aquin δὲν ὑπῆρξεν παρὰ εἰς τῶν προδρομῶν τῆς ὀργανικῆς ἀντιλήψεως. Κυρίως ὑπῆρξεν οὗτος εἰς τῶν ἐξεχόντων ἀντιπροσώπων «τοῦ ἀθανάτου ἐκείνου ἰδεαλισμοῦ ὅστις ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος

1) Βλ. Max Scheler, Vom ewigen im Menschen, Abhandlungen II, σελ. 344.

καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἔλαμψε κατὰ τὸν μεσαῖωνα καὶ μετὰ διακοπὴν ὀλοκλήρων ἑκατονταετηρίδων ἐόρτασε τὴν ἀναγέννησίν του μὲ τὸν γερμανικὸν Ἰδεαλισμὸν καὶ Ρωμαντισμόν» (1). Εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην φιλοσοφικὴν κρίσιν δέον νὰ ἀναζητηθῶσιν τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα, αἵτινα ἀπετέλεσαν τὴν βάσιν ἐφ' ἣς ἐθεμελιώθησαν αἱ νεώτεραι ὀργανικαὶ περὶ τοῦ οἰκονομικοῦ βίου θεωρίαι. Κυρίως ἡ κοινωνικὴ φιλοσοφία τοῦ Schelling, τοῦ Hegel καὶ τοῦ Fichte ἔδωκεν εἰς τὰς κοινωνικὰς ἐπιστήμας μίαν νέαν κατεύθυνσιν, ἥτις εὐρίσκεται ἐν τελείᾳ ἀντιθέσει πρὸς ἐκείνην ἣν εἶχον λάβει αὐταὶ διὰ τῆς Διαφωτίσεως καὶ τοῦ Ἀτομισμού.

Κατὰ τὸν Schelling (2) ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία ἀποτελεῖ ἐν ὑπερατομικὸν ὅλον. Τὸ ἄτομον εἶναι ἓνα ἀπλοῦν μέλος τῆς κοινωνικῆς ὁλότητος. Αὕτη ἀσκεῖ σημαντικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ ἀτόμου καὶ πληροῦ τὴς ἐλλείψεως καὶ τὰς ἀδυναμίας τούτου. Ἡ κοινωνία προϋποθέτει τὴν φυσικὴν τῶν ἀνθρώπων ἀνισότητα. Ἡ πολιτεία ἐξ ἄλλου ἀποτελεῖ μίαν ἐπὶ πνευματικῶν βίσεων θεμελιουμένην ὀργάνωσιν. Εἶναι ἡ μορφή τοῦ ἡθικοῦ λόγου (3). Ὡς ἐκ τούτου ἀντλεῖ τὴν δύναμίν της ἐξ αὐτῆς τῆς ἰδίας. Εἶναι αὐτοσκοπός.

Ὅπως ὁ Schelling οὕτω καὶ ὁ Hegel ἐκκινεῖ ἐκ τοῦ ἀπολύτου, ἐκ τῆς ἐνότητος ἐκείνης ἥτις περιλαμβάνουσα τόσον τὸ πνεῦμα ὅσον καὶ τὴν ὕλην ἴσταται πρὸ αὐτῶν. Ἡ ἐνότης αὕτη εἶναι ἡ Ἰδέα εἰς τὴν πλατωνικὴν τῆς ἔννοιαν, εἶναι ὁ Λόγος, τὸ «ἀπόλυτον πνεῦμα». Τὸ πνεῦμα τοῦτο λαμβάνει συγκεκριμένην μορφήν διὰ μιᾶς ἀδιακόπτου ἐξελικτικῆς κινήσεως, διὰ διαλεκτικῆς τινος λειτουργίας βαινούσης κατὰ τριμερῆ ρυθμὸν ὡς θέσις, ἀρνήσις καὶ ἀρνήσις τῆς ἀρνήσεως ἢ, ἄλλως ἐκφραζόμενον, ὡς θέσις, ἀντίθεσις καὶ σύνθεσις. Ἡ πρώτη βαθμὶς ἀποτελεῖ τὴν ἀφηρημένην, τὴν γενικὴν ἔννοιαν π.χ. τὸν ἄνθρωπον ὡς εἶδος. Εἰς τὴν δευτέραν βαθμίδα ἐμφανίζεται τὸ ἰδιαιτέρον, τὸ ἀτομικόν. Εἰς τὴν σύνθεσιν τέλος παρουσιάζεται ἡ συγκεκριμένη μορφή, ἡ ἀντικειμενικὴ—καὶ ὡς ἐκ τούτου πραγματικὴ—ὑπόστασις, ἥτοι ὁ ἄνθρωπος—διήφορος τῆς γενικῆς καὶ τῆς ἰδιατέρας αὐτοῦ ὑποστάσεως—ὡς ἀντικειμένη ὕπαρξις, ὡς κοινωνικὸν ὄν, ὡς μέλος μιᾶς οἰκογενείας, μιᾶς κοινωνίας ἢ πολιτείας (4). Ἡ ἀντικειμενικοποίησις τοῦ ἀπολύτου πνεύματος λαμβάνει συνεπῶς χώραν διὰ τῆς συμμετοχῆς τοῦ ὑποκειμενικοῦ ἐν τῷ ἀντικειμενικῷ (5). Τὸ «ἀντικειμενικὸν πνεῦμα» ἀποτελεῖ τὴν ἄμεσον πραγματικότητα. Ταύτη δὲ δὲν εἶναι τὸ ἄτομον ἀλλὰ ἡ

1) J. Sauter, Thomistische Gesellschaftslehre etc Hdw. d. Staatsw. 4 έκδ. 8 том. Iena 1928, σελ. 248.

2) Schellings Schriften zur Gesellschaftsphilosophie. Ausgewählt von Schröter, Jena 1926.

3) Bl Kuno Fischer, Schellings Leben, Werke und Lehre, Heidelberg 1902, σελ. 730.

4) Bl. Wilhelm Andreae, Staatssozialismus und Ständestaat, Iena 1961, σελ. 109.

5) Ἐνθ. ἀνωτ.

πολιτεία διὰ τῆς ὁποίας λαμβάνει τὸ «ἀντικειμενικὸν πνεῦμα» συγκεκριμένην μορφήν. «Τὸ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα ἀποτελεῖ τὸν κοινωνικὸν καὶ ἠθικὸν ὀργανισμόν εἰς τὸν ὁποῖον ἐμφανίζεται ὡς κάτι σχετικῶς ἐξωτερικόν, τὸ περιεχόμενον τοῦ ἀπολύτου πνεύματος» (¹). Τὸ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα δὲν πρέπει νὰ ταυτίζεται μὲ τὴν πολιτείαν. Ἡ Πολιτεία ἀποτελεῖ ἀπλῶς ἀφηρημένην τιὰ ἔννοιαν. Ὡς ἀντικειμενικὸν πνεῦμα δέον νὰ θεωρηθῇ ἡ γενικὴ βούλησις (Gesamtwille) ἡ λαμβίνουσα πραγματικὴν ὑπόστασιν ἐν τῇ ἱστορικῇ πολιτείᾳ. Τὸ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα εἶναι ἡ πραγματοποίησις, ἡ συγκεκριμένη μορφή τῆς ἰδέας τῆς πολιτείας, ἣν περιέχει ἐν ἑαυτῇ καὶ τὴν ἰδέαν τῆς ἠθικῆς τάξεως (²). Ἡ πολιτεία ἀποτελεῖ ὅθεν ἓνα ἠθικὸν ὀργανισμόν, εἶναι ἡ πραγματοποίησις τῆς ἠθικῆς ἰδέας. Κατ' ἀκολουθίαν τυγχάνει αὕτη ὑστατος σκοπός, αὐτοσκοπὸς καὶ ὄχι μέσον πρὸς ἐπίτευξιν ἀτομικῶν συμφερόντων. Ἐν τούτοις μεταξὺ ἀτομικῆς καὶ πολιτειακῆς βουλήσεως δὲν ὑφίσταται ἀντίθεσις, διότι ἡ ἀτομικὴ βούλησις δὲν εἶναι παρὰ προῖον τῆς πολιτειακῆς βουλήσεως. Ἡ πολιτεία δὲν καταπιέζει τὰ ἄτομα, ἀλλ' ἀντιθέτως διανοίγει εἰς τὴν ἀτομικὴν ζωὴν τὴν ὁδὸν ὅπως αὕτη ἐξελιχθῇ καὶ τελειοποιηθῇ (³). Μόνον ὡς μέλος τῆς πολιτείας καθίσταται τὸ ἄτομον φορεὺς τοῦ καθολικοῦ, τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος καὶ μόνον ὡς τοιοῦτον ἀποκτᾷ πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ὑπόστασιν (⁴).

Τὸν καθολικὸν καὶ ὀργανικὸν χαρακτῆρα τῆς κοινωνίας καὶ πολιτείας τονίζει καὶ ὁ Fichte. Ἐν τῇ κοινωνίᾳ λαμβάνει τὸ Ἐγὼ πραγματικὴν συνείδησιν. Ταύτην διατηρεῖ τοῦτο χάρις εἰς τὴν πολιτείαν. «Ὅπως ὁ κλάδος ἐνὸς δένδρου ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ὑπάρξεως ὁλοκλήρου τοῦ δένδρου, οὕτω καὶ τὰ ἄτομα ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς πολιτείας» (⁵). Ἡ πολιτεία εἶναι ὁ ὀργανωτὴς μιᾶς τελείας καὶ ἀρτίας κοινωνίας (⁶). Ἐνεκα τούτου τὰ ἄτομα ἀναλαμβάνουν ὠρισμένας πρὸς αὐτὴν ὑποχρεώσεις. Αἱ ὑποχρεώσεις ὅμως αὗται δὲν περιορίζουν παρὰ μόνον κατ' ἐλάχιστον τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἀνθρώπων διὰ τὴν ὁποίαν ὀφείλει νὰ φροντίξῃ καὶ αὕτη ἡ πολιτεία. Ἡ ἐλευθερία εἶναι ἡ ἀπαραίτητος προϋπόθεσις τοῦ πνευματικοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων. Διὰ αὐτῆς πραγματοποιεῖται ὁ ἠθικὸς νόμος. Χάρις εἰς ταύτην λαμβάνει ἀντικειμενικὴν ὑπόστασιν τὸ Ἐγὼ, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι παρὰ ἡ συνείδησις τῆς ἐλευθερίας (⁷).

Ὁ Fichte ἐθεωρήθη ὡς σοσιαλιστής. Ὁ Σοσιαλισμὸς του ὅμως δὲν ἔχει οὐδὲν τὸ κοινὸν μὲ τὸν Σοσιαλισμὸν τοῦ Marx καὶ τοῦ Hegel. Ὁ

1) Othmar Spann, Gesellschaftsphilosophie, München und Leipzig 1928, σελ. 45.

2) Bl. W. Andrae, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 110.

3) Bl. Kuno Fischer, Hegels Leben, Werke und Lehre. 1901. σελ. 724.

4) Hegel, Rechtsphilosophie, σελ. 318.

5) Fichte, Grundlage des Naturrechts, Iena 1797, σελ. 17.

6) Fichte, Vorlesungen über die Bestimmung des Gelehrten, Iena 1929, σελ. 53.

7) Fichte, Der geschlossene Handelsstaat, Berlin 1849, σελ. 397.

Fichte ἀντιλαμβάνεται τόσο τὴν κοινωνίαν ὅσον καὶ τὴν οἰκονομίαν ὀργανικῶς. Ὁ Σοσιαλισμός του εἶναι συνέπεια τῆς ἠθικῆς του διδασκαλίας «Ὁ Fichte—λέγει ὁ Gustav Schmoller—εἶναι ὁ πρῶτος ὅστις εἰσάγει εἰς τὴν Κοινωνικὴν Οἰκονομικὴν τὴν ἠθικὴν» (¹). Ὁ Fichte δὲν ὑποστηρίζει τὴν ἰσοπέδωσιν ὅπως ὁ Marx ἀλλὰ ἄξιοι ὅπως τὸ κράτος φροντίζει ἵνα ἕκαστος ἀπολαμβάνει «τὰ ἑαυτοῦ». Δὲν ζητεῖ τὴν κατεργασίαν τῆς ἰδιοκτησίας ἀλλὰ θέλει ὅπως ὅλοι εἶναι κάτοχοι τοιαύτης. Ἡ ἔννοια τῆς ἰδιοκτησίας δὲν περιορίζεται ὅμως, κατὰ τὸν Fichte, εἰς τὰ ὑλικά ἀγαθὰ (Sachen). Ἰδιοκτησίαν θεωρεῖ οἷτος πᾶν δικαίωμα τοῦ ἀτόμου νὰ ἐξασκῇ ἐργασίαν τινά (²). Τὴν ἰδιοκτησίαν ταύτην δέον νὰ ἐξασφαλίζει τὸ κράτος. Ὅστις στερεῖται τοιαύτης δὲν κατέχει τὰ ἑαυτοῦ (³). Ἡ ἰδιοκτησία δὲν εἶναι ὅμως μόνον δικαίωμα ἀλλὰ δημιουργεῖ συγχρόνως ὑποχρεώσεις διὰ τὸ ἄτομον ἐναντι τοῦ κράτους καὶ τῆς κοινωνίας (⁴). Πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἰδιοκτησίας εἶναι ἀναγκαῖον ὅπως ἐξασφαλισθῇ καὶ ἡ οἰκονομικὴ δραστηριότης τοῦ ἀτόμου. Ὁ Fichte προτείνει ὅθεν τὴν κατοχύρωσιν τῶν ἐπαγγελμάτων ἵνα ἀποφεύγεται ὁ ἐπαγγελματικὸς πληθωρισμός, ἐξασφαλίζεται ἡ ἁρμονικὴ σχέσις μεταξὺ τῶν ἐπαγγελματικῶν τάξεων καὶ συντελεῖται ἡ δικαία διανομὴ τοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος (⁵). Τοῦτο δέον νὰ διανέμεται ἀναλόγως τῆς ἐπαγγελματικῆς θέσεως ἑκάστου καὶ τῆς συμβολῆς του εἰς τὴν οἰκονομικὴν δραστηριότητα (⁶). Ὁ Fichte πλησιάζει τοιοιτοτρόπως πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς συντεχνακῆς πολιτείας, πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς ὀργανικῆς συνθέσεως τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας.

Ὁ Schelling, ὁ Hegel καὶ ὁ Fichte ὑπῆρξαν οἱ πρόδρομοι τοῦ Ρωμαντισμοῦ (¹). Ὁ Ρωμαντισμός ἐμφανισθεὶς κατ' ἀρχὴν μὲ τὸν Novalis καὶ τὸν Eichendorf ὡς μία φιλολογικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ κίνησις ἐπεξετάθη συντόμως ἐπὶ ὅλων τῶν ἐπιπέδων τοῦ πνευματικοῦ βίου καὶ κατέστη μία σημαντικῆς σημασίας πολιτιστικὴ κίνησις (²). Ὑπῆρξεν ἡ κίνησις ἐκείνη ἥτις ἠγωνίσθη ἀμεσώτερον κατὰ τῶν ἀρχῶν τῆς Διαφωτίσεως καὶ τοῦ Ἀτομισμού ἀντιπαρβαλλοῦσα πρὸς τὴν μηχανικὴν ἀντίληψιν τὴν ἰδέαν

1) Gustav Schmoller, Johann Cottlieb Fichte εἰς Jahrb. f. Nationalök. und St. Iena 1865, σελ. 42.

2) Fichte, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 401.

3) Βλ. Karl Diehl, Johann Cottlieb Fichte εἰς Hdw d. Staatsw. Iena 1926, σελ. 992.

4) Βλ. W. Andrae, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 86.

5) Fichte, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 403 κ.ε.

6) Ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 417.

7) Κατὰ τὸν Jakob Baxa ἡ ρομαντικὴ κίνησις ἀρχίζει μὲ τὸν Fichte τοῦ ὁποίου τὸ ἔργον «Grundlage des Naturrechts» ἀποτελεῖ σπουδαιότατην συμβολὴν εἰς τὴν ρομαντικὴν πολιτικὴν ἐπιστήμην. (Βλ. J. Baxa, Einführung in die romantische Staatswissenschaft, Iena 1923, σελ. 80).

8) Βλ. Othmar Spann, Die Haupttheorien der Volkswirtschaftslehre, 19 ἐκδ. Leipzig 1929 σελ. 89.

τῆς ὀργανικῆς ὁλότητος καὶ πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς κατὰ λόγον γνώσεως τὴν ἰδέαν τῆς ἐκ τοῦ θυμικοῦ προερχομένης ἀποκαλύψεως, προσπαθοῦσα συγχρόνως νὰ συμφιλιώσῃ τὴν γνῶσιν καὶ τὸ συναίσθημα (1). Εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο δέον νὰ ἀποδοθῇ ἡ «πρὸς τὸ ὑπεραισθητὸν ροπή, ἡ ὁποία διακρίνει τὸν Ρωμαντισμὸν καὶ ἡ ὁποία γεννᾷ εἰς τοὺς φορεῖς αὐτοῦ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν μεσαιῶνα. Διὰ τοὺς πλείστους ἐξ αὐτῶν ὁ Ρωμαντισμὸς σημαίνει προσοικειώσιν τῆς μεσαιωνικῆς μορφώσεως. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐξηγεῖται καὶ ἡ ἀγάπη τῶν ρωμαντικῶν πρὸς τὸ θανμαστόν, τὸ παράδοξον καὶ ἐξαιρετικόν, πρὸς τὸ ὄνειρον καὶ τὸν θρύλον» (2). Ἀλλὰ ἡ τάσις οὕτη τῶν ρωμαντικῶν ὅπως καὶ ἡ ροπή αὐτῶν πρὸς τὸν ὑποκειμενισμὸν, δὲν ἀποτελεῖ—ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Spann (3)—τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τοῦ Ρωμαντισμοῦ. Τοῦτο ὑπῆρξεν κυρίως ἀποτέλεσμα τοῦ φιλοσοφικοῦ ἐκείνου αἰσθήματος, τὸ ὁποῖον γεννᾷ ἡ αἰνιγματικότης τῆς ὑπάρξεως καὶ ὁ πόθος πρὸς τὸ ἄπειρον καὶ αὔλον. Ἡ κυριώτερα συμβολὴ τοῦ Ρωμαντισμοῦ εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἐπιστήμην ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ἐπεξεργάσθη καὶ προήγαγε τὴν ἰδέαν τῆς ὀργανικῆς φύσεως τῆς ζωῆς, ἡντιτάξας πρὸς τὴν ἁτομιστικὴν ἀντίληψιν τοῦ μεμονωμένου ἀτόμου τὴν ἰδέαν τοῦ ἀτόμου ὡς μέλους μιᾶς κοινωνίας, μιᾶς πολιτείας, μιᾶς παγκοσμίου κοινότητος.

Ὁ Ρωμαντισμὸς ἔσχε ἀντιπροσώπους εἰς διαφόρους χώρας. Ἡ πραγματικὴ ὁμως πατρίς τούτου εἶναι ἡ Γερμανία (4). Ὁμιλοῦντες δὲ περὶ τῆς ρωμαντικῆς σχολῆς τῆς κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἐπιστήμης ἐννοοῦμεν κυρίως τὰ ἔργα τῶν γερμανῶν θεωρητικῶν, τὰ ὁποία ἐνεφανίσθησαν κατὰ τὴν σύντομον περίοδον τῶν μεταξὺ τοῦ 1784 καὶ 1830 ἐτῶν (5). Ἐκ τούτων

1) Βλ. Ν. Λούβαρι, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 137.

2) Ἐνθ. ἀνωτ.

3) Βλ. Ο. Spann, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 89 κ. εἰ.

4) Οἱ κύριοι ἀντιπρόσωποι τῆς ρωμαντικῆς σχολῆς ἐν Γαλλίᾳ εἶναι ὁ Luis de Bonard καὶ ὁ Joseph de Maitre. Ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ ρωμαντικὴ κίνησις εἶναι συνδεδεμένη μὲ τὰ ὀνόματα τοῦ Thomas Carlyle, τοῦ John Ruskin καὶ τοῦ Edmund Burke. Εἰς ἀμφοτέρας ὁμως τὰς χώρας ταύτας ὁ Ρωμαντισμὸς δὲν ἔσχε σημαντικὴν ἐπίδρασιν, ἐξέπεσε δὲ συντόμως εἰς ἔν αἰσθητικὸν καὶ αἰσθηματικὸν ὑποκειμενισμὸν. Οἱ λόγοι οἱ ὁποῖοι συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Ρωμαντισμοῦ ἐν Γερμανίᾳ καὶ συντέτιναν εἰς τὸ νὰ ἀσκήσῃ οὗτος σημαντικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν δέον νὰ ἀναζητηθῶν κατὰ κύριον λόγον εἰς τὴν πνευματικὴν καὶ ψυχικὴν ἰδιοσυστασίαν τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ, ἧτις εἶναι διάφορος καὶ σχεδὸν ξένη πρὸς τὸ ἐπικρατοῦν τότε πνεῦμα τοῦ Ἀτομισμοῦ. Διὰ τὴν γερμανικὴν ψυχὴν ὑπῆρξεν καταθλιπτικὴ καὶ ἀνυπόφορος ἡ χαλάρωσις τῶν μεταξὺ ἀτόμου καὶ κοινωνίας σχέσεων καὶ ἡ κατάργησις τῆς ἐμμέσου διὰ τῶν κοινωνικῶν ὀργανώσεων, ἀναφορᾶς τοῦ ἀτόμου πρὸς τὴν πολιτείαν τὴν ὁποίαν προεκάλεσε ὁ Φιλελευθερισμός. Ἐνεκα τούτου καὶ ἡ ροπή αὐτοῦ πρὸς τὴν μεταφυσικὴν σκέψιν καὶ ἡ νοσταλγία του διὰ τὰς παλαιότητας, τὰς πλέον πνευματικὰς καὶ αἰσθηματικὰς ἐποχάς.

5) Βλ. Jakob Baxa, Romantische Staatswissenschaft als Hdw. d. Staatsw. 4 έκδ. 7 τόμ. Iena 1926, σελ. 117.

τὸ κυριώτερον καὶ σπουδαιότερον διὰ τὴν Κοινωνικὴν Οἰκονομικὴν εἶναι τὸ ἔργον τοῦ Adam Müller. Ὁ A. Müller θεμελιώνει τὴν οἰκονομικὴν του θεωρίαν ἐπὶ τῆς ἰδέας τοῦ κράτους. Κράτος καὶ οἰκονομία δὲν ἀποτελοῦν δύο ἀνεξαρτήτους σφαίρας τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἀλλ' εὗρισκονται στενῶτατα συνδεδεμένα. Τὸ κράτος ἀποτελεῖ κατὰ τὸν A. Müller τὴν ἀνωτάτην μορφὴν ἀνθρωπίνης συμβιώσεως, τὴν ἀνωτάτην ὁλότητα, τὴν ὑπερτάτην ἱστορικὴν πραγματικότητα. Δὲν εἶναι ἄθροισμα ἀτόμων οὔτε δημιουργημάτων ἀνθρώπων, ἀλλ' ἡ συνένωσις πασῶν τῶν ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν ἀναγκῶν ἐνὸς ἔθνους, «ἡ συνένωσις τῶν ἀνθρωπίνων ὑποθέσεων εἰς μίαν ζῶσαν ὁλότητα» (1). Εἶναι γὰρ καθαρῶς πνευματικὸν καὶ ἀπόλυτον «τὸ αἰώνιος ἐν κινήσει εὗρισκόμενον κρῖτος τῶν ἰδεῶν» (2) τὸ ὁποῖον ἴσταιται ὑπεράνω παντὸς χρόνου διότι συγκεντρώνει ὅχι μόνον ὅ,τι εἰς τὸ παρὸν ὑπάρχει ἀλλὰ καὶ τὸ πνεῦμα τῶν παρελθουσῶν γενεῶν, ὡς τοῦτο ἐξεδηλώθη διὰ τῶν θεσμῶν καὶ τῶν νόμων. «Ὁ αἰώνιος σύνδεσμος (Allianz) τῶν ἀνθρώπων, τὸν ὁποῖον ὀνομάζομεν κοινωνίαν ἢ πολιτείαν, ἔχει διττὸν χαρακτήρα. Ἀποτελεῖ τὸν σύνδεσμον τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἀνθρώπων εἰς ἓν ὠρισμένον χρονικὸν διάστημα. Τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ συνδέσμου παραδέχονται πᾶσαι αἱ περὶ τοῦ κράτους θεωρίαι. Παραβλέπουν ὅμως αὐταὶ τὸν ἕτερον ἐξ ἴσου σπουδαῖον τρόπον τοῦ συνδέσμου. Διότι τὸ κράτος εἶναι ὁ σύνδεσμος τῶν περασμένων γενεῶν μὲ τὰς ἐρχομένας καὶ ταναύαλιν» (3). Ἐν τῷ κράτει καὶ τῇ κοινωνίᾳ ἀποκτῇ ὁ ἄνθρωπος ἀληθινὴ πνευματικὴν ὑπόστασιν. Ἀτομον καὶ κράτος εὗρισκονται ἐν ἀλληλεξαρτήσει (4). «Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐννοηθῇ παρὰ μόνον ἐν τῷ κράτει» (5). Ὑπάρχει μόνον ὡς μέλος τῆς ὑπερατομικῆς ταύτης κοινότητος. Ἡ ὑπαρξίς του εἶναι ἐξηρητημένη ἐκ τῆς ὑπάρξεως ταύτης, ἡ ζωὴ του εἶναι ρυθμισμένη συμφῶνως πρὸς τὸν χαρακτήρα τοῦ ἀνωτάτου τούτου ὀργανισμοῦ καὶ ὁ πνευματικὸς του κόσμος εἶναι ἀπλὴ ἀντανάκλασις τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος τοῦ κράτους. Ἡ ζωὴ τοῦ ἀτόμου εἶναι ἡ προέκτασις τῆς ζωῆς τοῦ κράτους, δι' αὐτὸ καὶ ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου δὲν εἶναι ἐξωτερικὴ ἀλλ' ἐσωτερικὴ, δὲν εἶναι ἐλευθερία ἀποβλέπουσα εἰς τὴν ὑπερνίκησιν τοῦ κράτους, ἀλλ' ἐλευθερία ἀποκτωμένη χάρις εἰς τὸ κράτος (6).

Ἡ ἔννοια τοῦ κράτους εἶναι θεμελιώδης διὰ τὴν οἰκονομικὴν θεωρίαν τοῦ Adam Müller. Ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ ἀποτελεῖ ὠρισμένον μέρος τῆς ζωῆς τοῦ κράτους καὶ ὑφίσταται χάρις εἰς αὐτό. Ἡ ἔννοια τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας εἶναι ὅθεν δευτερογενής, εἶναι παρίγωγος τῆς ἐννοίας τοῦ κρά-

1) Adam Müller, Elemente der Staatskunst, 1 том. Iena 1922, σελ. 66.

2) Ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 63.

3) Ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 59.

4) Βλ. Jakob Baxa, Adam Heinrich Müller eis Hdw. d. Staatsw. 4 έκδ. 6 том. Iena 1925 καὶ Δ. Καλιτσουνάκι, Ἱστορία τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας 1930 σελ. 245 ἔ.

5) A. Müller, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 652.

6) Βλ. F. Weiss, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 118.

τους. Ὁ ἄνθρωπος δοῖ οἰκονομικῶς διότι εἶναι πολιτικόν ὄν. Ἡ πολιτικὴ ζωὴ ἀποελεῖ ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν τοῦ οἰκονομικοῦ βίου. Ἐὰν δὲν ὑπάρχει ὁργανωμένη πολιτικὴ κοινωνία δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχῃ οἰκονομικὴ δρασίς, νὰ ὑπάρχῃ συναλλαγὴ καὶ παραγωγικὴ δραστηριότης. Ἡ κρατικὴ ὁργάνωσις εἶναι ὁθεν βασικὸν στοιχεῖον τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς, εἶναι πνευματικὸν κεφάλαιον. Τὸ πνευματικὸν κεφάλαιον ἀποτελεῖ παραπλεῖρως πρὸς τὴν φύσιν, τὴν ἐργασίαν καὶ τὸ κεφάλαιον, τὸν τέταρτον συντελεστὴν τῆς παραγωγῆς.

Ὅπως ἡ πολιτεία οὕτω καὶ ἡ κοινωνικὴ οἰκονομία ἀποτελεῖ μίαν ὁργανικὴν ὁλότητα. Δὲν εἶναι ἓν ἄθροισμα οἰκονομικῶν ἐνεργειῶν καὶ μηχανικῶν σχέσεων ἀλλ' ἡ συνένωσις διαφορετικῶν λειτουργιῶν εἰς ἓν ἀνώτατον καὶ αὐθυπόστατον ὅλον. Οἱ φυσικοὶ φορεῖς τῶν λειτουργιῶν τούτων εἶναι αἱ τάξεις ἢ κλάσεις (Stände). Αὗται καὶ οὐχὶ τὸ ἐμφανιζόμενον ἐν τῇ ἀγορᾷ ἄτομον εἶναι αἱ ρυθμίζουσαι τὸν οἰκονομικὸν βίον, αἱ προάγουσαι αὐτὸν καὶ αἱ δημιουργοῦσαι τὸν ἐθνικὸν πλοῦτον. Τὸν τελευταῖον τοῦτον λαμβάνει ὑπὸ πλατυτέραν ἔννοιαν ὁ Adam Müller. Δὲν θεωρεῖ αὐτὸν ὡς ἓνα ἀπλοῦν ἄθροισμα τοῦ πλούτου τῶν ἀτόμων ἀλλὰ ὡς μίαν γενικωτέραν κοινωνικὴν ἐκδήλωσιν. Τὰ κυριώτερα στοιχεῖα τούτου δὲν εἶναι τὰ ὑλικά ἀγαθὰ ἀλλὰ τὰ πνευματικά τοιαῦτα. Ἡ πηγὴ τοῦ πλούτου δὲν εἶναι ἀπλῶς ἡ δραστηριότης ἡ ἀποβλέπουσα εἰς τὴν ἄμεσον παραγωγὴν ὑλικῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ δραστηριότης ἡ ἀποβλέπουσα εἰς τὴν δημιουργίαν πνευματικῶν ἀγαθῶν, ἡ δραστηριότης τοῦ ὑπαλλήλου, τοῦ διδασκάλου, τοῦ καλλιτέχνου καὶ κυρίως τοῦ πολιτικοῦ. Ὁ τελευταῖος τούτος εἶναι ὁ φορεὺς τῆς κρατικῆς ὁργανώσεως, τοῦ ἀνωτάτου τούτου πνευματικοῦ κεφαλαίου «τοῦ προϊόντος ὅλων τῶν προϊόντων». «Ἐὰν παρίδωμεν τὸ κύριον τοῦτο προϊόν, τότε ὁλόκληρος ἡ παραγωγὴ μας εἶναι μικρᾷς ἀξίας, εἶναι ἀβεβαία, ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν διάθεσιν τῶν καιρῶν καὶ ἀπὸ τὴν ἰδιοτροπίαν τῆς τύχης» (1). Ἡ κρατικὴ ὁργάνωσις ἀποτελεῖ, κατὰ τὸν A. Müller, ὄχι μόνον ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν διὰ τὴν οἰκονομικὴν δρασίαν ἀλλὰ καὶ τὸ πολυτιμώτερον μέρος τοῦ πλούτου. «Τὸ ἔθνος αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ εἶναι ὁ ἀληθινὸς πλοῦτος» (2) εἶναι ἡ γνησιωτέρα πηγὴ τοῦ πλούτου, εἶναι ἡ ἀνωτάτη παραγωγικὴ δύναμις, ἡ δύναμις ἐκείνη ἐξ ἧς ἐξαρτᾶται πᾶσι ἄλλη παραγωγικὴ δρασίς. Ἐὰν παύσῃ αὕτη νὰ ἐνεργῇ τότε θὰ ἐπακολουθήσῃ αὐτομάτως καὶ ἡ στασιμότης πάσης ἄλλης παραγωγικῆς δράσεως (3). Τὸ πρῶτιστον καθήκον ὁθεν παντὸς ἀνθρώπου εἶναι νὰ φροντίζῃ διὰ τὴν διατήρησιν καὶ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ πλούτου τοῦ ἔθνους. Ἡ ζωὴ τοῦ ἀτόμου εἶναι ἀρρήκτως συνδεδεμένη μὲ τὴν ζωὴν τοῦ ἔθνους. Ἡ οἰκονομικὴ αὐτοῦ δύναμις καὶ ἀντοχὴ εἶναι ἀπόρροια τῆς οἰκονομικῆς δυνάμεως

1) A. Müller, ἀναφ. εἰς Δ. Καλτσουνάκι, Ἱστορία τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας, Ἀθῆναι 1929, σελ. 246.

2) A. Müller, Gesammelte Schriften, München 1869, σελ. 112.

3) A. Müller, Elemente, σελ. 256.

τοῦ ἔθνους καὶ ὁ πλοῦτος αὐτοῦ εἶναι ἀντανάκλασις τοῦ πλούτου τοῦ ἔθνους. Ἐνεκα τούτου πᾶν οἰκονομικὸν μέτρον δεόν νὰ ἀποβλέπη κατὰ κύριον λόγον εἰς τὴν διατήρησιν καὶ ἐνίσχυσιν τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων. Τὸ κράτος ὀφείλει νὰ παρεμβαίῃ εἰς τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν καὶ δοῇ τῶν ἀτόμων εὐθύς ὥς διαπιστώσῃ ὅτι αὕτη ἀντίκειται πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ ἔθνους ἢ προαισθανθῇ κίνδυνον διαταραχῆς τῆς ὁμαλῆς πορείας τοῦ οἰκονομικοῦ βίου. Ἡ οἰκονομικὴ πολιτικὴ δεόν ὅθεν νὰ προσανατολίζεται ὄχι ἀπλῶς πρὸς καθαρῶς οἰκονομικοὺς σκοποὺς ἀλλὰ νὰ συνδιάξῃ τούτους μὲ πολιτικοὺς καὶ πολιτιστικοὺς σκοποὺς. Ὁ χαρακτήρ τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς εἶναι, κατὰ τὸν Adam Müller, κατ' ἐξοχὴν δυναμικός, ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὰς ἐκάστοτε περιπτώσεις καὶ δημιουργουμένας συνθήκας.

Ἡ ἀσκήσις Κοινωνικῆς Πολιτικῆς ἀποτελεῖ, κατὰ τὸν A. Müller, ἀπαραίτητον ὑποχρέωσιν τοῦ κράτους. Ὁ ἡθικός χαρακτήρ τούτου τὸ ὑποχρεώνει νὰ ἔρχεται ἀρωγὸς εἰς τοὺς οἰκονομικῶς ἀδυνάτους καὶ νὰ προνοῇ διὰ τοὺς πτωχοὺς καὶ τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην βοήθειας. Τοῦτο ἐξ ἄλλου ὑπαγορεύεται καὶ ἐκ τῆς ἀνάγκης τῆς διατηρήσεως καὶ ἐνισχύσεως τῶν ἰδίων αὐτοῦ δυνάμεων. Διότι τὰ ἄτομα δὲν εἶναι ἕνα πρὸς τὸ κράτος ἀλλὰ ὀργανικὰ μέλη αὐτοῦ. Ἡ ἐξασθένησις δὲ τῶν μελῶν θὰ προκαλέσῃ καὶ τὴν ἐξασθένησιν τῶν δυνάμεων ὁλοκλήρου τοῦ ὀργανισμοῦ.

Ἐὰν ἡ ἄμεσος ἐπίδρασις τῶν ἰδεῶν τοῦ Adam Müller ἐπὶ τῆς Κοινωνικῆς Οἰκονομικῆς δὲν ὑπῆρξεν μεγάλη, τὸ πνεῦμα ὅμως τῆς ἐρεῦνης του, τὸ πνεῦμα τοῦ Ρωμαντισμοῦ δὲν ἀφῆκε ἀδιάφορον τὴν οἰκονομικὴν ἐπιστήμην (1). Τὸ πνεῦμα τοῦτο ἐνέπνευσε ὅλας ἐκεῖνας τὰς κατευθύνσεις τὰς ἀνταγχεύσας πρὸς τὸν Φιλελευθερισμὸν καὶ τὸν Ρασιοναλισμὸν (2). Ἐπ' αὐτοῦ δὲ ἐστῆριξεν τὴν οἰκονομικὴν του διδασκαλίαν καὶ ὁ μεγάλος ἐκείνος ἐκπρόσωπος τοῦ οἰκονομικοῦ ἐθνικισμοῦ, ὁ Friedrich List. Εἰς πλεῖστα ὅσα σημεῖα τὸ ἔργον αὐτοῦ συγγενεῦει μὲ τὴν θεωρίαν τοῦ A. Müller. Ἀλλὰ μεταξὺ τούτων ὑπάρχει μία οὐσιώδης διαφορὰ. Ὁ Friedrich List ὑπῆρξεν ὑπὲρ πᾶν ἄλλο πραγματιστής. Ἐπιζητεῖ νὰ διορθώσῃ τὰ κακῶς κείμενα. Ὁ σκοπὸς του ἦτο νὰ κατευθύνῃ τὸν οἰκονομικὸν βίον εἰς τὸν ὀρθὸν δρόμον. Εἰς τὸν Adam Müller ὑπερισχύει τὸ αἰσθηματικὸν στοιχεῖον. Ὑπῆρξεν ὁ νοσταλγὸς μᾶς παρελθούσης ἐποχῆς, ἐνὸς μεταβληθέντος κόσμου, τοῦ κόσμου τοῦ μεσαίωνος.

Ὅπως διὰ τὸ ἔργον τοῦ Adam Müller, οὕτω καὶ διὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Friedrich List ἡ ἰδέα τοῦ ἔθνους εἶναι θεμελιώδης. Ἐπαρκεῖν οὗτος τὴν κλασσικὴν σχολὴν διότι δὲν ἀντελήφθη τὴν σημασίαν τοῦ παράγοντος τούτου διὰ τὴν κοινωνικὴν οἰκονομίαν. Ἐθεμελίωσεν αὕτη τὸ θεωρητικὸν αὐτῆς σύστημα ἐπὶ τῶν ἐννοιῶν τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς ἀνθρωπότητος καὶ πα-

1) Bl. Othmar Spann, Vom Geist der Volkswirtschaftslehre, Iena 1919.

2) Bl. Georg von Below, Die deutsche Geschichtsschreibung, München und Leipzig 1924, σελ. 9.

ρεῖδε ὅτι μεταξύ τούτων εὐρίσκεται τὸ ἔθνος μὲ τὸν ἰδιαιτέρον αὐτοῦ χαρακτῆρα, μὲ τὴν ἱστορίαν του καὶ τὰς διαφορετικὰς πνευματικὰς καὶ ἠθικὰς αὐτοῦ ἱκανότητας (*). Ἡ Κλασσικὴ Κοινωνικὴ Οἰκονομικὴ εἶναι κοσμοπολιτικὴ. Διδάσκει τὸν τρόπον κατὰ τὸν ὅποιον ἐπιτυγχάνεται ἡ εὐημερία τῆς ἀνθρωπότητος. Εἰς τὴν θεωρίαν ταύτην ὁ List ἀντιπαράτασσει μίαν θεωρίαν τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας, ἣτις ἀποσκοπεῖ νὰ μᾶς γνωρίσῃ πῶς ἐν ἔθνος ὑπὸ ὁρισμέναις συνθήκαις ἐπιτυγχάνει μέσφ τῆς γεωργίας καὶ τῆς βιομηχανίας εὐημερίαν, ἰσχὺν καὶ πολιτισμόν (*). Τὸ ἔθνος δὲν ἔχει ἐπομένως μόνον πολιτικὴν σημασίαν ἀλλὰ καὶ οἰκονομικὴν. "Ὅπως δὲ ἐπιδιώκεται ἡ πολιτικὴ αὐτοτέλεια αὐτοῦ οὕτω δέον νὰ φροντίζωμεν καὶ διὰ τὴν οἰκονομικὴν αὐτοῦ αὐτοτέλειαν. Τὰ ἄτομα δὲν εἶναι μέλη μιᾶς παγκοσμίου, ἀλλὰ μιᾶς ἐθνικῆς οἰκονομίας. Ἡ διεθνὴς οἰκονομία δὲν συνίσταται ἀπὸ τὸ σύνολον τῶν ἰδιωτικῶν οἰκονομιῶν ἀλλὰ εἶναι τὸ σύνολον τῶν οἰκονομικῶν σχέσεων τῶν ἐθνικῶν οἰκονομιῶν. Τουλλάχιστον αὕτη εἶναι ἡ σημερινὴ πραγματικότης. Ἴσως νὰ ὑπάρχῃ κάποια τάσις πρὸς δημιουργίαν μιᾶς πραγματικῆς παγκοσμίου οἰκονομίας. Ἡ ἱστορία μάλιστα μᾶς διδίδσκει ὅτι ἐκ τῶν στενωτέρων σχέσεων τῶν λαῶν προύγεται ὁ πολιτισμὸς αὐτῶν καὶ αὐξάνει ἡ εὐημερία τῶν. Ἀλλὰ ἡ παγκόσμιος οἰκονομία ἀποτελεῖ σήμερον ἀπλὴν «πρόβλεψιν», μίαν εἰκόνα ἣτις ἴσως πραγματοποιηθῇ εἰς τὸ μέλλον ὅταν ἔχει πλέον ἀποκατασταθῇ ἡ διαρκὴς εἰρήνη τῶν λαῶν καὶ ἔχει πραγματοποιηθῇ μία πολιτικὴ συνένωσις τούτων. Διότι προϋπόθεσις μιᾶς ἀληθοῦς παγκοσμίου οἰκονομίας εἶναι ἡ ὑπαρξίς μιᾶς παγκοσμίου πολιτείας (*). Τοιοῦτον τι δὲν ὑπάρχει ὅμως σήμερον. Ἡ παγκόσμιος οἰκονομία δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν πραγματικότητα. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ θεωρία τῶν κλασσικῶν «ἥτις ὁρμᾶται ἐκ τῆς προϋποθέσεως ὅτι ὅλα τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἔθνη ἀποτελοῦν μίαν ἐν διαρκεί εἰρήνῃ εὐρισκομένην κοινωνίαν», δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν πραγματικότητα καὶ εἶναι κατὰ βῆθος ἐσφαλμένη (*). Ἐξ ἴσου ἐσφαλμένη εἶναι καὶ ἡ ἰδέα τῆς ἐλευθερίας τῶν οἰκονομικῶν συναλλαγῶν. Διότι οἰκονομικὴ ἐλευθερία εἶναι δυνατὴ μόνον ἐν τῷ πλαισίφ μιᾶς παγκοσμίου οἰκονομίας. Τότε μόνον ἔχει εὐφργετικὰ ἀποτελέσματα ὅταν ὅλα τὰ ἔθνη ἔχουν φθάσει εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον οἰκονομικῆς καὶ πολιτιστικῆς ἀναπτύξεως. Διαφορετικὰ ἡ οἰκονομικὴ ἐλευθερία θὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν ὑποσκέλιν καὶ κατάθλιψιν τῶν ἀσθενεστέρων οἰκονομιῶν(*). Ἡ οἰκονομικὴ ἐλευθερία εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας καὶ ὄχι—ὡς ἐνόμιζον οἱ κλασσικοὶ—προϋπόθεσις τῆς παγκοσμίου οἰκονομίας. Ἐφ' ὅσον δὲ τοιαύτη οἰκονομία δὲν ὑπάρχει, αἱ ἐπιδιώξεις τῶν λαῶν ὀφείλουν νὰ ἀποβλέπουν εἰς τὴν ἐνίσχυσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν ἐθνι-

1) Βλ. Friedrich List. Das nationale System der politischen Ökonomie; 7 εκδ. Stuttgart 1883, σελ. 109 κ. έ.

2) Ἐνθ. ἀνωτ.

3) Ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 112.

4) Ἐνθ. ἀνωτ.

5) Ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 119 κ. έ.

κῶν δυνάμεων. Πρὸς τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖον ὅπως ὑφίσταται μία ἁρμονικὴ μεταξὺ τῶν διαφόρων παραγωνικῶν κλάδων σχέσις. Τὰ ἔργα δέον καταμερίζομενα καὶ συνενούμενα νὰ ἐξασφαλίζουν τὴν οἰκονομικὴν ἰσορροπίαν. Τὴν οἰκονομικὴν σημασίαν τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων εἶχεν ἀντιληφθῆ καὶ τὸνίσῃ ἤδη ὁ Adam Smith. Ἐν τούτοις οὗτος ἐνδιεφέρθη διὰ τὸν ἐσωτερικὸν μόνον καταμερισμὸν καὶ παρεῖδε τὴν συνένωσιν τῶν ἔργων, τὴν ὁποίαν ὁ Fr. List θεωρεῖ ὡς σπουδαιότατον παράγοντα τῆς αὐξήσεως τῆς οἰκονομικῆς εὐημερίας ἑνὸς λαοῦ (¹). Ὁ καταμερισμὸς καὶ ἡ συνένωσις τῶν ἔργων ἀποτελοῦν τὴν ἀρχὴν ἐκείνην ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὁποίας δέον νὰ ἐξετάζεται καὶ νὰ κρίνεται ἡ κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ κατάστασις ἑνὸς ἔθνους (²). Ὡς ἀνωτάτην μορφήν καταμερισμοῦ τῶν ἔργων θεωρεῖ ὁ List τὸν μεταξὺ ὑλικῶν καὶ πνευματικῶν ἔργων καταμερισμὸν. Μεταξὺ τούτων ὑφίσταται ἀλληλεξάρτησις. Ἡ αὐξησις τῆς παραγωγῆς τῶν μὲν ἐπιδρῶν ἐπὶ τῆς παραγωγῆς τῶν ἄλλων καὶ τἀνάπαλιν (³).

Ἡ ἰδέα τῶν πνευματικῶν ἀγαθῶν κατέχει ἐξαιρετικὴν θέσιν ἐν τῇ θεωρίᾳ τοῦ Fr. List. Ταῦτα ἀποτελοῦν τὸν κυριώτερον παράγοντα τοῦ πλούτου ἑνὸς ἔθνους. Ὁ πλοῦτος ἑνὸς λαοῦ δὲν ἀποτελεῖται ἀπὸ ὑλικὰς καὶ ἀνταλλακτικὰς ἀξίας, ἀλλὰ ἀπὸ τὰς ὑπαρχούσας «παραγωγικὰς δυνάμεις», ὡς διδάσκει ὁ Adam Smith. Ὅσων περισσοτέρων παραγωγικῶν δυνάμεων εἶναι κάτοχον ἓν ἔθνος τόσον εὐνοϊκωτέρα εἶναι ἡ οἰκονομικὴ θέσις αὐτοῦ. Ὁ ὑλικὸς πλοῦτος, ἡ κατοχὴ μεγάλης ποσότητος ἀνταλλακτικῶν ἀξιῶν, δύνανται νὰ ἐξασφαλίσουν ἐπὶ τινα χρόνον τὴν ὑλικὴν εὐημερίαν ἑνὸς ἀτόμου ἀλλὰ οὐδόλως δύνανται νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν διατήρησιν τῆς εὐημερίας του. «Αἱ αἰτίαι τοῦ πλούτου εἶναι κάτι διάφορον ἀπὸ τὸν πλοῦτον καθ' ἑαυτόν. Ἐν ἄτομον δύναται νὰ κατέχῃ πλοῦτον, δηλ. ἀνταλλακτικὰς ἀξίας, ἀλλ' ἐὰν δὲν κατέχῃ τὴν δύναμιν νὰ δημιουργῇ περισσότερα ἀντικείμενα ἀξίας ἐκείνων, τὰ ὅποια καταναλίσκει, θὰ πτωχεύσῃ. . . . Ἡ δύναμις τῆς δημιουργίας τοῦ πλούτου εἶναι ὅθεν ἀπείρως μεγαλειτέρα αὐτοῦ τούτου τοῦ πλούτου, διότι ὄχι μόνον ἐξασφαλίζει τὴν κατοχὴν καὶ τὴν αὐξησιν τῶν ἀποκτηθέντων, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀντικατάστασιν τῶν ἀπολεσθέντων ἀγαθῶν» (⁴). Ἡ πηγὴ τοῦ πλούτου δὲν εἶναι ἀπλῶς ἡ ἐργασία ἑνὸς λαοῦ, ἀλλὰ κυρίως «τὸ πνεῦμα τὸ ὁποῖον ἐμψυχώνει τὰ ἄτομα καὶ ἡ κοινωνικὴ τάξις ἥτις καθιστᾷ γόνιμον τὴν δραστηριότητα των» (⁵). Πρὸς τὴν θεωρίαν τῶν ἀνταλλακτικῶν ἀξιῶν τοῦ Smith ἀντιπαράτασσει ὅθεν ὁ List τὴν θεωρίαν τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Εἰς ταύτας συγκαταλέγει οὗτος ὅλους ἐκείνους τοὺς παράγοντας οἵτινες συμβάλλουν εἰς τὴν παραγωγὴν καὶ τὴν αὐξησιν τῶν ἀγαθῶν, κυρίως δὲ τὰς πνευματικὰς ἱκανότητας ἑνὸς λαοῦ, τὴν ἐπιστημονι-

1) Ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 133 κ. ἐ.

2) Ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 141.

3) Ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 142.

4) Ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 120.

5) Ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 123.

κὴν καὶ καλλιτεχνικὴν πρόοδον μιᾷ κοινωνίας, τὰς ἐπιστημονικὰς καὶ τεχνικὰς ἀνακαλύψεις καὶ ἐφευρέσεις, τὴν κοινωνικὴν τάξιν, τὰς φυσικὰς δυνάμεις μιᾷ χώρας, τὴν πολιτικὴν κατάστασιν αὐτῆς καὶ γενικῶς ὅλην ἐκείνην τὴν ἀνθρωπίνην δραστηριότητα τὴν καταβαλλομένην πρὸς δημιουργίαν πνευματικοῦ κεφαλαίου. Ἡ δραστηριότης αὕτη κατέχει κατὰ τὸν Fr. List πολὺ μεγαλυτέραν παραγωγικὴν δύναμιν ἀπὸ τὴν ἐργασίαν ἐκείνην τὴν ἀποβλέπουσαν ἀπλῶς εἰς τὴν δημιουργίαν ὑλικῶν ἀγαθῶν, διότι ἐπεργάζεται καὶ καλλιιεργεῖ τὴν πηγὴν, ἐξ ἧς προέρχονται ταῦτα. Τὸ Μέγεθος τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων ἐνὸς ἔθνους ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἐξελίξεως τοῦ πολιτισμοῦ αὐτοῦ. Ἐπειδὴ ὅμως ἕκαστον ἔθνος ἐξελίσσεται διαφόρως ὑφίσταται μεταξὺ τῶν ἔθνων διαφορὰ τις ὡς πρὸς τὸ μέγεθος τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Ἐνεκα τοῦτου ἕκαστον κράτος ὀφείλει νὰ ἀσκήσῃ ὥρισμένην τινὰ πολιτικὴν διὰ νὰ ἐπιτυγχάνῃ τὴν αὔξησιν τῶν παραγωγικῶν του δυνάμεων, τοῦλάχιστον μέχρι τοῦ σημείου ἐκείνου καθ' ὃ ἡ ἐθνικὴ οἰκονομία οὐδένα θὰ διατρέχῃ πλέον κίνδυνον ἐκ τοῦ ἐξωθεν συναγωνισμοῦ.

Ὁ Ad. Müller καὶ ὁ Fr. List ὑπῆρξαν οἱ πρῶδρομοι τῆς τάσεως ἐκείνης τῆς Κοινωνικῆς Οἰκονομικῆς, ἣτις εἶναι γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα «ἱστορικὴ σχολή». Ἀμφότεροι δίδουν ἐξαιρετικὴν σημασίαν εἰς τὸν ἱστορικὸν παράγοντα. Τὸν θεωροῦν ἀπαραίτητον διὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ κοινωνικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ βίου. Ἡ ἱστορικὴ σχολὴ ἔθεσε τὸν παράγοντα τοῦτον εἰς τὴν πρῶτην θέσιν. Τὸν ἐθεώρησε ὡς τὸ κυριώτερον μέσον διὰ νὰ ὑπερνικήσῃ τὴν μηχανικὴν ἀντίληψιν τοῦ οἰκονομικοῦ βίου. Κατὰ τὸν Alfred Amonn τὰ σημεῖα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζουν τὴν ἱστορικὴν σχολὴν καὶ τὴν φέρουν εἰς ἀντίθεσιν μὲ τὴν ἀτομιστικὴν ἀντίληψιν τῆς Κλασσικῆς Κοινωνικῆς Οἰκονομικῆς εἶναι τὰ ἑξῆς (1).

α) Ἡ ἀντίθεσις τῆς πρὸς τὴν ἀφηρημένην μέθοδον τῶν κλασσικῶν, οἵτινες ἀπομονοῦντες τὸν ἄνθρωπον ἐν τῇ οἰκονομικῇ του δραστηριότητι, ἐθεώρουν ὡς τὸ κύριον κίνητρον πάσης οἰκονομικῆς δράσεως τὸ ἀτομικὸν συμφέρον. Διὰ τὴν ἱστορικὴν σχολὴν ἡ οἰκονομικὴ δραστηριότης τῶν ἀνθρώπων, ὅπως καὶ πᾶσα ἄλλη δραῖσις αὐτῶν, εἶναι ἀποτέλεσμα ἐνὸς ὁλοκλήρου συμπλέγματος διαφορετικῶν αἰτιῶν καὶ κινήτρων μεταξὺ τῶν ὁποίων τὸ «ἀτομικὸν συμφέρον» δὲν κατέχει οὐδεμίαν ἰδιαιτέραν θέσιν ἀλλ' ἐπιδρᾷ παραλλήλως καὶ ἐξ ἴσου πρὸς ἄλλας αἰτίας ὡς τὸ κοινωνικὸν αἶσθημα, τὸ αἶσθημα τοῦ δικαίου, αἱ ἐπικρατοῦσαι συνήθειαι, ἡ πειθαρχία κ.λ.π.

β) Οἱ προσδιορίζοντες τὸν οἰκονομικὸν βίον παράγοντες δὲν εἶναι ἀπλῶς ἀτομικοὶ ἀλλὰ κατὰ κύριον λόγον κοινωνικοί. Ἡ ἀτομικὴ δραστηριότης εἶναι ἐξηρητημένη ἐκ τοῦ συνόλου τῶν ὄρων τοῦ κοινωνικοῦ βίου καὶ ὡς ἐκ τούτου διαφέρει κατὰ προέλευσιν καὶ ἀποτέλεσμα ἀναλόγως τῆς φυσικῆς, γεωγραφικῆς, πολιτικῆς, θρησκευτικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς καταστά-

1) Βλ. Alfred Amonn, Grundzüge der Volkswohlfahrtslehre, Iena 1926, σελ. 354 κ. ε.

σεως ἑνὸς λαοῦ. Ἡ κοινωνικὴ οἰκονομία ἀποτελεῖ ἓνα χωριστὸν τμήμα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς γενικῶς καὶ διαμορφοῦται ἀναλόγως τῆς ἐκπολιτιστικῆς αὐτῆς προόδου (¹). Ἡ ἀπομόνωσις ὅμως ταύτης εἶναι ἀδύνατος διότι ἡ φύσις τοῦ κοινωνικοῦ βίου εἶναι καθολικὴ καὶ ἀποκλείει τὴν ἀνεξάρτητον ἐξέτασιν τῶν διαφορῶν αὐτοῦ μερῶν. Ἡ ἔρευνα τοῦτου δέον νὰ λαμβάνῃ χώραν ἐν συναρτήσει πρὸς τὴν κοινωνικὴν ὁλότητα καὶ τὸν κρατικὸν ὀργανισμόν.

γ) Ἡ κοινωνικὴ οἰκονομία ἀποτελεῖ μίαν ἱστορικὴν πραγματικότητα, ὅπως ἡ κοινωνία καὶ ἡ πολιτεία. Ὡς ἐκ τούτου μόνον διὰ τῆς ἐρευνῆς τῶν σχέσεων τοῦ παρόντος μὲ τὸ παρελθὸν εἶναι δυνατόν νὰ προβῶμεν εἰς τὴν ἔρευναν ταύτης καὶ νὰ διευκρινίσωμεν τὰς κοινωνικάς καὶ πολιτικάς ἐπιρροάς, ἃς αὕτη ὑπέστη.

δ) Ἐκ τούτων ἔπεται ὅτι ἡ μονομερὴς ἔρευνα τῶν οἰκονομικῶν γεγονότων καὶ καταστάσεως ἀπὸ τῆς ὕλικῆς αὐτῶν πλευρᾶς καὶ ἡ ἐκτίμησις τούτων ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὕλικῆς εὐημερίας καὶ προόδου εἶναι ἐντελῶς ἀνεπαρκὴς καὶ δέον νὰ ἀντικατασταθῇ δι' ἑνὸς ἄλλου κριτηρίου τὸ ὁποῖον νὰ ἀντιπροσωπεύῃ τὸ σύνολον τῶν κοινωνικῶν ἀξιών.

Ἐν τῇ συντόμῳ ταύτῃ ἀνασκοπήσει δὲν δυνάμεθα νὰ παρῶμεν ἐν σιγῇ σχολὴν τινά, ἥτις, παρ' ὅλον ὅτι χρονολογεῖται ἀπὸ πινων μόνον ἑτῶν, κατακιὰ καθημερινῶς ἔδαφος καὶ ἐξασκεῖ σημαντικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς συγχρόνου τίσεως τῆς Κοινωνικῆς Οἰκονομικῆς. Ἡ σχολὴ αἴτῃ εἶναι ἡ Καθολικὴ ἢ Οἰκουμενικὴ ἀποκαλουμένη σχολὴ τῆς ὁποίας ἰδρυτὴς καὶ κυριώτερος ἐκπρόσωπος εἶναι ὁ ἐν Βιέννῃ καθηγητὴς τῆς Κοινωνικῆς Οἰκονομικῆς καὶ Κοινωνιολογίας Othmar Spann. Ἡ σχολὴ αὕτη ἐθεωρήθη ὡς μία προέκτασις τοῦ Ρωμαντισμοῦ, ὡς μία προσπάθεια νὰ δώσῃ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ρωμαντικῆς σχολῆς θεωρητικὴν ἐνότητα καὶ συστηματικότητα. Ἐνεκα τούτου ἀποκαλεῖται καὶ Νεορωμαντικὴ σχολὴ τῆς Κοινωνικῆς Οἰκονομικῆς. Ὡς πνευματικοὶ πατέρες τῆς σχολῆς ταύτης δέον νὰ θεωρηθοῦν κυρίως ὁ Fichte καὶ ὁ Adam Müller. Συγγένειαν τινὴ παρουσιάζει ἐξ ἄλλου ἡ σχολὴ αὕτη καὶ μὲ τὴν κοινωνικὴν φιλοσοφίαν τοῦ Rudolf Stammier—κυρίως ἔνεκα τοῦ τελεολογικοῦ αὐτῆς χαρακτῆρος—καὶ μὲ τὴν βιολογικὴν μεταφυσικὴν τοῦ Hans Driesch.

Ὁ Spann ἐπικρίνει τὴν ἀτομιστικὴν ἀρχὴν ὡς μὴ ἀνταποκρινομένην πρὸς τὴν πραγματικότητα. Τὴν ἐπικρίτησιν ταύτης θεωρεῖ ὡς τὴν κυριωτέραν αἰτίαν τῆς καταπτώσεως τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἐποχῆς μας. Ἡ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀρχῆς ταύτης ἀποκτωμένη γνῶσις εἶναι ἐσφαλμένη, ὅπως ἐσφαλμένοι εἶναι καὶ αἱ ἐκ ταύτης λαμβάνουσαι τὴν ἀφετηρίαν των πνευματικαὶ τάσεις, ὡς ἡ Ἀτομοκρατία, ἡ Μηχανοκρατία, ὁ Καπιταλισμός, ὁ Σοσιαλισμός, ὁ Σενσουαλισμός (²). Πρὸς ταύτην ἀντιπαράτασσει ὁ

1) Βλ. Bruno Hildebrand, Die Nationalökonomie der Gegenwart und Zukunft, Frankfurt a.M. 1848, σελ. 28.

2) Βλ. Theo Suranyi-Unger, Geschichte der Wirtschaftsphilosophie, Berlin 1931, σελ. 36.

Othmar Spann τὴν ὀντολογικὴν κατηγορίαν τῆς ὁλότητος, ἣν θεωρεῖ ὡς τὴν μόνην ἱκανὴν νὰ ὀδηγήσῃ εἰς ἕναν ἀληθῆ κοινωνιολογικὸν καὶ μεταφυσικὸν στοχασμόν (¹).

Ἡ ἰδέα τῆς ὁλότητος εἶναι θεμελιώδης διὰ τὴν οἰκονομικὴν καὶ κοινωνιολογικὴν θεωρίαν τοῦ Spann. Ἐπὶ ταύτης στηριζόμενος διατυπώνει μίαν ἐπιστημονικὴν μέθοδον, ἣν θεωρεῖ ἱκανὴν νὰ ἐξυπηρετήσῃ ἀπάσας τὰς πνευματικὰς, καὶ αὐτὰς ἔτι τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας. Τὴν μέθοδον ταύτην θεωρεῖ ὡς τὴν καταλληλοτέραν καὶ καλλιτέραν διὰ τὴν ἔρευναν καὶ ἐρμηνείαν τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας. Ἡ τελευταία αὕτη, παρ' ὅλον ὅτι φαίνεται δι' ἀντιπροσωπεύει ἕνα κόσμον ὕλικῶν ἀγαθῶν, ἀποτελεῖ ἐν τούτοις ἕν μέρος τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ εἶναι ἐπομένως ὥρισμένη ἐκδήλωσις τοῦ πνευματικοῦ κόσμου (²). Ἡ οἰκονομία εἶναι ἕν οἰκοδόμημα μέσων. Ἀποτελεῖ τὸν κόσμον ἐκεῖνον τῶν ἀντικειμένων διὰ τῶν ὁποίων ἐξυπηρετοῦνται οἱ πολιτιστικοὶ καὶ πνευματικοὶ σκοποὶ τῆς κοινωνίας. Τὸ πᾶν ἐν τῇ οἰκονομικῇ ζωῇ προσφέρει κάτι, ἐξυπηρετεῖ σκοπὸν τινα. Ἡ γῆ ἐν τῇ γεωργίᾳ, ἡ μηχανὴ ἐν τῇ βιομηχανίᾳ, ἡ ἐργασία τοῦ ἐργάτου, τοῦ βιομηχάνου, τοῦ ἐμπόρου συμβάλλουν εἰς τοὺς παραγωγικοὺς σκοποὺς καὶ ἐξυπηρετοῦν τὸν οἰκονομικὸν ὀργανισμόν. Ἐκάστη ὑπηρεσία ἀποβλέπει εἰς ἕναν διαφορετικὸν σκοπόν, ἐξυπηρετεῖ ἕν ὥρισμένον ἔργον. Ἡ ὑπηρεσία τοῦ διευθυντοῦ μιᾶς τραπεζίης εἶναι διάφορος τῆς ὑπηρεσίας ἑνὸς μεταλλωρύχου καὶ αὕτη διάφορος τῆς ὑπηρεσίας, ἣν προσφέρει ὁ γεωκτῆμων ἢ ὁ ἱατρός. Διὰ τὸν οἰκονομικὸν ὀργανισμόν ὅλαι αἱ ὑπηρεσίαι εἶναι ἀπαραίτητοι καὶ ὡς ἐκ τούτου ἴσης σπουδαιότητος (Gleichwichtigkeit der Leistungen) (³). Ἐκάστη ὑπηρεσία προϋποθέτει μίαν ἄλλην καὶ ἀνταποκρίνεται πρὸς ἄλλην τινα. Ἀποτελεῖ ἕν μέλος ἑνὸς συνόλου ὑπηρεσιῶν (⁴). Αἱ ὑπηρεσίαι διακρίνονται εἰς τρεῖς κλάδους· ἡ μερικὰς ὁλότητος (Leistungszweigen, Teilganzen) (⁵). Εἰς τὸν πρῶτον κλάδον (Gemeinsamkeitsreife) ἀνήκουν αἱ ὑπηρεσίαι ὄλων τῶν μορφῶν τοῦ κεφαλαίου ἀνωτέρας τάξεως (Kapital höherer Ordnung). Ἡ ἔννοια τοῦ κεφαλαίου ἀνωτέρας τάξεως ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ πνευματικοῦ κεφαλαίου τοῦ Adam Müller καὶ τὴν ἔννοιαν τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τοῦ Friedrich List. Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ἀνήκουν ὅθεν αἱ ὑπηρεσίαι τοῦ κράτους καὶ ὄλων τῶν τοπικῶν καὶ κοινωνικῶν ὀργανισμῶν (⁶). Εἰς τὸν δεύτερον κλάδον (Vorgreife) ἀνήκουν πᾶσαι αἱ νέαι ἐφευρέσεις, οἱ νέοι τεχνικοὶ καὶ οἰκονομικοὶ συνδυασμοὶ καὶ

1) Ἐνθ. ἀνωτ.

2) Βλ. Othmar Spann, Fundament der Volkswirtschaftslehre, 4 ἐκδ. Iena 1929, σελ. XV.

3) Ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 86 κ. ἐ.

4) Ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 76 κ. ἐ.

5) Ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 96 κ. ἐ.

6) Βλ. Othmar Spann, Tote und lebendige Wissenschaft, 3 ἐκδ. Iena 1929, σελ. 85 κ. ἐ.

ἡ ἐργασία τῆς γνωστοποιήσεως καὶ διδασκαλίας τούτων (¹). Εἰς τὸν τρίτον τέλος κλάδον (Hervorbringungsreife) ἀνήκει ἅπανα ἡ παραγωγικὴ δραστηριότης, ἥτις πάλιν ὑποδιαιρεῖται εἰς μικροτέρους κλάδους (Markreife, Werkreife, Genusreife) (²).

Ἡ κοινωνικὴ οἰκονομία ἀποτελεῖ, ὅθεν, κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Spann, ἓν ὀργανικὸν σύνολον ὑπηρεσιῶν συμβαλλουσῶν ἐνεργητικῶς ἢ παθητικῶς εἰς τὴν πραγματοποιήσιν τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτιστικῶν σκοπῶν. Πᾶσα ἐργασία εἶναι ὠφέλιμος. Τὴν διίκρισιν μεταξὺ παραγωγικῆς καὶ μὴ παραγωγικῆς ἐργασίας ἐπικρίνει οὗτος ὡς ἐσφαλμένην. Ἐσφαλμένην ἐπίσης θεωρεῖ καὶ τὴν σοσιαλιστικὴν ἰδέαν τοῦ δικαιώματος ἐκάστου ἐπὶ τῆς ὀλικῆς προσόδου τῆς ἐργασίας του (Recht auf den vollen Arbeitsertrag). Ἡ ἐργασία εἶναι παραγωγικὴ ἐφ' ὅσον συμβάλλει εἰς τὴν ἐπίτευξιν τῶν οἰκονομικῶν σκοπῶν. Ἐνεκα τούτου ἀπολαμβάνει ἡ τουλάχιστον δέον νὰ ἀπολαμβάνῃ μιᾶς «δικαίας τιμῆς», ἥτις ὅμως δὲν δύναται νὰ ἐκφρασθῇ ἀριθμητικῶς. Ἡ ὑπηρεσία τοῦ ἐργάτου καὶ τοῦ διανοουμένου εἶναι ἐξ ἴσου ἀναγκαῖαι. Οὐδεμία τάξις (Stand) δύναται νὰ στερηθῇ τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν ἄλλων τάξεων. Τὰ συμφέροντα τῶν τάξεων καὶ τῶν ἀτόμων εἶναι ἀλληλένδετα. Μὴ παραγωγικὴ ἐργασία εἶναι μόνον ἐκείνη, ἥτις οὔτε ἀμέσως οὔτε ἐμμέσως συμβάλλει εἰς τὴν οἰκονομικὴν διαδικασίαν καὶ ὡς ἐκ τούτου παρακωλύει τὴν πραγματοποιήσιν τῶν οἰκονομικῶν σκοπῶν. Ἡ ἐκ μὴ παραγωγικῆς ἐργασίας πρόσδοδος εἶναι ἀδίκος καὶ ἐπιζήμιος καὶ δέον νὰ μὴν ὑπάρχῃ. Οἱ ἀπολαμβάνοντες τοιαύτης προσόδου ἀποτελοῦν κοινωνικὰ καὶ οἰκονομικὰ παράσιτα καὶ φθειροῦν τὸ κοινωνικὸν σῶμα. Μεταξὺ τῶν εἰσοδημάτων τῶν διαφόρων τάξεων δέον νὰ ὑφίσταται μία σχετικὴ ἀναλογία. Οὐδεμία τάξις δέον νὰ ἀνταμοίβεται ὑπερμέτρως διότι παρικολλεῖ τὴν ἐργασίαν τῶν ἄλλων τάξεων. Τοιοῦτοτρόπως ἡ περὶ τῶν ὑπηρεσιῶν θεωρία τοῦ Spann ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἰδέαν τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης. Ἡ ἰδέα αὕτη εὐρίσκεται ἐν οὐσιαστικῇ ἀντιθέσει πρὸς τὴν σοσιαλιστικὴν ἀρχὴν τῆς ἰσότητος καὶ ἰσοπεδώσεως καὶ ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ «ἕκαστος τὰ ἑαυτοῦ».

Ἡ ἰδέα τῆς ὁλότητος καὶ τῆς ἀλληλεξαρτήσεως τῶν ὑπηρεσιῶν προσδιορίζει καὶ τὰς γενικὰς κατευθύνσεις τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς. Αὕτη δέον νὰ διέπεται ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς ἰσοτιμίας τῶν οἰκονομικῶν κλάδων. Ὅφειλει νὰ μὴν ἐπιδιώκῃ τὴν μονομερῆ ἀνάπτυξιν ὀρισμένων παραγωγικῶν κλάδων, νὰ μὴν εἶναι ἀπλῶς γεωργικὴ, βιομηχανικὴ ἢ ἐμπορικὴ πολιτικὴ ἀλλὰ μία γενικὴ, καθολικὴ οἰκονομικὴ πολιτικὴ, ἥτις ν' ἀποβλέπῃ εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν καὶ ἀνάπτυξιν ὁλοκλήρου τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας, ὅλων τῶν παραγωγικῶν κλάδων ἀναλόγως τῆς σπουδαιότητος ἐκάστου διὰ τὸ κοινωνικὸν σύνολον. Ὁ ὕστατος σκοπὸς τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς δέον νὰ εἶναι ἡ ἐνίσχυσις τῶν οἰκονομικῶν δυνάμεων τοῦ ἔθνους.

1) Ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 89 κ. ἐ. καὶ Fundament, σελ. 184 κ. ἐ.

2) Ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 91 κ. ἐ.

III. ΑΙ ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΙΣ ΑΝΤΙΘΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΔΥΟ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ

Ἐκ τῆς συνοπτικῆς ἀνασκόπησης τῶν διαφόρων οἰκονομικῶν θεωριῶν καταδεικνύεται σαφῶς ἡ ὁρθότης τῆς διακρίσεως τούτων εἰς ἀτομιστικὰς καὶ ὀργανικὰς. Ἡ προέλευσις, ἡ βύσις καὶ ὁ κόσμος τῶν ἰδεῶν τῶν δύο τούτων κατευθύνσεων εἶναι τόσο διαφορετικοὶ μεταξὺ των ὥστε νὰ δύναται τις νὰ ὁμιλῇ περὶ δύο Κοινωνικῶν Οἰκονομικῶν. Ὁ τρόπος ὁμῶς τῆς ἐκθέσεως τούτων ὁ ἀνταποκρινόμενος κατὰ κύριον λόγον εἰς τὰς ἀξιώσεις μιᾶς ἱστορικῆς ἀνασκόπησης δὲν ἦτο δυνατόν παρὰ νὰ παρεμποδίσῃ τὴν σαφῇ διατύπωσιν τῶν προϋποθέσεων ἐκείνων ἐπὶ τῶν ὁποίων, ὡς ἐν ἀρχῇ τῆς παρουσίας ἐργασίας ἐλέχθη, στηρίζεται ἡ διάκρισις τῶν δύο συστημάτων. Πρὸς πληρεστέραν διευκρίνησιν τούτων εἶναι ὅθεν ἀναγκαῖον ὅπως προβῶμεν εἰς μίαν συστηματικὴν ἐκθεσιν τῶν βασικῶν ἀρχῶν τῶν δύο ἀντιλήψεων ἐξ' ἧς καὶ σαφέστερον θὰ καταδειχθῇ καὶ ἡ μεταξὺ τούτων ἀντίθεσις.

1. Αἱ θεμελιώδεις ἀρχαὶ τῆς ἀτομιστικῆς ἀντιλήψεως.

Ἡ ἀτομιστικὴ ἀντίληψις τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας λαμβάνει τὴν ἀφετηρίαν τῆς ἐκ τοῦ μεμονωμένου ἀτόμου. Τὸ αἷτιον ἀποτελεῖ τὴν πρωταρχικὴν πραγματικότητα. Αὐτὸ μόνον ἔχει πραγματικὴν ὑπάρξιν. Εἶναι ὡς ἐκ τούτου ἀνεξάρτητον παντὸς δεσμοῦ καὶ αὐταρκές. Ἡ αὐτάρκεια καὶ ἀνεξαρτησία τοῦ ἀτόμου δὲν ἀφ' ἑαυτῆς ἀπλῶς τὴν βιολογικὴν αὐτοῦ ὑπαρξιν ἀλλὰ καὶ τὴν ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν αὐτοῦ ὑπόστασιν καὶ τὴν ζωὴν αὐτοῦ ἐν τῷ κοινωνικῷ συνόλῳ. Πρὸς ἐρμηνείαν τῆς κοινωνίας δέον ὅθεν θὰ χωρήσῃ τις ἐκ τῆς ἀπολύτου πραγματικότητος, δηλαδή, ἐκ τοῦ ἀτόμου. Ἡ κοινωνία εἶναι ἐν ἄθροισμα ἀτόμων, μίμ μηχανικὴ σύνθεσις μὴ ἐξερχομένη πέραν τοῦ ἀτόμου, μὴ καθισταμένη νοητὴ ἄνευ τῆς ἐννοίας τούτου. Δὲν ἀποτελεῖ ὅθεν ἰδιαιτέραν τινὰ πραγματικότητα ἀλλ' ἀπλῶς μίαν πλασματικὴν παράστασιν (Fiktion). Ἡ πορεία καὶ ἡ πρόοδος ταύτης ἐξαρτῶνται ἐκ τῶν πράξεων τῶν ἀτόμων, ἐκ τῆς προσπαθείας τούτων πρὸς πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν τελειοποίησιν καὶ ἐκ τοῦ ἀγῶνος τῶν ἀνθρώπων πρὸς μεγαλειτέραν ὕλικὴν ἀπολαύσιν. Ἡ ἀποκλειστικὴ παραδοχὴ τοῦ ἀτόμου ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἠθικὴν δικαίωσιν αὐτοῦ, εἰς τὴν παραδοχὴν τούτου ὡς ὑστάτου σκοποῦ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Ἡ κοινωνία, ἡ πολιτεία καὶ γενικῶς πᾶσα μορφή ἀνθρωπίνης συμβιώσεως, δὲν εἶναι παρὰ ἀπλῶς μέσα πρὸς καλλιτέραν ἐξυπηρέτησιν τῶν ἀτομικῶν ὑποθέσεων καὶ σκοπῶν.

Ἡ περὶ τῆς κοινωνίας αἴτη ἀντίληψις προσδιορίζει καὶ τὴν ἔννοιαν τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας ἣτις θεωρεῖται ὡς ἀποτελουμένη ἐξ ἐνὸς ἀθροίσματος ἀτόμων δρώντων οἰκονομικῶς καὶ ἀπολαμβάνόντων τοῦ δικαιώματος τῆς κτήσεως ἀγαθῶν. Τὸ σύνολον τῶν ἀτομικῶν τούτων ἀγαθῶν ἀποτελεῖ τὸν κοινωνικὸν πλοῦτον. Ἡ θεωρία τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας ἔχει ὅθεν νὰ ἐρευνήσῃ τὰ κίνητρα, τὰς ψυχολογικὰς αἰτίας τὰς ὠθοῦσας τὰ άτομα εἰς οἰκονομικὴν δράσιν ὡς καὶ τὸν τρόπον τῆς κτήσεως καὶ τῆς διανομῆς τῶν ἀγαθῶν τούτων.

Ἡ κατευθυνομένη πρὸς οἰκονομικοὺς σκοποὺς ἀτομικὴ δρᾶσις ἵσταται εἰς τὸ κέντρον τῆς ἀτομιστικῆς Κοινωνικῆς Οἰκονομικῆς. Μόνον διὰ ταύτης δήνεται νὰ καταστῇ ἀντιληπτὴ ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ καὶ νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ἔρευνα τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων. Διότι αὕτη μόνον ἀποτελεῖ τὴν ἐμπειρικῶς προσίτην πραγματικότητα. Μόνον ἐνεργείας μεμονωμένων ἀτόμων παρατηροῦμεν ἐν τῇ οἰκονομικῇ βίῳ: τὸν ἐργάτην τὸν θέτοντα εἰς κίνησιν τὴν μηχανήν, τὸν ἔμπορον τὸν ἀγοράζοντα καὶ πωλοῦντα βιομηχανικὰ ἢ γεωργικὰ προϊόντα, τὸν ἐπιχειρηματίαν τὸν προσφέροντα μετοχὰς ἐν τῇ χρηματιστηρίῳ καὶ τὰ ὅμοια. Ποία εἶναι ἡ αἰτία ἡ προκαλοῦσα τὰς ἐνεργείας ταύτας; Θέτουσα τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἡ ἀτομιστικὴ Κοινωνικὴ Οἰκονομικὴ ἐξέρχεται τῶν ἀρχικῶν τῆς ὁρίων. Διότι ἡ ἀπάντησις εὐρίσκεται ἔξω τῆς περιοχῆς τῆς οἰκονομικῆς γνώσεως, ἐγγίζει τὰ ὅρια ἄλλης ἐπιστήμης τῆς Ψυχολογίας. Ἡ προκαλοῦσα καὶ προσδιορίζουσα τὴν οἰκονομικὴν τῶν ἀνθρώπων δραστηριότητα ἀφορμὴ εἶναι τὸ ἀτομικὸν συμφέρον. Τοῦτο παραινεῖ τὸ ἄτομον πρὸς οἰκονομικὴν δρᾶσιν. Ὁ ἐγωϊσμός, ἡ ἰδέα τοῦ «ἐκαστος δι' ἑαυτὸν» ἀποτελεῖ τὴν θεμελιώδη ἀρχὴν τῆς οἰκονομικῆς συμβιώσεως. Εἰς ποῖον σχέσιν εὐρίσκεται ἡ ἀρχὴ αὕτη πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς κοινωνικῆς εὐημερίας; Αἱ ἀπόψεις εἶναι ἐν προκειμένῳ διάφοροι ἐν τῇ συστήματι τοῦ Ἀτομισμοῦ. Οἱ Αἰσιόδοξοι ὑποστηρίζουν ὅτι μετὰξὺ ἀτομικοῦ καὶ κοινωνικοῦ συμφέροντος δὲν ὑπάρχει οὐδεμία ἀντίθεσις ἢ ὅτι ἡ παρατηρουμένη ἀντίθεσις εἶναι μόνον φαινομενικὴ καὶ ὑπὸ ταύτην κρύπτεται πραγματικὴ ἁρμονία τῶν ἀτομικῶν συμφερόντων. Κατ' αὐτοὺς τὸ κοινωνικὸν συμφέρον εἶναι τὸ ἄθροισμα τῶν κοινωνικῶν συμφερόντων. Οἱ Ἀπαισιόδοξοι ἐν τούτοις κατέδειξαν οὐσιαστικὰς ἀντιθέσεις μετὰξὺ τῶν δύο συμφερόντων, ἐθεώρησαν ὅμως ταύτας ὡς φυσικὰς καὶ μὴ ἐπιδεχομένας θεραπείαν. Οἱ Σοσιαλισταὶ τέλος μετέφερον τὴν ἀντίθεσιν τῶν συμφερόντων ἀπὸ τοῦ ἀτομικοῦ ἐπιπέδου εἰς τὸ ἐπίπεδον τῶν τάξεων.

Ἡ κοινωνικὴ μορφή τῆς οἰκονομίας προσδιορίζεται ἐξ ἐξωτερικῶν σχέσεων καὶ δὴ ἐκ τῆς προσελεύσεως καὶ συναντήσεως τῶν ἀτόμων ἐν τῇ ἀγορᾷ. Ἐν τῇ ἀγορᾷ λαμβάνει χώραν ἡ συσχέτισις τῶν οἰκονομικῶν ἐνεργειῶν τῶν ἀνθρώπων. Αὗται ἐκδηλοῦνται κυρίως ἐν τῇ ἀνταλλαγῇ. Ἡ ἀνταλλαγὴ ἀποτελεῖ τὴν κυριωτέραν κοινωνικὴν ἐκδήλωσιν τοῦ οἰκονομικοῦ βίου. Αὕτη προσδίδει εἰς τὴν οἰκονομίαν χαρακτῆρα κοινωνικόν. Ἡ ἔννοια τῶν ἀνταλλακτικῶν σχέσεων συμπύκνει ἐν τῇ ἀτομιστικῇ θεωρίᾳ μὲ τὴν ἔννοιαν τῶν οἰκονομικῶν σχέσεων γενικῶς. Ἡ ἀνταλλαγὴ προϋποθέτει ὁμως καὶ τὴν ἐκτίμησιν τῶν ἀνταλλασσομένων ἀγαθῶν. Ἡ ἐκτίμησις αὕτη λαμβάνει χώραν ἐπὶ τῇ βάσει ποσοτήτων καὶ ἀριθμῶν. Αἱ οἰκονομικαὶ σχέσεις εἶναι ὅθεν σχέσεις ποσοτικά. Ἡ πληρεστέρα ἔκφρασις τῶν σχέσεων τούτων εἶναι ἡ τιμὴ. Τὸ πρόβλημα τῆς τιμῆς ἵσταται εἰς τὸ κέντρον τῆς ἀτομιστικῆς οἰκονομικῆς θεωρίας, ἀποτελεῖ τὴν βάσιν διὰ τὴν ἔρευναν καὶ ἐρμηνείαν πάντων τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων. Ἐκ τῆς τιμῆς ἐξαγρᾶται τόσον ἡ παραγωγή ὅσον καὶ ἡ διανομὴ τῶν ἀγαθῶν. Ἀναλόγως τοῦ μεγέ-

θους τῆς τιμῆς τῶν ἀγαθῶν αὐξάνεται ἢ μειοῦται ἢ παραγωγικὴ δραστηριότης. Ἡ θεωρία τῆς τιμῆς εἶναι θεμελιώδης διὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ προβλήματος τῆς διανομῆς. «Ἡ θεωρία τῆς διανομῆς ἀποτελεῖ ἀπλῶς μίαν ἐφαρμοσμένην θεωρίαν τῆς τιμῆς, μίαν ἰδιαιτέραν περὶ τιμῆς θεωρίαν» (1). Τοῦτο ἰσχύει τόσον διὰ τὴν φιλελευθέραν θεωρίαν ὅσον καὶ διὰ τὴν μαρξικὴν θεωρίαν τῆς ὑπεραξίας. Ἡ τελευταία αὕτη ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἡ τιμὴ τῶν ἀγαθῶν δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν ἀξίαν (Arbeitswert) τούτων.

Ἡ ἔρευνα τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων λαμβάνει χώραν ἐν τῇ ἀτομιστικῇ θεωρίᾳ διὰ τῆς ἀπομονώσεως τῆς οἰκονομικῆς δράσεως ἀπὸ πάσης ἄλλης κοινωνικῆς ἐκδηλώσεως. Ὑποβοηθεῖται διὰ τῆς παραστάσεως τοῦ Ρομβισῶνος καὶ τοῦ homo oeconomicus. Ὁ John Stuart Mill ἐκθέτει ὡς ἑξῆς τὸν τρόπον τοῦτον τῆς ἐρεῖνης. «Παρατηρεῖ (ὁ οἰκονομολόγος) τὴν ἀνθρωπότητα, ὡς ἀσχολουμένην ἀποκλειστικῶς μὲ τὴν δημιουργίαν καὶ ἀποκτήσιν περιουσιῶν, καὶ προσπαθεῖ διὰ τοῦ τρόπου τούτου νὰ καταδείξῃ ποία θὰ εἶναι ἡ δρᾶσις τῶν ἀνθρώπων ἐφ' ὅσον ἡ θεμελιώδης αὕτη δύναμις ἔχει ἀπόλυτον ἐξουσίαν ἐπὶ πάσης ἄλλης ἀνθρωπίνης ἐνεργείας» (2). Διὰ τοῦ τρόπου τούτου, πιστεῖται ὁ John Stuart Mill ὅτι κατορθώνει ὁ οἰκονομολόγος νὰ πλησιάζῃ τὴν πραγματικότητα καὶ νὰ γνωρίσῃ καὶ ἐρμηνεύσῃ τὸν οἰκονομικὸν βίον.

Ἡ ἰδέα τοῦ ἐκ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ συμφέροντος εἰς οἰκονομικὴν δρᾶσιν παρακλεινομένου ἀτόμου, προσδιορίζει καὶ τὸν ἐπιστημονικὸν χαρακτήρα τῆς Κοινωνικῆς Οἰκονομικῆς. Αὕτη κατατίσεται εἰς τὴν σφαῖραν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ἡ ἐνέργεια τῶν ἀτόμων δὲν διαφέρει ἐκείνης τῆς τῶν φυσικῶν νόμων. Τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα προκαλοῦνται μηχανικῶς καὶ αὐτομάτως, κατὰ φυσικὴν, δηλαδή, ἐπιταγὴν, ὑπὸ τὴν πίεσιν ἀκάμπτων νόμων. Ἡ ἰδέα τῶν φυσικῶν νόμων ἀποτελεῖ κύριον γνώρισμα τῆς ἀτομιστικῆς οἰκονομικῆς θεωρίας. Χάρις εἰς τούτους καθίσταται δυνατὴ ἡ ὑπαρξὶς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης (3). Οἱ οἰκονομικοὶ νόμοι εἶναι ὅπως καὶ οἱ φυσικοὶ σταθεροὶ καὶ ἀμετάβλητοι καὶ ἔχουν γενικὴν ἰσχύν. Κατὰ γενικὸν κανόνα διαπιστοῦν οὗτοι ὠρισμένας μεταξὺ τῶν ἐλευθέρων οἰκονομικῶν ἀτόμων σχέσεις καὶ καταστάσεις. Ἡ ἰδέα τῶν οἰκονομικῶν νόμων ἀποτελεῖ ὅθεν συνέγερμα τῆς ἰδέας τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ homo oeconomicus. Ἐξ ἄλλου ὁδηγεῖ αὕτη εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ οἰκονομικοῦ αὐτοματισμοῦ. Κατὰ τὴν ἀτομιστικὴν ἀντίληψιν ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ ἀποτελεῖ ἓνα θαυμάσιον μηχανισμόν. Τὸ πᾶν ἐν αὐτῇ ρυθμίζεται αὐτομάτως. Τίποτε δὲν ἐξαναγκάζει εἰς ἐξωτερικὴν ἐπέμβασιν. Χάρις εἰς τὸν μηχανισμόν τοῦτον ἀποκαθίσταται ἰσορροπία ἐν τῷ οἰκονομικῷ βίῳ, ἐπιτυγχάνεται ἡ προσαρμογὴ τῶν διαφόρων μερῶν τῆς οἰκονομικῆς δράσεως καὶ δημιουργεῖται ἁρμονία εἰς πάσας τὰς

1) Bl. Othmar Spann, *Tote und lebendige Wissenschaft*, Iena 1929, σελ. 12.

2) John Stuart Mill, *System der induktiven und deduktiven Logik*, Βιβλ. VI, κεφ. 9 § 3.

3) Ch. Gide, *ἐνθ. ἀνωτ.* σελ. 386.

οἰκονομικὰς ἐκδηλώσεις καὶ λειτουργίας. Ὅλα τὰ οἰκονομικὰ προβλήματα ἐρμηνεύονται ὑπὸ τῆς ἀτομιστικῆς θεωρίας ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ιδέας τοῦ οἰκονομικοῦ αὐτοματισμοῦ. Τὸ πρόβλημα τῆς παραγωγῆς, τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, τοῦ κεφαλαίου, τοῦ πληθυσμοῦ, τῆς διανομῆς τοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος, ἐρευνῶνται, ὡς διεπόμενα ὑπὸ ρυθμιστικῶν δυνάμεων αὐτομάτως ἐπενεργουσῶν. Ἡ μηχανικὴ αἴτις ἀντίληψις τοῦ οἰκονομικοῦ βίου ἔφθασεν εἰς τὸ ἀνώτατον αὐτῆς σημεῖον ἐν τῇ μαρξικῇ θεωρίᾳ τοῦ ἱστορικοῦ ἰλισμοῦ καὶ τῆς κοινωνικῆς ἐξελίξεως, χρησιμοποιοθεῖσα πρὸς ἐρμηνείαν αὐτοῦ τούτου τοῦ ἱστορικοῦ γίνεσθαι.

Ἐφ' ὅσον αἱ κινήσεις τῶν κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν δυνάμεων ὑπόκεινται εἰς μίαν σταθερὰν καὶ ἀμετάβλητον νομοτέλειαν, εἶναι αὗται, ὅπως καὶ αἱ κινήσεις τῶν φυσικῶν σωμάτων, σαφῶς προδιαγεγραμμέναι καὶ ἐπομένως καὶ μαθηματικῶς ὑπολογίσιμοι. Ὁ ἀριθμὸς καὶ ἡ ποσότης εἶναι σπουδαιότατα μέσα τῆς ἀτομιστικῆς ἀντιλήψεως. Οὔτοι ἀποτελοῦν τὸ κριτήριον τὸ ὁποῖον ἡ ἀτομιστικὴ θεωρία θεσπίζει διὰ τὸν τρόπον τῆς ἐκδηλώσεως τοῦ καλοῦ, τοῦ ἀξίου καὶ ὠφελίμου εἰς πάσας τὰς σφαίρας τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Ὁ Ἀτομισμὸς, ὅστις ἀντιλαμβάνεται τὴν κοινωνίαν ὡς ἄθροισμα ἀτόμων, ὡς ἀπλὴν ποσότητα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ χρησιμοποιήσῃ ἄλλο κριτήριον. Θεσπίζει ὅθεν οὔτως τόσον εἰς τὴν πολιτικὴν ὅσον καὶ εἰς τὴν κοινωνικὴν καὶ οἰκονομικὴν ζωὴν, τὸ ποσοτικὸν κριτήριον τῆς πλειοψηφίας.

Ἐν τῇ φιλοσοφικῇ αὐτοῦ κατευθύνσει καὶ θεμελιώσει ὁ Ἀτομισμὸς ἐκκινεῖ ἐκ τοῦ αὐτάρχου ἀτόμου καὶ τῆς ὑποκειμενικῆς αὐτοῦ ἐκτιμήσεως τῶν ἀξιών. Κατὰ πρῶτον λόγον εἶναι οὔτως ἐμπειροκρατικός. Δι' αὐτὸν τὴν μόνην πηγὴν τῆς γνώσεως ἀποτελεῖ ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος, ἡ ἐμπειρία. Ἀντιτίθεται πρὸς τὴν ὑπὸ τῆς ἀριστοτελικῆς καὶ σχολαστικῆς φιλοσοφίας γενομένην διάκρισιν μεταξὺ ἐμπειρικῆς καὶ ἀπολύτου πραγματικότητος. Κατ' αὐτὸν ἡ πραγματικότης εἶναι μία καὶ εἶναι ἐμπειρικὴ. Τὸ ἄτομον δὲν εἶναι μόνον ὁ φορεὺς τῆς πνευματικῆς ζωῆς ἀλλὰ καὶ τῆς ἡθικῆς ζωῆς. Μόνον τὸ θεωρούμενον ὡς καλὸν ὑπὸ τοῦ ἀτόμου εἶναι ἡθικόν. Συνέπεια τούτου εἶναι ἡ συνταύσις τοῦ ἡθικοῦ πρὸς τὸ ὠφέλιμον. Ἔνεκα τούτου ὁ Ἀτομισμὸς καταλήγει ἐν τῇ θεμελιώσει τῆς Ἠθικῆς εἰς τὸν Ὀφελισμὸν (Utilitarismus).

Ὁ Ἀτομισμὸς εἶναι προῖον τοῦ ρασιοναλιστικοῦ πνεύματος καὶ τῆς κοσμοθεωρίας. Πιστεύει εἰς τὴν τεραστίαν δύναμιν τοῦ ἀνθρωπίνου λογικοῦ καὶ παραδέχεται ὅτι μόνον τοῦτο δύναται νὰ δημιουργήσῃ ἔργα ἐξαιρετικῆς σημασίας διὰ τὸν κοινωνικὸν καὶ οἰκονομικὸν βίον. Ἔνεκα τούτου καὶ ἡ ὑπερκεντρίσμις τῆς τεχνικῆς καὶ τῶν πρακτικῶν γνώσεων. Ἐκ τούτου καὶ ἡ ἐλπίς τῆς ἀντικαταστάσεως τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας διὰ τῆς μηχανῆς καὶ ἡ πίστις πρὸς τὴν ἀδιάκοπον πρὸς τὰ πρόσω ἐξέλιξιν τῆς ἀνθρωπίνης ἱκανότητος.

Ὁ Ἀτομισμὸς εἶναι μία ἀντιπνευματικὴ, ὁλιστικὴ θεωρία. Τὸ ἀντι-

καίμενον τῆς ἐρεῦνης του εἶναι καθαρῶς ἐμπειρικόν, ὑλικόν, ἀποτελεῖται ἀπὸ ποσότητος καὶ ἀπὸ σχέσεις ποσοτήτων. Αἱ πνευματικαὶ σχέσεις καὶ ἐκδηλώσεις δὲν τὸν ἀπασχολοῦν. Τὸ ἐνδιαφέρον δι' αὐτὸν σημεῖον εἶναι ἡ ὑλικὴ εὐημερία. Ἐν τῷ κοινωνικῷ καὶ οἰκονομικῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων οἱ ὑλικοὶ παράγοντες κατέχουν δεσπόζουσαν θέσιν. Ὁ Μαρξισμός, μάλιστα, ἐθεώρησεν τούτους ὡς πρωταρχικούς, ὡς τοὺς παράγοντας ἐξ ὧν ἐξαρτῶνται πᾶσαι αἱ πνευματικαὶ ἐκδηλώσεις. Ἡ κυριαρχοῦσα ἰδέα ἐν τῇ ἀτομιστικῇ θεωρίᾳ εἶναι ἡ ἰδέα τοῦ πλουτισμοῦ. Ὁ πλοῦτος ἀποτελεῖ τὸν κύριον σκοπὸν τῆς ἀνθρωπίνης δράσεως. Τούτου πρέπει νὰ ἔχη ἄμεσον τὴν ἀπόλαυσιν τὸ ἄτομον. Διότι ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι βραχεία. Τὸ χρονικὸν διάστημα κατὰ τὸ ὁποῖον δύναται οὗτος νὰ ἀπολαύσῃ τὴν ζωὴν εἶναι σύντομον. Ἔνεκα τούτου ὁ Ἀτομισμός προσανατολίζεται πρὸς τὸ παρόν. Εἰς τοῦτο καὶ ὄχι εἰς τὸ μέλλον δέυν νὰ ἀποβλέπῃ, κατὰ κύριον λόγον, πᾶσα ἀνθρωπίνη δράσις.

Ἡ κοινωνικὴ ἰδέα τοῦ Ἀτομισμοῦ εἶναι ἡ ἰδέα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσότητος. Αἱ ἀρχαὶ αὗται εἶναι θεμελιώδεις τόσον διὰ τὸν Φιλελευθερισμὸν ὅσον καὶ διὰ τὸν Σοσιαλισμὸν. Ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς πραγματοποιήσεως τῶν ἀρχῶν τούτων ὑφίσταται μεταξὺ τῶν δύο τούτων κατευθύνσεων οὐσιώδης διαφορὰ. Ὁ Φιλελευθερισμός πιστεῖε διὰ τῆς ἐλευθερίας ἐπιτυγχάνεται ἀσφαλέστερον ἢ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἰσότης. Πιστεῖε διὰ ὃ ἐλεύθερος συναγωνισμός δὲν προκαλεῖ τὴν ὑποσκέλισιν τῶν ἀσθενεστέρων ὑπὸ τῶν δυνατωτέρων ἀλλ' ἀντιθέτως ὅτι οὗτος ἐξασφαλίζει τὰ φυσικὰ δικαιώματα τῶν ἀτόμων καὶ δημιουργεῖ μίαν κατάστασιν ἰσορροπίας καὶ ἰσότητος. Ἡ ἀξίωσις τοῦ ἐλευθέρου συναγωνισμοῦ ἀνταπεκρίνεται πρὸς τὴν ἀπαίτησιν τῆς παραμερίσεως τῶν κεκτημένων δικαιωμάτων καὶ πάντων τῶν συλλογικῶν ὑποχρεώσεων, αἵτινες παρημπόδιζον τὴν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἰσότητα. Ἀπὸ οἰκονομικῆς ἀπόψεως ὁ ἐλεύθερος συναγωνισμός ἀποτελεῖ τὸν τρόπον ἐκεῖνον τῆς ἀνταλλαγῆς δι' οὗ ἐξασφαλίζεται ἡ «φυσικὴ τιμὴ» τῶν ἀγαθῶν. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου πραγματοποιεῖται ἡ ἰσοπέδωσις τῶν ἀτομικῶν κερδῶν καὶ ἀποκαθίσταται ἡ οἰκονομικὴ ἰσότης. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τοῦ ἐλευθέρου συναγωνισμοῦ συγγενεῖ καὶ ἡ σοσιαλιστικὴ ἀξίωσις τοῦ δικαιώματος ἐπὶ τῆς ὀλικῆς προσόδου τῆς ἐργασίας (*Recht auf den vollen Arbeitsertrag*). Ὡς πρὸς τὸν τρόπον ὅμως τῆς πραγματοποιήσεως τῆς ἀξιώσεως ταύτης ἀντιτίθεται ὁ Σοσιαλισμός διότι θεωρεῖ τὸν ἐλεύθερον συναγωνισμὸν ὡς ὁδηγοῦντα εἰς οἰκονομικὴν ἀναρχίαν, εἰς κρίσεις καὶ ἀνεργίαν.

Μία ἄλλη ἀντίθεσις μεταξὺ Φιλελευθερισμοῦ καὶ Σοσιαλισμοῦ ὑφίσταται ὡς πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας. Ὁ Φιλελευθερισμός ὑποστηρίζει ταύτην διότι πιστεῖε διὰ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας ὥθει τὰ ἄτομα πρὸς μεγαλυτέραν ἀνάπτυξιν τῶν δυνάμεών των καὶ ὑποβοηθεῖ τὴν αὐξησιν τοῦ πλούτου. Ἐκ τῆς αὐξήσεως ταύτης δὲν ἔχουν μόνον οἱ κάτοχοι ἀλλ' ἀπαντα τὰ μέλη τῆς κοινωνίας ὄφελος. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας

ἀποτελεῖ φυσικὴν συνέπειαν τῆς ἀρχῆς τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας. Ἡ ἐλευθερία τῆς ἐργασίας δίδει δικαίωμα ἐπὶ τῶν δημιουργημένων ἀγαθῶν ἀδιαφόρως τῆς μορφῆς καὶ τῆς φύσεως τούτων.

(1) Σοσιαλισμὸς ἐκκινεῖ ἐκ τῆς δευτέρας ἀρχῆς, ἐκ τῆς ἀρχῆς τῆς ἰσότητος. Ἄνευ ταύτης δὲν ὑπάρχει πραγματικὴ ἐλευθερία. Ὑπάρχει μόνον «ἡ ἐλευθερία τὴν ὁποίαν ἀπολαμβάνει τὸ κεφάλαιον διὰ νὰ καταπιέξῃ τοὺς ἐργάτας» (1). Εἰς τὸ κοινωνικὸν σύστημα τὸ θεμελιούμενον ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἰδιοκτησίας δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ πραγματικὴ οἰκονομικὴ ἰσότης (2), ὅπως δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ καὶ πραγματικὸς ἐλεύθερος συναγωνισμὸς, διότι οὗτος δὲν ἀσκεῖται ὑπὸ ἴσους ὅρους μεταξὺ κεφαλαίου καὶ ἐργασίας (3). Ἔνεκα τούτου ὁ Σοσιαλισμὸς ἀντιτίθεται πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας καὶ προτείνει τὴν κοινωνικοποίησιν τοῦ κεφαλαίου.

Ὁ Ἀτομισμὸς εἶναι μία ἀντικρατικὴ θεωρία. Ὁ Φιλελευθερισμὸς ἐὰν δὲν ἀντιτίθεται ἀμέσως πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ κράτους, ἀποξενώνει ὅμως τοῦτο παντὸς δικαίωματος νὰ παρεμβαίῃ εἰς τὴν ἐλευθέραν τοῦ οἰκονομικοῦ βίου πορείαν. Ἡ ἀτομιστικὴ ἀντίληψις τῆς Οἰκονομικῆς Πολιτικῆς ἀποτελεῖ συνέπειαν τῆς ἀτομιστικῆς οἰκονομικῆς θεωρίας, εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀναλυτικῆς ἐρεῦνης τῆς οἰκονομικῆς πραγματικότητος. Τὴν οἰκονομικὴν πραγματικότητα ἀπαρτίζει κατὰ κύριον λόγον ἡ δρᾶσις τοῦ ἀτόμου. Ἡ εὐημερία τούτου ὀφείλει ν' ἀποτελῇ τὸν ἀποκλειστικὸν σκοπὸν πάσης ἐνεργείας καὶ πάσης οἰκονομικῆς πολιτικῆς. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον συμφωνεῖ τόσον ἡ φιλελευθέρα θεωρία ὅσον καὶ ὁ Σοσιαλισμὸς. Ὁ Φιλελευθερισμὸς ὅμως δὲν ἀρκεῖται εἰς τοῦτο. Θέλει τὸ ἄτομον ὄχι μόνον σκοπὸν ἀλλὰ καὶ φορέα τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς, διότι μόνον τοῦτο γνωρίζει τὰ πραγματικὰ αὐτοῦ συμφέροντα καὶ εἶναι εἰς θέσιν νὰ τὰ ἱκανοποιήσῃ καλλίτερον καὶ ἀμεσώτερον. Ἀξιοῖ ὥς ἐκ τούτου ὁ Φιλελευθερισμὸς πλήρη ἐλευθερίαν εἰς τὴν ἀτομικὴν δρᾶσιν. Ἡ θεμελιώδης ἀρχὴ τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς δεόν νὰ εἶναι: *laissez faire, laissez passer*.

Ἀυστηροτέραν ἔναντι τοῦ κράτους θέσιν λαμβάνει ὁ μαρξικὸς Σοσιαλισμὸς. Τὸ κράτος ἀποτελεῖ ἐν ὄργανον τῆς κρατούσης κεφαλαιοκρατικῆς τάξεως, διὰ τοῦ ὁποίου ἐξυπηρετεῖ αὕτη τοὺς σκοποὺς της. Εἶναι ἡ νομιμοποίησις τοῦ καθεστώτος τῆς ἐκμεταλλεύσεως τοῦ ἐργατικοῦ κόσμου. Εὐθύς δὲ ὡς ἡ ἐκμετάλλευσις αὕτη παύσῃ ἐξασκουμένη θὰ παύσῃ νὰ ὑφίσταται καὶ ὁ σκοπὸς τῆς ὑπάρξεως τοῦ κράτους. «Τὸ κράτος εἶναι μία ταξικὴ ὁργάνωσις τῆς ἐξουσίας. Ἀποτελεῖ ὄργανον τῆς μίας τάξεως πρὸς καταπολέμησιν τῆς ἄλλης. Τὸ ἀστικὸν κράτος εἶναι ἐχθρικῶς διατεθειμένον πρὸς τὸ προλεταριάτον. Τὸ προλεταριακὸν κράτος εἶναι ἐχθρικῶς διατεθειμένον πρὸς τὴν ἀστικὴν τάξιν. Εἰς τὸ κομμουνιστικὸν καθεστῶς δὲν ὑπάρχουν

1) Karl Marx, Das Elend der Philosophie, 3 ἐκδ. Stuttgart 1895, σελ. 186.

2) Pierre Proudhon, Was ist Eigentum? Berlin 1847, σελ. 155.

3) K. Marx, ἐνθ. ἀνωτ.

ὅμως τάξεις, δὲν ὑπάρχουν ἀγῶνες τάξεων, δὲν ὑπάρχουν ταξικά ὄργανώσεις. Ἐπομένως δὲν ὑπάρχει οὔτε κράτος» (¹). Κατὰ τὴν σοσιαλιστικὴν ὄθεν διδασκαλίαν ἡ νίκη τοῦ Σοσιαλισμοῦ θὰ σημάνη τὴν ἥτταν τῆς ιδέας τοῦ κράτους (²).

Ἡ ἱστορικὴ πραγματικότητα, πρὸς τὴν ὁποίαν ἀνταποκρίνεται ἡ ἀτομικὴ ἀντίληψις, εἶναι ἡ ἐξελιγμένη μορφή τοῦ Κεφαλαιοκρατισμοῦ καὶ τῆς ἀστικῆς Δημοκρατίας. Ἐν τῷ κεφαλαιοκρατικῷ συστήματι ἔλαβον πρακτικὴν ἰσχὺν αἱ κυριώτεραι ἀρχαὶ τοῦ Ἀτομισμού: ἡ ἀρχὴ τῆς οἰκονομικῆς ἐλευθερίας, ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀτομικοῦ πλουτισμοῦ, ἡ ρασιοναλιστικὴ ἀρχὴ κ.λ.π. Ὁ Ἀτομισμός ὑπῆρξεν ἡ ἀπαραίτητος προϋπόθεσις τοῦ Κεφαλαιοκρατισμοῦ· κατέστησε δυνατὴν τὴν ἐξέλιξιν ὅλων τῶν δυναμικῶν στοιχείων τούτου.

2. Αἱ θεμελιώδεις ἀρχαὶ τῆς ὀργανικῆς ἀντιλήψεως.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Ἀτομισμὸν ἡ ὀργανικὴ ἀντίληψις ἐκκινεῖ ἐξ ἐνὸς αὐθυποστάτου ὑπερατομικοῦ συνόλου. Ἡ ἔννοια τοῦ ἀτόμου εἶναι κατ' αὐτὴν προβληματικὴ διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν σκέψιν. Τὸ ἄτομον ὑπάρχει ὡς πνευματικὸν ὄν μόνον ἐν ἀναφορᾷ μὲ τὸ κοινωνικὸν ὅλον. Ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ δὲν ἐμφανίζεται ὡς ἐτοιμὴ πνευματικὴ ὑπαρξις ἀλλ' ἀπλῶς ὥπλισμένον μὲ τὴν ἰκανότητα τῆς κοινωνικῆς προσαρμογῆς, μὲ τὴν προδιάθεσιν νὰ καταστῇ κοινωνικὸν ὄν. Πνευματικὴν ὑπαρξιν ἀποκτᾷ τὸ ἄτομον ἐν τῇ κοινωνίᾳ εἰς τὴν ὁποίαν εἰσέρχεται οὐχὶ ὡς ἔτοιμον, ἀλλ' ὡς διαπλασσόμενον. Διαπλασσόμενον διὰ τῆς συνιναστροφῆς του μετὰ τῶν ἄλλων ἀτόμων, δέχεται τὴν ἐπίδρασιν αὐτῶν καὶ συγχρόνως ἐπιδρᾷ ἐπὶ τούτων καὶ τὰ μεταβάλλει. Ἡ συναστροφή τῶν ἀνθρώπων δὲν ἀποτελεῖ ἀπλῶς σχέσιν ἀμοιβαίας βοηθείας ἢ συνεργασίας, διότι μία τοιαύτη σχέσις θὰ προϋπέθετε ὅτι οἱ συναναστρεφόμενοι ἀποτελοῦν ἔτοιμα ἤδη ἄτομα, ἄτομα ἀποκλήσαντα ἐκ τῶν ἰδίων αὐτῶν δυνάμεων πνευματικὴν ὑπαρξιν, ἀλλὰ ἀποτελεῖ σχέσιν διαπλάττουσαν τοὺς ἐν ἀλληλεξαρτήσει εὐρισκομένους, σχέσιν δημιουργικὴν. Τὴν πνευματικὴν του ὑπαρξιν χρεωσιᾷ, ὅθεν, ὁ ἀνθρώπος εἰς τὴν σχέσιν του μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Κάθε ἀνθρώπος εἶναι ἀποτέλεσμα σχέσεων

1) N. Bucharin—E. Proebraschensky, Das A.B.C. des Kommunismus, Hamburg 1921, σελ. 61.

2) Ἡ ὑπερνίκησις τοῦ κράτους προϋποθέτει τὴν πλήρη πραγματοποίησιν τῶν σοσιαλιστικῶν ἀρχῶν. Ἡ πραγματοποίησις αὕτη θὰ καταστῇ ὅμως δυνατὴ μόνον τῇ βοηθείᾳ τοῦ κράτους, μόνον διὰ τῆς καταλήψεως τῆς κρατικῆς ἐξουσίας. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης τὸ κράτος ἔχει νὰ διαδραματίσῃ μέγιστον ρόλον ἀναλαμβάνον τὴν διεύθυνσιν καὶ τὴν ρύθμισιν τοῦ οἰκονομικοῦ βίου. Ἡ περίοδος αὕτη εἶναι κατὰ τοὺς κομμουνιστὰς μεταβατικὴ καὶ θὰ διαρκέσῃ μέχρι τῆς πλήρους πραγματοποιήσεως τῶν σοσιαλιστικῶν σκοπῶν. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς κομμουνιστὰς ὁ κρατικὸς Σοσιαλισμός ζητεῖ τὴν παγίωσιν τῆς περιόδου ταύτης τῆς κρατικῆς ρυθμίσεως τοῦ οἰκονομικοῦ βίου. Ὁ κρατικὸς Σοσιαλισμός ὑπεραμύνεται ὅθεν τῆς ιδέας τοῦ κράτους.

μεταξὺ τοῦ Ἐγὼ καὶ Σὺ «Διὰ τὴν ὑπάρξιν ἀνθρώπου δεόν να ὑπάρξουν ἄνθρωποι—λέγει ὁ Fichte. Ὁ ἄνθρωπος δὲν ὑπάρχει ὡς μονάς ἀλλὰ μόνον ὡς ὁμῆς. Διὰ τὸν προσδιορισμὸν τοῦτον εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν καὶ ἄλλος τις ἄνθρωπος; (1). Πᾶσα πνευματικὴ τοῦ αὐτοῦ δυνάμεις προκαλεῖ τὴν ἐνέργειαν καὶ ἄλλου ἢ ἄλλων αὐτόμων, αἵτινα λαμβάνουν μίαν ἐνεργητικὴν ἢ παθητικὴν ἔναντι τοῦ πρώτου θέσιν. Ἐκ τοῦτον προκύπτει ὅτι πᾶσα πνευματικὴ ἐκδήλωσις εἶναι ἀποτέλεσμα ὀρισμένης τινος «κοινωνικῆς σχέσεως». Ὁ χαρακτὴρ τῆς σχέσεως ταύτης δὲν εἶναι ἐξωτερικὸς, μηχανικὸς ἀλλὰ καθαρῶς ὀργανικὸς καὶ πνευματικὸς. Ἡ «κοινωνικὴ σχέσις» εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ὑπάρξεως μιᾶς πνευματικῆς κοινότητος, ἣν ὑπάρχει πρὸ πίσεως ἀτομικῆς ἐκδηλώσεως. Τα ἄτομα ἀποτελοῦν ἀπλῶς μέλη μιᾶς τοιαύτης ὁλότητος. Εἶναι ὡς ἐκ τοῦτου δευτερογενῆ. Ὁ ρόλος αὐτῶν εἶναι περὶωρισμένος. «Ὁ,τι κοινῶς ὀνομάζομεν «ἄτομον»—λέγει ὁ Franz Oppenheimer—(2) εἶναι εἰς πολὺ περὶωρισμένον βαθμὸν τοιοῦτον καὶ δύναται νὰ ἐννοηθῇ μόνον ὡς μέρος τῆς γενικῆς ζωῆς καὶ εἰδικῶς τοῦ τμήματος ἐκείνου τοῦ ὁποῖον ὀνομάζομεν εἶδος» (3).

Κατὰ τὴν ὀργανικὴν ἀντίληψιν ἡ ὁλότης ἀποτελεῖ τὴν κατ' ἐξοχὴν

1) Fichte, Die Grundlage des Naturrechts. 1911, σελ. 39. Ὁμοίως Othmar Spann: «Πᾶν ὅ,τι ὁ ἄνθρωπος σκέπτεται, αἰσθάνεται, βούλεται, ἀγαπᾷ ἢ μισεῖ, κάμνει ὅχι ἀπομονούμενος ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ πάντοτε εὐρισκόμενος ἐν τινι μὲ αὐτοὺς σχέσει. Τὸ κάμνει ὡς φίλος πρὸς φίλον, ὡς μαθητὴς πρὸς τὸν διδάσκαλον, ὡς μήτηρ πρὸς τὸ τέκνον, ὡς καλλιτέχνης πρὸς τὸν φιλότεχνον παρατηρητὴν, ὡς κριτικὸς πρὸς τὸν συγγραφέα, ὡς κυβερνήτης πρὸς τὸν κυβερνούμενον καὶ ἀντιθέτω;» (O. Spann Universalismus εἰς Hdw. d. Staatsw. 4 ἐκδ. 3 τόμ. σελ. 455).

2) Franz Oppenheimer, System der Soziologie, 1 τόμ. Iena 1922, σελ. 83.

3) Προβληματικὴ εἶναι, κατὰ τὸν Franz Oppenheimer, καὶ ἡ βιολογικὴ ὑπαρξίς τοῦ αὐτοῦ. Ὡς παραδείγμα ἀναφέρει οὗτος τὰ ὄντα ἐκεῖνα τὰ πολλαπλάσιαζόμενα διὰ τοῦ διαχωρισμοῦ καὶ τῆς ἀναφυτεύσεως. Ποῦ ἀρχίζει καὶ ποῦ παύεται τὸ αὐτομόν εἰς τὰ ὄντα ταῦτα; Ἡ ἀμοιβὰς π.χ. θεωρεῖται κοινῶς ὡς ἐν αὐτομόν. Παρατηροῦντες τοῦτο διὰ τοῦ μικροσκοπίου τὸ βλέπομεν συσφιγγόμενον καὶ διαχωριζόμενον. Ποῦ εὐρίσκεται ἡ ἡ τοῦ αὐτοῦ τὸ ὁποῖον παρατηρούσαμεν εἰς τὸ ἐν ἡ εἰς ἀμφοτέρω τὰ διαχωρισθέντα μέρη; Ἐὰν συμβαίνει τὸ τελευταῖον πῶς εἶναι δυνατόν νὰ διαχωρίζεται τὸ ἀδιαχώριστον; Μία ὁθεν ὑπάρχει λύσις, εἰ ἡ πρώτη ἀμοιβὰς; ἐξακολουθεῖ νὰ ἐπιζῇ καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἀμοιβὰδας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον σημαίνει εἰ, τὸ κοινῶς ὀνομασθέν αὐτομόν δὲν ὑπάρχει. Ὁ,τι ὑπάρχει εἶναι τὸ εἶδος. Πρὸ τοῦ αὐτοῦ δυσκόλου προβλήματος μᾶς θέτει καὶ ἡ παρατήρησις τοῦ ἀνθρώπου. Πᾶν ἀνθρώπινον ὄν ὑπῆρξεν ἀρχικῶς ἐν «δυνάμει τῆς μητρὸς του». Πότε ἐμφανίζεται ὁμως τοῦτο ὡς αὐτομόν; Ἀποτελεῖ τοῦτο αὐτομόν, ὅν εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ ἐμβρύου; Ἐὰν ναί, εἰς ποῖον σημεῖον τῆς διαπλάσεως του καθίσταται πραγματικὸν αὐτομόν; Ἡ τὸ αὐτομόν ἀρχίζει νὰ ὑπάρχῃ μετὰ τὴν πλήρη διάπλασιν του, μετὰ τὴν γέννησιν; Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δεόν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ ἱεραρχικὴ ψαλλίς; εἶναι ἐκείνη, ἣν ἐδημιούργησεν ἐκ τοῦ ἐνός αὐτοῦ δύο τοιαῦτα καὶ κατέστησεν τὸ ἀδιαχώριστον, χωριζόμενον. (Βλ. Fr. Oppenheimer ἐνθ. ἀνωτ.).

πραγματικότητα. Ἐναντι τοῦ ἀτόμου ἐπέχει αὕτη πρωτορχικὴν θέσιν. Φυσικὴν ὑπαρξιν δὲν ἔχει αὕτη· ἐκδηλοῦται εἰς τὰ μέλη αὐτῆς, εἰς τὰ ἄτομα. Δὲν διαμορφοῦται ὁμῶς ὑπὸ τῶν ἀτόμων ἀλλ' ἀντιθέτως αὕτη διαπλάσσει αὐτά. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὑπάρχει αὕτη καὶ ὑπάρχει πρὸ τῶν ἀτόμων συμφώνως πρὸς τὴν ἀριστοτελικὴν φράσιν «τὸ γὰρ ὅλον πρότερον ἀναγκαῖον εἶναι τοῦ μέρους». Ἡ ὁλότης ὑφίσταται πρὸ τῶν ἀτόμων ἀλλὰ γεννᾶται ἐν τοῖς ἀτόμοις. Ἐξω τῶν ἀτόμων δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ αὕτη νοητή. Ἡ ὁλότης ἀποτελεῖ τὴν ἀπόλυτον πραγματικότητα, τὰ ἄτομα τὴν ἐμπειρικὴν πραγματικότητα.

Ἐπὶ τῆς ἐννοίας τῆς ὁλότητος ἐδράζεται ἡ ἐννοια τῆς κοινωνίας. Ἡ κοινωνία ἀποτελεῖ ὑπερατομικὴν τινα πραγματικότητα. Εἶναι μία ἀντικειμενικὴ πνευματικὴ ὁλότης, εἶναι ὅ,τι ὀνομάζεται κοινωνικὸν πνεῦμα ἢ ὅπως θέλει ὁ Hegel «ἀντικειμενικὸν πνεῦμα». Τὸ ἄτομον εἶναι προῖόν τοῦ πνεύματος τούτου. Χάρις εἰς τὴν κοινωνίαν ἀποκτᾷ ὁ ἄνθρωπος ὄντοτητα, προσωπικότητα καὶ ἐλευθερίαν. Δὲν ἐδημιουργήθη ὅθεν αὕτη ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων διὰ νὰ ἐξυπηρετῇ τὰ συμφέροντα αὐτῶν ἀλλὰ ὑπάρχει λογικῶς πρὸ αὐτῶν. Ὁ χαρακτήρ τῆς κοινωνίας δὲν εἶναι μόνον πνευματικὸς ἀλλὰ καὶ ἠθικός. Διότι τὸ πνεῦμα ὄν προῖόν τῆς μεταξὺ τοῦ Ἐγὼ καὶ Σὺ σχέσεως προσδιορίζει καὶ τὰ ὅρια τῆς σχέσεως ταύτης. Ἡ ἠθικὴ εἶναι ὅθεν κατὰ πρῶτον λόγον κοινωνικὴ ἠθικὴ.

Ἡ ἰδέα τῆς κοινωνίας εἶναι θεμελιώδης διὰ τὴν ὀργανικὴν ἀντίληψιν. Ἐπ' αὐτῆς στηρίζεται ἡ ἐννοια τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας. Ἡ κοινωνικὴ οἰκονομία ἀποτελεῖ ἐν μέρος τῆς κοινωνίας γενικῶς. Ἡ οἰκονομικὴ δραστηριότης, ἡ δραστηριότης ἐκείνη ἡ ἀποβλέπουσα εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν ἀναγκαίων πρὸς κάλυψιν τῶν ἀνθρωπίνων χρειῶν ἀγαθῶν, εἶναι δραστηριότης «ὅχι μόνον ἐμπειρικῶς ἀλλὰ καὶ a priori» κοινωνικὴ, εἶναι δραστηριότης λαμβάνουσα χώραν μεταξὺ πολλῶν καὶ θεμελιονμένη εἰς αὐτὴν τὴν κοινωνικὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν ('). Ἡ οἰκονομικὴ δραστηριότης ὡς ἐιδικὴ τις μορφή τῆς κοινωνικῆς δραστηριότητος, προϋποθέτει ὠρισμένην τινὰ τάξιν. Τάξεις εἶναι τὸ κοινόν, ὡς συννενοῦν ('). Ἡ τάξις αὕτη προσδίδει εἰς τὴν κοινωνικὴν οἰκονομίαν τὸν χαρακτήρα μιᾶς ὁλότητος, ὁλότητος δευτερογενοῦς ἔναντι τῆς γενικῆς, τῆς κοινωνικῆς ὁλότητος. Ἐνεκα τούτου ἡ οἰκονομικὴ εὐημερία καὶ πρόοδος ἐξαρτῶνται κατὰ κύριον λόγον ἐκ τῆς κοινωνικῆς εὐημερίας καὶ πρόοδου. Τὰ ἄτομα ἐξ ἄλλου ὄντα μέλη τόσον τῆς κοινωνικῆς ὅσον καὶ τῆς οἰκονομικῆς ὁλότητος ὀφείλουν νὰ ἐξυπηρετοῦν τοὺς σκοποὺς ἀμφοτέρων. Ἐξυπηρετοῦντα δὲ τούτους ἐξυπηρετοῦν καὶ τὰ ἴδια αὐτῶν συμφέροντα. Κατὰ τὴν ὀργανικὴν ἀντίληψιν τὸ συμφέρον τῆς ὁλότητος προέχει τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος. Τὸ ἄτομον δὲν ἐξυπηρετεῖ τοὺς

1) Αλ. Werner Sombart, Nationalökonomie und Soziologie, Iena 1930, σελ. 11.

2) Ἐνθ. ἀνωτ.

σκοποὺς τῆς ὀλότητος ἐπιδιῶκον τὸ ἴδιον αὐτοῦ συμφέρον, ὥς διδάσκει ἡ ἀτομιστικὴ θεωρία, ἀλλ' ἀντιθέτως ἐξυπηρετοῦν τὸ συμφέρον τῆς ὀλότητος ἐξασφαλίζει τὴν ἰδικήν του εὐημερίαν καὶπραάγει τὰ συμφέροντα αὐτοῦ. Κατὰ συνέπειαν ὀφείλει τοῦτο νὰ φροντίζει κατὰ πρῶτον λόγον διὰ τὴν εὐημερίαν τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου ἄνευ τῆς ὁποίας ἡ ἰδική του εὐημερία δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀσφαλής.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων προκύπτει ὅτι ἡ οἰκονομία δὲν ἀποτελεῖ μίαν ἀνεξάρτητον καὶ αὐθιγὰρκτον σφαίραν δράσεως, ἀλλὰ μίαν ὠρισμένην περιοχὴν τῆς κοινωνικῆς δράσεως. Δὲν ὑπάρχει χάριν ἑαυτῆς ἀλλὰ χάριν τῆς κοινωνίας. Ὁ ρόλος αὐτῆς εἶναι ρόλος ὑπηρετικός. Οἱ σκοποὶ τῆς εἶναι ἐξηρημένοι ἐκ τῶν σκοπῶν τῆς κοινωνίας. Ἡ κοινωνία ἀποβλέπει εἰς ἡθικοὺς καὶ πολιτιστικοὺς σκοποὺς. Τὸ κύριον μέλημα αὐτῆς εἶναι τὸ «εὖ ζῆν» (*bene vivere*). Ὁ σκοπὸς οὗτος ἐνυπάρχει καὶ εἰς τὸ βάθος πάσης οἰκονομικῆς δράσεως. Ἡ οἰκονομία εἶναι ὅθεν ἐν «*instrumentum virtutis*» ἐν σύστημα μέσων πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν κοινωνικῶν σκοπῶν. Ὡς τοιαύτη ἡ οἰκονομία δὲν δύναται νὰ ἀποτελῇ ἀντικείμενον μιᾶς φυσικῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ μιᾶς πνευματικῆς ἐπιστήμης καὶ εἰδικώτερον μιᾶς κοινωνικῆς ἐπιστήμης. Αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι ἐπιζητοῦν νὰ ἀντιληφθοῦν καὶ ἐρμηνεύσουν αἰτιολογικῶς τὰς μηχανικὰς κινήσεις τοῦ ἐμπειρικοῦ κόσμου. Ἡ Κοινωνικὴ Οἰκονομικὴ ὥς φυσικὴ ἐπιστήμη, ὅπως δηλαδὴ ἀντιλαμβάνεται ταύτην ὁ Ἀτομισμός, ἀπαβλέπει εἰς τὴν ἀνακάλυψιν καὶ διατύπωσιν νόμων φυσικῶν ἐν τῷ οἰκονομικῷ βίῳ. Περιορίζεται ὥς ἐκ τούτου εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ ἐμπειρικοῦ κόσμου χάρις εἰς τὴν ὁποίαν θὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ θεωρητικὴ θεμελίωσις. Ἡ οἰκονομικὴ θεωρία εἶναι δευτερογενής, εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐμπειρικῆς ἐρεῦνης. Αἱ πνευματικαὶ ἐπιστῆμαι ἀποβλέπουν ἀντιθέτως εἰς τὴν γνῶσιν τῶν ἐσωτερικῶν αἰτιῶν τῶν φαινομένων. Τὸ ἀντικείμενον αὐτῶν εὐρίσκεται ἔξω τῆς περιοχῆς τοῦ φυσικοῦ κόσμου, εἶναι κατὰ βάθος πνευματικόν, εἶναι προῖόν ἐλευθέρων, μὴ μηχανικῶν αἰτιῶν (¹). Ἡ Κοινωνικὴ Οἰκονομικὴ ὥς πνευματικὴ ἐπιστήμη ἀρνεῖται τὴν ἀναγκαστικὴν ἰσχὺν τῶν οἰκονομικῶν νόμων. Ὁ σκοπὸς αὐτῆς εἶναι ἡ ἔρευνα τῶν ἐσωτερικῶν συναρτίσεων τοῦ οἰκονομικοῦ βίου. Ἡ ἔρευνα αὕτη εἶναι δυνατὴ μόνον μέσῳ τῆς θεωρίας. Ἡ θεωρία κατέχει ὅθεν πρωτεύουσαν ἔναντι τῆς ἐμπειρίας θέσιν. Διὰ τὴν Κοινωνικὴν Οἰκονομικὴν ὥς πνευματικὴν ἐπιστήμην ἡ θεωρία ὑπάρχει χάριν τῆς ἐμπειρίας, χάριν τῆς ἐρεῦνης τῆς Κοινωνικῆς πραγματικότητος. Διὰ τὴν Κοινωνικὴν Οἰκονομικὴν ὥς φυσικὴν ἐπιστήμην ἰσχύει τὸ ἀντίθετον ἡ ἐμπειρία ὑπάρχει χάριν τῆς θεωρίας (*). Τόσον ὁ χαρακτηριστὴρ ὅσον καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐρεῦνης τῆς ὀργανικῆς Κοινωνικῆς Οἰκονο-

1) Βλ. Rudolf Sass, *Über den Begriff der Gesellschaft*, Karlsruhe 1928, σελ. 8 καὶ H. Rickert, *Über die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung*, 4 έκδ. 1921.

2) Βλ. Werner Sombart, *ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 14* καὶ *Die drei Nationalökonomien*, München 1931.

μικῆς διαφέρει οὐσιωδῶς ἐκείνου τῆς ἀτομιστικῆς Οἰκονομικῆς. Ἡ Κοινωνική Οἰκονομική ἐπιδιώκει, κατὰ τὴν ὀργανικὴν ἀντίληψιν, νὰ γνωρίσῃ, νὰ περιγράψῃ καὶ ἐρμηνεύσῃ τὴν μορφήν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν διάρθρωσιν τῆς οἰκονομικῆς ὁλότητος. Τοῦτο συντελεῖται μεθοδολογικῶς διὰ τῆς διακρίσεως τῶν σπουδαιότερων περιοχῶν τῆς οἰκονομικῆς δράσεως, ἃς ὑπολαμβάνει πάλιν ὡς μικροτέρας ὁλότητας καὶ τὰς ὁποίας ὑποδιαιρεῖ εἰς ἄλλας ἐτι μικροτέρας, φθάνουσα τοιουτοτρόπως ἐκ τῆς ὁλότητος εἰς τὸ ἄτομον. Ἡ ὀργανικὴ μέθοδος ἀκολουθεῖ ὅθεν τὴν ἀντίθετον κατεύθυνσιν ἀπὸ τὴν ἀτομιστικὴν. Κατὰ κύριον λόγον εἶναι αὕτη ἀναλυτικὴ διότι τὸ ὅλον δὲν εἶναι δυνατόν νὰ καταστῇ αἰτιολογικῶς νοητόν. Τὴν αἰτιολογικὴν μέθοδον χρησιμοποιεῖ μόνον ἐφ' ὅσον πρόκειται διὰ τὴν ἐρμηνεῖν τῶν καθ' ἕκαστον οἰκονομικῶν φαινομένων (1).

Κατὰ τὴν ὀργανικὴν ἀντίληψιν ὁ οἰκονομικὸς βίος δὲν διέπεται ἀπὸ φυσικὰς καὶ μηχανικὰς δυνάμεις. Τίποτε δὲν συντελεῖται ἐν τούτῳ μηχανικῶς καὶ αὐτομάτως. Αἱ οἰκονομικαὶ δυνάμεις ἀποτελοῦν στοιχεῖα μιᾶς ἀνωτέρας, γενικωτέρας δυνάμεως καὶ εὐρίσκονται ἐν ἀμοιβαίᾳ ἀνταποκρίσει καὶ ἀλληλεξαρτήσῃ. Τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα εἶναι φαινομενικαὶ παραστάσεις, ἀπλῶς ἐκφράσεις τῆς ἐσωτερικῆς συναρτήσεως τοῦ οἰκονομικοῦ βίου· ἵπποτελοῦν ἐκδηλώσεις τῶν κινήσεων τῶν λαμβανουσῶν χώραν ἐν τῇ ὑποστάσει τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας. Ἡ ἀγορὰ π.χ. δὲν εἶναι πεδῖον οἰκονομικοῦ ἁγῶνος μεταξὺ ἀτόμων ἐπιδιωκόντων τὸ συμφέρον των, ἀλλὰ ἐκδηλώσις τοῦ ὀργανικοῦ συνδέσμου τῶν διαφόρων οἰκονομικῶν κύκλων. Ἡ ἐμφανιζομένη ἐν αὐτῇ ζήτησις καὶ προσφορά ἐμπορευμάτων καὶ ἡ ἐκ τῆς σχέσεως τούτων διαμορφουμένη τιμὴ τῶν ἀγαθῶν δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα ἀτομικῶν ἐνεργειῶν ἀλλὰ ὠρισμένη ἐκφρασις τῆς ἐσωτερικῆς διαρθρώσεως τῆς συνολικῆς οἰκονομίας, ἐκ τῆς ὁποίας οἱ προσφέροντες καὶ ζητοῦντες ἀγαθὰ εἶναι ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἐξηρητημένοι. Ἡ οἰκονομικὴ δράσις τῶν ἀτόμων δὲν προκαλεῖται ἀπὸ ἀτομικὰ ἐλατήρια ἀλλὰ ὑπαγορεύεται ἐκ τῆς γενικῆς καταστάσεως τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας. Ὅπου ἡ ἀτομιστικὴ ἀντίληψις τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας παρατηρεῖ ἀτομικὰς καὶ μηχανικὰς κινήσεις, ἡ ὀργανικὴ ἀντίληψις βλέπει ὀργανικὰς συναρτήσεις καὶ σχέσεις. Ἐνεκα τούτου ἀρνεῖται αὕτη τὴν δυνατότητα ἐνὸς ποσοτικοῦ καὶ ἀριθμητικοῦ προσδιορισμοῦ τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων. Ἀντὶ τοῦ ποσοτικοῦ κριτηρίου θεσπίζει αὕτη τὸ ποιοτικὸν κριτήριον.

Ἐν τῇ φιλοσοφικῇ αὐτῇ θεμελιώσει ἡ ὀργανικὴ ἀντίληψις εἶναι ἀντιϋλιστικὴ καὶ ἐξουχὴν ἰδεαλιστικὴ. Εἰς τοὺς πνευματικὰς ἀξίας παρῃχωρεῖ αὕτη τὴν πρώτην θέσιν. Ὡς ἐκ τῆς φύσεως των αἱ ἀξίαι αὗται εἶναι ἀτόλυνται καὶ αἰώνιαι. Διότι τὸ πνεῦμα εἶναι ἄνευ ἀρχῆς καὶ ἄνευ τέλους· δὲν γεννᾶται, οὔτε φθείρεται διότι τότε δὲν θὰ ἦτο πνεῦμα. Αἱ πνευματικαὶ ἀξίαι μειωθῖλλονται ὅθεν μόνον ἐξωτερικῶς καὶ μορφολογικῶς, οὐδέ-

1) Βλ. κατωτέρω.

ποτε ὁμως ἐξαφανίζονται καὶ παρέρχονται διὰ παντός. Ἐνεκα τούτου κατέχουν αὐταὶ ἐξαιρετικὴν σημασίαν διὰ τὸν ἀνθρώπινον βίον. Ἀποτελοῦν τὸν κυριώτερον σκοπὸν αὐτοῦ. Ἐν τῇ ὀργανικῇ ἀντίληψει κυριαρχεῖ ἡ ἰδέα τῆς ἀναπτύξεως τῶν πνευματικῶν ἀξιών. Ἐκ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἀναπτύξεως τούτων ἐξαρτᾶται καὶ τὸ μέγεθος τῆς ὕλικης εὐημερίας μιᾶς κοινωνίας. Ἡ πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ ἐξύψωσις τῆς κοινωνίας ὁδηγεῖ ταύτην εἰς ἕν ἀνώτερον ὕλικόν ἐπίπεδον. Ὁ πνευματικὸς πλοῦτος εἶναι ἡ πηγὴ τοῦ ὕλικου πλούτου. Ἡ ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ κατὰπτωσις ἑνὸς λαοῦ θὰ ἔχη ὡς ἀποτέλεσμα τὴν πτώσιν τοῦ βιοτικῆς ἐπιπέδου τῶν εὐρυτέρων κοινωνικῶν ὁμάδων καὶ τὴν ἐγωϊστικὴν ὑπερτροφίαν τῶν ἰδιονουσῶν τάξεων. Ἡ κατάστασις αὕτη δὲν εἶναι δυνατόν νὰ καταπολεμηθῇ καὶ βελτιωθῇ διὰ νόμων καὶ διατάξεων, ἀλλὰ μόνον διὰ τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς ἀναπτύξεως τῶν ἀνθρώπων «Τὸ κοινωνικὸν ζήτημα—λέγει ὁ Georg Ratzinger—εἶναι κατὰ κύριον λόγον ζήτημα παιδείας» (').

Ἡ θεμελιώδης κοινωνικὴ ἀρχή, ἀφ' ἧς δέον νὰ ὀργανωθῇ ὁ κοινωνικὸς καὶ οἰκονομικὸς βίος τῶν ἀνθρώπων, εἶναι κατὰ τὴν ὀργανικὴν ἀντίληψιν ἡ ἀρχὴ τῆς δικαιοσύνης. Ἡ ἀρχὴ αὕτη δὲν ἀποτελεῖ ἀπλῶς μίαν ἠθικὴν ἀξίωσιν ἀλλ' εἶναι φυσικὴ συνέπεια τῆς κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς θεωρίας τῆς ὀργανικῆς ἀντίληψεως. Ἐπὶ βάσει τῆς ἀρχῆς ταύτης ἀντιμετοπίζονται καὶ μελετῶνται ἅπαντα τὰ πρόβληματα τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης. Τὸ πρόβλημα τῆς τιμῆς ἐξετάζεται ὡς τὸ πρόβλημα τῆς δικαίας τιμῆς, τὸ πρόβλημα τοῦ μισθοῦ καὶ τοῦ εἰσοδήματος ὡς τὸ πρόβλημα τοῦ δικαίου μισθοῦ καὶ τοῦ δικαίου εἰσοδήματος. Ἡ ἰδέα τῆς δικαιοσύνης δὲν συμβιβάζεται, κατὰ τὴν ὀργανικὴν ἀντίληψιν, πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς ἰσότητος, ἀλλ' ἀντιτίθεται πρὸς αὐτήν. Ἡ ἀνθρωπίνη φύσις δὲν γνωρίζει κοινωνικὴν ἰσότητα. Ἡ κοινωνία θεμελιούται ἐπὶ τῆς φυσικῆς ἀνισότητος τῶν ἀνθρώπων. Ἐκαστον ἄτομον εἶναι προωρισμένον νὰ διαδραματίσῃ ἓνα διάφορον ρόλον ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Ἐνεκα τούτου κατέχει καὶ διάφορον θέσιν ἐν αὐτῇ. Ὅ,τι δέον τοῦτο νὰ ἀξίῃ εἶναι ὅπως τῷ ἐξασφαλισθῇ ἡ προσήκουσα εἰς τὴν ἰκανότητά του καὶ τὴν συμβολὴν του εἰς τὴν κοινωνικὴν εὐημερίαν θέσις, τοῦτο ὑπαγορεύει ἡ κοινωνικὴ δικαιοσύνη. Δικαιοσύνη δὲν εἶναι ἡ ἰσοπέδωσις, ἡ ἐξίσωσις τῶν ἀνίσων, διότι τοῦτο θὰ ἐσήμαινε ὑποτίμησιν τῶν ἀξιωτέρων, ἀλλ' ἡ ἰσότης μεταξὺ ἴσων. Ὑποστηρίζουσα τὴν ἀνισότητα τῶν ἀνθρώπων ἡ ὀργανικὴ ἀντίληψις δὲν ὑποτιμᾷ οὐδόλως τὰς κατωτέρας κοινωνικὰς τάξεις. Ἀντιθέτως θεωρεῖ ταύτας, ἐξ ἴσου πρὸς πᾶσαν ἄλλην τάξιν, ἀπαραιτήτους καὶ ἀναγκαίας διὰ τὴν κοινωνικὴν συμβίωσιν. Ἡ συμβολὴ ὁμως ἐκάστης τάξεως εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῶν κοινωνικῶν σκοπῶν εἶναι ποιοτικῶς διάφορος. Ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τοῦ ποιοτικοῦ κριτηρίου ἀξιοῖ μίαν ἀξιολογικὴν ἱεραρχίαν τῶν διαφόρων κοινωνικῶν ὁμάδων.

1) Georg Ratzinger, Die Volkswirtschaft in ihrer sittlichen Grundlagen, Freiburg i.B. 1881, σελ. 516.

Ὡς πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς ἰδιοκτησίας ἡ ὀργανικὴ ἀντίληψις ἀκολουθεῖ μίαν μέσσην, μεταξὺ τοῦ Φιλελευθερισμοῦ καὶ τοῦ Σοσιαλισμοῦ, ὁδόν. Ἀντιτίθεται τόσον πρὸς τὴν ιδέαν τῆς ἀπολύτου ἐλευθερίας τῆς διαθήσεως καὶ χρήσεως τῆς ἰδιοκτησίας ὅσον καὶ πρὸς τὴν σοσιαλιστικὴν ἀξίωσιν τῆς κοινωνικοποιήσεως ταύτης. Ὁ χαρακτηρ τῆς ἰδιοκτησίας, ὡς καὶ παντὸς ἀγαθοῦ, εἶναι κατὰ τὴν ὀργανικὴν ἀντίληψιν κοινωνικός, διότι διὰ τὴν δημιουργίαν ταύτης συνέβαλον πλείστα άτομα καὶ ἐν προεκτάσει ὁλόκληρος ἡ κοινωνία. Ἡ χρῆσις ὅμως ταύτης εἶναι ζήτημα σκοπιμότητος. Καὶ σκοπιμώτερον εἶναι ὅπως ἐμπιστευθῶμεν ταύτην εἰς τὸ ἄτομον ἐφ' ὅσον τοῦτο κατέχει ὅλα τὰ ἀναγκαῖα προσόντα καὶ τὴν ἰκανότητα νὰ διαχειρισθῇ ταύτην καλλίτερον καὶ ἐπωφελέστερον διὰ τὸ κοινωνικὸν σύνολον ἢ ἄλλος τις. Διότι διὰ τὴν κοινωνίαν δὲν ἔχει σημασίαν τὸ τίς κατέχει τὰ ἀγαθὰ ἀλλὰ τὸ πῶς καὶ πρὸς ποῖον σκοπὸν χρησιμοποιεῖ ταῦτα. Χρησιμοποιοῦνται ταῦτα καλλίτερον εὐρισκόμενα εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἀτόμου ἢ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ κράτους, τότε ἀποβαίνει ἐπωφελέστερον διὰ τὴν κοινωνίαν νὰ ἀφειθῇ ἡ διαχείρησις αὐτῶν εἰς τὸ ἄτομον. Ἡ ἰδιοκτησία εἶναι ὅθεν κατὰ τὴν ὀργανικὴν ἀντίληψιν κοινωνικὸν κτῆμα ἐμπιστευμένον εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἀτόμου. Ἔνεκα τούτου τὸ δικαίωμα τῆς ἰδιοκτησίας δὲν εἶναι, ἄνευ περιορισμῶν ἀλλὰ συνδεδεμένον μὲ ὑποχρεώσεις πρὸς τὰς ὁποίας δέον ὁ ἀπολαμβάνων τοῦ δικαιώματος τούτου νὰ εἶναι συνεπής.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Ἀτομισμὸν ἡ ὀργανικὴ ἀντίληψις ἐξαίρει τὴν ιδέαν τοῦ κράτους. Τὸ Κράτος δὲν ἀποτελεῖ κατ' αὐτὴν ἀγκαῖον τι κακόν, ὡς διδάσκει ἡ ἀτομιστικὴ θεωρία καὶ ἰδιαίτερος ὁ Μαρξικὸς Σοσιαλισμός, ἀλλὰ ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Ἐτι ὀλιγώτερον ἀποτελεῖ τὸ κράτος ὀργάνωσιν τινὰ ἀποβλέπουσαν εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν ἀτομικῶν συμφερόντων καὶ σκοπῶν. Διότι οὔτε οἱ σκοποὶ τῶν ἀτόμων εἶναι ξένοι πρὸς ἐκείνους τοῦ κράτους οὔτε καὶ τὰ ἄτομα εὐρίσκονται ἔξω τῆς σφαίρας τοῦ κράτους (1). Τὸ πεδίον τῆς κρατικῆς ζωῆς εἶναι τὸ πεδίον τῆς ζωῆς μιᾶς ὁλοκλήρου κοινωνίας, ἐνὸς λαοῦ (2). Ὁ σκοπὸς τοῦ κράτους δὲν εὐρίσκεται ἔξω αὐτοῦ ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ ἰδίῳ (3). Τὸ κράτος εἶναι αὐτοσκοπός. Ἔνεκα τούτου ἔχει κυριαρχίαν καὶ ἐνότητα. Τὸ κράτος ἀποτελεῖ, κατὰ τὴν ὀργανικὴν ἀντίληψιν, μίαν «ἀτομικὴν ὁλότητα» (4) εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ

1) « ὁ πολίτης δὲν δύναται νὰ ἔχῃ ἔναντι τῆς πολιτείας τὴν θέσιν ἀντικειμένου. Ὅσον καὶ ἂν ἔχει αὐξηθῇ ἡ ἐπιτάσσουσα ἐξουσία τῆς πολιτείας ἔναντι τῶν πολιτῶν τῆς, δὲν δύναται ποτὲ νὰ καταστῇ ἀπλὸν ἀντικείμενον τῆς ἐξουσίας αὐτῆς εἶναι ἀνάγκη νὰ εἶναι μέλος τῆς πολιτείας καὶ ὄχι ὑπήκοος». (Βλ. Julius Binder, Ἑθνικὴ πολιτεία καὶ ἡγεσία εἰς «Ἀρχαῖον Φιλοσοφίας καὶ Θεωρίας τῶν ἐπιστημῶν». Τόμ. Ε. Ἀθῆναι 1934 σελ. 359).

2) « ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς πολιτείας εὐθύς ἀμέσως ἐμπερικλείεται ὁ λαὸς ὡς ζῶσα ἐνότης, τουτέστιν ὡς πνευματικὴ ὄντοτης, ὡς ἡ πραγματικότης θέλοντος καὶ δημιουργοῦντος πνεύματος . . » (Βλ. Julius Binder, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 356).

3) Hegel, Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte, προλ.

4) Βλ. Treitschke, Politik. 1 τομ. σελ. 68.

λαοῦ δημιουργηθεῖσα μορφή τῆς πνευματικῆς τούτου ζωῆς (1): εἶναι ὁ φορεὺς ὅλων τῶν πνευματικῶν ἀξιών, ἡ συνισταμένη ὅλων τῶν πολιτιστικῶν δυνάμεων μιᾶς κοινωνίας. Ἔνεκα τούτου ἀποτελεῖ τὸν δημιουργικώτερον παράγοντα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Εἶναι ἡ ὑπερτάτη ἐκείνη παραγωγικὴ δύναμις, ἐξ' ἧς ἀντλοῦν τὴν ἰσχύν των ἅπασαι αἱ λοιπαὶ κοινωνικαὶ δυνάμεις καὶ χάρις εἰς τὴν ὁποίαν ἀποβαίνει δυνατὴ καὶ παραγωγικὴ πᾶσα ἀτομικὴ δραστηριότης. Τὸ κράτος εἶναι τὸ ἀνώτατον πνευματικὸν κεφάλαιον μιᾶς κοινωνίας.

Ὅν τὸ κράτος ὁ φορεὺς τῶν πνευματικῶν καὶ κοινωνικῶν δυνάμεων δεόν νὰ καθίσταται καὶ ὁ φύλαξ τούτων. Δικαιοῦται ὁθεν νὰ παρεμβαίνει παντοῦ ὅπου διαβλέπει κινδύνους ἐξασθενίσως τῶν δυνάμεων τούτων καὶ γενικῶς ὅπου ὑφίστανται αἰτίαι ὑπομονεύουσαι τὴν κοινωνικὴν τάξιν καὶ ἁρμονίαν. Ἡ οἰκονομικὴ δράσις τοῦ κράτους δεόν νὰ συνίσταται πρὸ παντός εἰς τὴν διατήρησιν καὶ ἐνίσχυσιν τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ ἰδιαιτέρως τοῦ φυσικοῦ καὶ πνευματικοῦ κεφαλαίου, εἰς τὴν διαφύλαξιν τῆς ἁρμονίας ἐν τῷ οἰκονομικῷ βίῳ καὶ εἰς τὴν οἰκονομικὴν διαπαιδαγώγησιν τῆς κοινωνίας. Πρὸς μίαν γενικὴν συγκέντρωσιν ὅλων τῶν οἰκονομικῶν δυνάμεων εἰς τὰς χεῖρας τοῦ κράτους ἀντιτίθενται οἱ περισσότεροι τῶν ὁπαδῶν τῆς ὀργανικῆς ἀντίληψεως διότι αὕτη θὰ ὠδήγει εἰς τὴν κρατικοποίησιν τῆς οἰκονομίας, εἰς τὸν κρατικὸν Σοσιαλισμὸν καὶ θὰ ἀντέβαινε πρὸς τὴν ὀργανικὴν φύσιν τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας.

Ἡ ἱστορικὴ πραγματικότης πρὸς τὴν ὁποίαν ἀνταποκρίνεται ἡ ὀργανικὴ ἀντίληψις εἶναι τὸ οἰκονομικὸν καὶ κοινωνικὸν σύστημα τῆς μεσαιωνικῆς πολιτείας. «Εἰς τὸν μεσαῖονα — λέγει ὁ Adan Müller — δεόν νὰ ἀναζητηθοῦν τὰ στοιχεῖα ἑκείνα ἐπὶ τῶν ὁποίων πρέπει νὰ θεμελιωθῇ ἡ σύγχρονος κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ζωή» (2). Τὰ κυριώτερα χαρακτηριστικὰ τοῦ κοινωνικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ συστήματος τοῦ μεσαίωνα εἶναι τὰ ἑξῆς. Ἡ οἰκονομία εἶναι συντεχνιακῶς ὀργανωμένη. Αἱ συντεχνίαι ρυθμίζουν τὴν ποσὴν τοῦ οἰκονομικοῦ βίου. Ἡ δράσις τοῦ ἀτόμου δὲν δύναται νὰ ἐξέλθῃ τοῦ πλαισίου τῆς συντεχνίας, εἰς ἣν τοῦτο ἀνήκει. Αἱ συμβάσεις ἔχουν συλλογικὸν χαρακτῆρα. Ἡ κοινωνία, ἡ πολιτεία καὶ ἡ οἰκονομία, δὲν ἀποτελοῦν ἀνεξαρτήτους σφαίρας τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ὡς ἐν τῷ κεφαλαιουκρατικῷ συστήματι, ἀλλ' εὐρίσκονται ἐν ἀμοιβαίᾳ συναρτήσει καὶ ἀλληλουχίᾳ. Τὰ ὅρια μεταξὺ πολιτικῆς καὶ οἰκονομικῆς πολιτικῆς εἶναι ρευστά. Πᾶσα πολιτικὴ ἀποβλέπει εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἀναζοῦν πάλιν ὑπὸ νέαν μορφήν ἐν τῷ συγχρόνῳ κοινωνικῷ συστήματι τῆς ἐθνικῆς πολιτείας (Φασισμός, Ἐθνικοσοσιαλισμός).

3. Μεθοδολογικαὶ ἀντιθέσεις

Ἡ ἀντίθεσις τῶν δύο ἐνταῦθα ἐξεταζομένων συστημάτων δὲν εἶναι μόνον ἀντίθεσις κοσμοθεωριῶν ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἀντίθεσις θεωρητικῆς

1) Julius Binder, ἐνθ. ἀνωτ.

2) A. Müller, Elemente, σελ. 307.

καὶ μεθοδολογική. Διότι, ὡς ἤδη ἐν ἀρχῇ τῆς παρουσίας ἐργασίας ἐλέχθη, ἐκάστη ἐπιστημονική κοσμοθεωρία θεωρουμένη ἀπὸ μιᾶς ἄλλης πλευρᾶς ἀποτελεῖ καὶ ὠρισμένην τινὰ μέθοδον ἐρεῦνης. Ἡ ἐπιστημονική κοσμοθεωρία, ὡς αὕτη ἐκλαμβάνεται ἐνταῦθα, εὑρίσκεται ἐν στενωπότητι σχέσει πρὸς τὸ ἀντικείμενον τῆς κοινωνικῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης. Θὰ ἠδύνατο νὰ λεχθῇ ὅτι ἡ ἔννοια τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας προσδιορίζεται μέσῳ ταύτης, μέσῳ μιᾶς ὠρισμένης περὶ τῆς κοινωνίας ἀντιλήψεως. Τοῦτο εἶναι οὐσιώδεις διὰ τὸ πρόβλημα τῆς μεθόδου, διότι τὸ πρόβλημα τοῦτο εὑρίσκεται ἐν στενωπότητι σχέσει πρὸς τὸ πρόβλημα τοῦ ἀντικειμένου μιᾶς ἐπιστήμης. Ὡς παρατηρεῖ δὲ ὁ Othmar Spann «τὸ κύριον σημεῖον τοῦ προβλήματος τῆς μεθόδου δὲν ἔγκειται οὔτε εἰς τὴν σχέσιν μεταξὺ συναγωγῆς καὶ ἐπαγωγῆς, οὔτε εἰς τὴν σχέσιν μεταξὺ τοῦ ἀφηρημένου καὶ τοῦ πραγματικοῦ περιεχομένου τῆς οἰκονομικῆς ἐρεῦνης, ἀλλὰ προσδιορίζεται ἐκ τῆς φύσεως τῆς οἰκονομίας, ἣτις πάλιν προσδιορίζεται ἐκ τῆς σχέσεως μεταξὺ οἰκονομίας καὶ κοινωνίας». Καὶ ἐπάγεται. «Τὸ πρόβλημα τῆς μεθόδου τῆς Κοινωνικῆς Οἰκονομικῆς εἶναι ἐν πρόβλημα τῆς συναφείας τῆς οἰκονομίας μετὰ τὴν ὑπόλοιπον κοινωνικὴν ζωὴν, τῆς οἰκονομικῆς θεωρίας μετὰ τὴν κοινωνικὴν θεωρίαν» (1).

Ἡ μεθοδολογικὴ ἀντίθεσις μεταξὺ τοῦ ἀτομιστικοῦ καὶ ὀργανικοῦ συστήματος παρουσιάζεται ὑπὸ δύο κυρίως μορφαίς:

α) Ὡς ἀντίθεσις μεταξὺ μηχανικῆς (ἀτομιστικῆς) καὶ ὀργανικῆς μεθόδου.

β) Ὡς ἀντίθεσις μεταξὺ αἰτιολογικοῦ καὶ τελεολογικοῦ τρόπου ἐρεῦνης.

Αἱ μεθοδολογικαὶ αὗται ἀντιθέσεις προκύπτουν σαφῶς ἐξ' ὧν ἡδη περὶ τῶν δύο συστημάτων ἐξεθέσαμεν. Θὰ προσπαθήσωμεν ἐν τούτοις νὰ σκιαγραφήσωμεν δι' ὀλίγων τὰ κυριώτερα καὶ χαρακτηριστικώτερα σημεῖα τῶν ἀντιθέσεων τούτων.

Α. Μηχανικὴ καὶ ὀργανικὴ μέθοδος. Ἡ μέθοδος ἡ ὅποιον χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τῆς ἀτομιστικῆς θεωρίας εἶναι ἡ μηχανικὴ, διότι μόνον αὕτη ἀνταποκρίνεται πληρέστερον πρὸς τὸν χαρακτήρα τῆς θεωρίας ταύτης, ἡ ὅποια ἀντιλαμβάνει τὴν κοινωνικὴν οἰκονομίαν ὡς ἓνα «μηχανισμόν ἀτομικῶν συμφερόντων» (2). Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Ἀτομισμὸν αἱ ὀργανικαὶ θεωρίαι δὲν δύνανται νὰ χρησιμοποιήσουν τὴν μέθοδον ταύτην, διότι αὗται ἐκκινοῦν πρὸς ἔρευναν τοῦ οἰκονομικοῦ βίου ἐκ μιᾶς ὀργανικῆς ὁλότητος. Διὰ ταύτης ἡ προσήκουσα μέθοδος εἶναι ἡ ὀργανικὴ.

Κατὰ τὸν Othmar Spann (3) ἡ οὐσία τῶν δύο περὶ οὗ ὁ λόγος μεθόδων ἔγκειται εἰς τοῦτο: Ἡ μηχανικὴ μέθοδος θεωρεῖ πάντοτε ὡς ἀπαραιτητον προϋπόθεσιν τὴν ὑπαρξίν σταθερῶν παραγόντων καὶ δυνάμεων. Προϋ-

1) Othmar Spann, *Fundament*, σελ. 324.

2) Βλ. F. Zweig, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 118.

3) Βλ. O. Spann, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 325 καὶ Richard Kerschage, *Einführung in die Methodenlehre der Nationalökonomie*, Wien und Leipzig 1925, σελ. 93 κ.έ.

ποθέτει π. χ. τὴν ὑπαρξίν ὀρισμένων ἀτόμων δρώντων οἰκονομικῶς καὶ προσερχομένων ἐν τῇ ἀγορᾷ διὰ νὰ προσφέρουν καὶ ζητήσουν ὀρισμένας ποσότητας ἀγαθῶν. Προϋποθέτει ὀρισμένας τιμὰς, ὀρισμένα μέσα παραγωγῆς, ὀρισμένα ἀγαθὰ (τῶν ὁποίων ἡ τιμὴ προϋποτίθεται ὡς ὀρισμένη), ὀρισμένας ἀγορὰς, καὶ ὀρισμένους ἀγοραστὰς εἰς ἐκάστην ἀγοράν. Τὸ πᾶν προϋποτίθεται ὡς ἐκ τῶν προτέρων καθωρισμένον. Τοῦτο σημαίνει ὅτι πᾶς οἰκονομικὸς παράγων καὶ πᾶσα οἰκονομικὴ δύναμις ἀποτελεῖ κάτι ἀνεξάρτητον, ἐκ τῶν προτέρων ἕτοιμον καὶ καθ' ὅλα αὐταρκες, κίτι τὸ ὅποιον μόνον ἀφ' ἑαυτοῦ μεταβάλλεται, ὅπως πᾶς φυσικὸς παράγων. Αἱ οἰκονομικαὶ δυνάμεις καὶ τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα δὲν διαφέρουν ὅθεν τῶν φυσικῶν καὶ μηχανικῶν δυνάμεων καὶ φαινομένων.

Ὅλως διαφορετικὸς εἶναι ὁ χαρακτὴρ τῆς ὀργανικῆς μεθόδου. Αἷτη θεωρεῖ ὅλα τὰ στοιχεῖα τοῦ οἰκονομικοῦ βίου, τὰ δρώντα οἰκονομικῶς ἄτομα, τὰ ἀγαθὰ, τὰς τιμὰς κ.λ.π. ὡς παράγοντας εὐρισκομένους ἐν ἀλληλεξαρτήσει καὶ διαμορφουμένους δι' ἀμοιβαίων σχέσεων, ὡς ὀργανικὰ μέλη τῆς οἰκονομικῆς ὁλότητος. Ἡ ὀργανικὴ μέθοδος δὲν ἐρευνᾷ ἀπλῶς τὰ διάφορα οἰκονομικὰ φαινόμενα ἀλλὰ ἐπιζητεῖ νὰ ἐξακριβώσῃ καὶ προσδιορίσῃ ταῦτα ἐκ τῆς σχέσεως τῶν πρὸς ἄλληλα.

Β. Αἰτιολογικὴ καὶ τελεολογικὴ μέθοδος. Ὁ Ἀτομισμὸς κατατάσσει τὴν οἰκονομικὴν ἐπιστήμην ἐν τῷ πλαισίῳ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Τὸ ἀντικείμενον τῆς Κοινωνικῆς Οἰκονομικῆς ἀποτελοῦν κατ' αὐτὸν σταθεραὶ καὶ ἀνεξάρτητοι δυνάμεις, δυνάμεις ἀνάλογοι πρὸς τὰς φυσικὰς. Ἡ οἰκονομικὴ θεωρία δὲν δύναται νὰ εἶναι εἰμὴ μία αἰτιοκρατικὴ θεωρία. Αἰτιοκρατικὴ δέον νὰ εἶναι καὶ ἡ χρησιμοποιουμένη μέθοδος. Ὁ σκοπὸς τῆς αἰτιολογικῆς μεθόδου εἶναι ἡ αἰτιώδης ἐρευνα τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων. Πρὸς τοῦτο ἀπομονώνει, σταθεροποιεῖ καὶ ἀτομοποιεῖ αὕτη ὅλα τὰ οἰκονομικὰ στοιχεῖα. Θέτουσα οὕτω ταῦτα ἐν τινι ἀναλογίᾳ μετὰ τὰ φυσικὰ στοιχεῖα. Ἐκ τῶν ἀλληλεπιδράσεων τῶν οἰκονομικῶν στοιχείων—ἀλληλεπιδράσεων ἀναλόγων ἐκείνων τῶν φυσικῶν σώματων—προκύπτουν αὐθορμήτως, μηχανικῶς τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα. Ἡ αἰτιολογικὴ μέθοδος ἐπιζητεῖ νὰ ἐξακριβώσῃ τὰς αἰτιώδεις ταύτας συναφείας τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων· ἐρευνᾷ τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα ἐν τῇ ἰδιότητι αὐτῶν αἰτιώδει ἀλληλουχίᾳ.

Ὅλως διαφορετικῶς συμβαίνει μετὰ τὴν ὀργανικὴν θεωρίαν. Κατ' αὐτὴν ἡ οἰκονομία εἶναι ἐν σύστημα μέσων ἀποβλεπόντων εἰς τὴν ἐπίτευξιν ὀρισμένων σκοπῶν. Τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα ἀποτελοῦν σχέσεις μεταξὺ τῶν μέσων καὶ τῶν σκοπῶν. Αἱ σχέσεις αὗται εἶναι ἀξιολογικαὶ καὶ τελεολογικαί. Ὁ θεωρητικὸς χαρακτὴρ καὶ ἡ μέθοδος τῆς κοινωνικῆς Οἰκονομικῆς εἶναι ὅθεν τελεολογικῆ.

4. Τὰ κυριώτερα προβλήματα τῆς οἰκονομικῆς θεωρίας

Ὡς ἐν ἀρχῇ τῆς παρούσης ἐργασίας ἐλέχθη, τὰ διάφορα προβλήματα τῆς οἰκονομικῆς θεωρίας κατέχουν εἰς ἕκαστον τῶν ἐνταῦθα ἐξεταζομένων

συστημάτων διαφορετικὴν θέσιν, εἶναι δι' ἕκαστον τούτων διαφορετικῆς σημασίας. Ἐνῷ εἰς ἓν σύστημα ἐξαιρεται ἡ σημασία προβλήματος τινος, εἰς τὸ ἕτερον σύστημα καταλαμβάνει τοῦτο δευτερεύουσαν ἀπλῶς θέσιν ἢ καὶ τίθεται ἔξω τοῦ κύκλου ἐρευνωμένων ζητημάτων. Τὸ πρόβλημα π.χ. τῆς τιμῆς ἴσταται, ὡς ἤδη κατεδείχθη, εἰς τὸ κέντρον τῆς ἀτομιστικῆς θεωρίας. Εἶναι, κατ' αὐτήν, τὸ θεμελιῶδες, τὸ κύριον πρόβλημα τῆς Κοινωνικῆς Οἰκονομικῆς. Πάντα τὰ λοιπὰ προβλήματα ἀποτελοῦν εἰδικὰ θέματα τοῦ γενικοῦ τούτου προβλήματος, εἶναι εἰδικὰ προβλήματα τιμῶν (πρόβλημα τῆς τιμῆς τῶν ἐμπορευμάτων, τῆς τιμῆς τοῦ κεφαλαίου, τῆς τιμῆς τῆς ἐργασίας, τῆς τιμῆς τοῦ χρήματος, τῆς τιμῆς τῆς πίστεως).

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Ἀτομισμόν, ἡ ὁργανικὴ ἀντίληψις θεωρεῖ τὸ πρόβλημα τῆς τιμῆς ὡς πρόβλημα δευτερογενές. Ἡ τιμὴ δὲν εἶναι κατ' αὐτήν ἡ αἰτία ἡ προκαλοῦσα τὰς διαφόρους κινήσεις ἐν τῷ οἰκονομικῷ βίῳ, ἀλλὰ ἀπλῶς ἀποτέλεσμα τῆς ἐσωτερικῆς διαρθρώσεως τῆς οἰκονομίας. Κατὰ τὴν ὁργανικὴν ἀντίληψιν τὸ κύριον πρόβλημα τῆς οἰκονομικῆς θεωρίας εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς ὁργανικῆς διαρθρώσεως καὶ τῆς ἀλληλουχίας τῶν οἰκονομικῶν μονάδων καὶ ὁλοτήτων. Ἐνεκα τούτου εὐρύνει αὕτη τὸ πεδίον τῆς ἐρεῖνης τῆς καὶ λαμβάνει ὑπ' ὅψιν τῆς στοιχεῖα, ἅτινα ἡ ἀτομιστικὴ θεωρία ἀφίνει ἔξω τοῦ κύκλου τῆς οἰκονομικῆς ἐρεῖνης, ὡς μὴ σταθμὰ καὶ ἐπακριβῶς καθοριζόμενα. Τοῦτο συμβαίνει π.χ. με τοὺς πνευματικοὺς παράγοντας. Τὸ πρόβλημα τῶν πνευματικῶν ἀγαθῶν καὶ τοῦ πνευματικοῦ κεφαλαίου ἐρευνᾶται μόνον ὑπὸ τῶν ὁργανικῶν θεωριῶν. Διὰ τὴν ἀτομιστικὴν θεωρίαν ταῦτα εὐρίσκονται ἔξω τοῦ κύκλου τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῖνης. Ὅ,τι συμβαίνει μὲ τὸ πρόβλημα τῆς τιμῆς καὶ τῶν πνευματικῶν παραγόντων, συμβαίνει καὶ μὲ ὅλα τὰ εἰδικὰ θέματα τῆς Κοινωνικῆς Οἰκονομικῆς. Τὰ ὅσα ἤδη εἰς τὰ προηγούμενα κεφάλαια ἐξετέθησαν καταδεικνύουν σαφῶς τοῦτο· ὅτι εἰς ἕκαστον τῶν συστημάτων ὑπάρχει μία διαφορετικὴ ἐκτίμσις τῶν εἰδικῶν ζητημάτων τῆς οἰκονομικῆς θεωρίας, μία ἀνάλογος μὲ τὴν κοσμοθεωρητικὴν βίαν ἐκάστης ἀντιλήψεως, ἱεραρχία τῶν θεωρητικῶν θεμάτων.

Διὰ τὴν πληρότητα τῆς προκειμένης ἐργασίας θεωροῦμεν σκόπιμον ὅπως σκιαγραφήσωμεν δι' ὀλίγων τὰ κυριώτερα εἰδικὰ ζητήματα τῆς Κοινωνικῆς Οἰκονομικῆς, ὅπως ταῦτα ἐξετάζονται ὑπὸ ἐκάστης τῶν δύο ἀντιλήψεων. Μερικὰ τῶν θεμάτων τούτων, ὅπως τὸ πρόβλημα τῆς τιμῆς, τῆς συναλλαγῆς, τοῦ πνευματικοῦ κεφαλαίου, τοῦ πλούτου κ.λ.π. μᾶς ἀπησχόλησαν ἤδη ἀλλαχοῦ οὕτως ὥστε καθίσταται περιττὴ ἰδιαιτέρα ἐξέτασις τούτων. Ἐνταῦθα θὰ ἀξετάσωμεν ἐκεῖνα μόνον τὰ προβλήματα ἅτινα δὲν ἔχωμεν μέχρι τοῦδε θίξει. Περιττὸν θεωροῦμεν νὰ τονίσωμεν ὅτι τὰ προβλήματα ταῦτα ἐξετάζονται καὶ ἀντιμετωπίζονται ὑπὸ ἐκάστης τῶν δύο ἀντιλήψεων, κατὰ διάφορον τρόπον. Τοῦτο εἶναι, κατόπιν τῶν ὧν ἐλέχθησαν ἀνωτέρω, αὐτονόητον. Ὅ,τι ὅμως ἐνταῦθα δέον νὰ λεχθῇ εἶναι τοῦτο: ὅτι εἰς ἕκαστον τῶν προβλημάτων δὲν δίδεται ὑπὸ τῶν θεωρητικῶν τοῦ αὐτοῦ

συστήματος ἡ ἰδία λῦσις, ἀλλ' οὗτοι ἐρμηνεύουν τὰ θέματα ταῦτα διαφοροτρόπως, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἀνήκουν κατὰ βίαιον εἰς τὸ αὐτὸ σύστημα. Ἐνεκα τούτου καθίσταται ὑπεράγαν δυσχερὴς ἡ συνοπτικὴ ἐκθεσις τῶν εἰδικῶν προβλημάτων τόσο ἀπὸ τῆς ἀτομιστικῆς ὅσον καὶ ἀπὸ τῆς ὀργανικῆς ἀπόψεως. Ὅπου ὅθεν καθίσταται ἀδύνατον νὰ ἐξεύρωμεν καὶ διατυπώσωμεν τὰ κοινὰ χαρακτηριστικά τῶν εἰς ἕκαστον τῶν συστημάτων ὑπαγομένων θεωριῶν ἐπὶ τῶν εἰδικῶν αὐτῶν προβλημάτων θὰ περιορισθῶμεν ἀπλῶς εἰς τὴν ἐκθεσιν τῆς ἀντιπροσωπευτικότερας τῶν γνωμῶν. Ὡς ἐκ τούτου ἡ ἐπομένῃ ἐπισκόπησις τῶν εἰδικῶν θεμάτων οὐδεμίαν ἀξίωσιν ἔχει ἀπολύτου ἀκριβείας.

Α. Τὸ πρόβλημα τῆς ἀξίας.—Αἱ ἀτομιστικαὶ περὶ ἀξίας θεωρίαι εἶναι κυρίως δύο: ἡ ἀντικειμενικὴ θεωρία καὶ ἡ ὑποκειμενικὴ θεωρία τῆς ἀξίας. Τὴν ἀντικειμενικὴν θεωρίαν ἐθεμελίωσεν ἡ κλασσικὴ σχολὴ τῆς Κοινωνικῆς Οἰκονομικῆς. Κατ' αὐτὴν ἡ ἀξία τῶν ἀγαθῶν ἐξοῦται πρὸς τὰ ἔξοδα τῆς παραγωγῆς τούτων (κυρίως πρὸς τὴν καταναλωθεῖσαν διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν ἀγαθῶν ἀνθρωπίνην ἐργασίαν). «Ἐν πράγμα—παρατηρεῖ ὁ Adam Smith—ἀξίζει διὰ τὸν ἀποκτήσαντα τοῦτο καὶ ἐπιθυμοῦντα νὰ διαθέσῃ ἢ ἀνταλλάξῃ αὐτὸ ἔναντι ἄλλου, τὸν κόπον καὶ τὴν δυσκολίαν, τὰ ὁποῖα δύναται οὗτος νὰ ἀποφύγῃ καὶ τὰ ὁποῖα δύναται νὰ μετακυλίσῃ ἐπὶ ἄλλων ἀνθρώπων» (1). Τὴν γνώμην ταύτην θεωρεῖ ὁ Ricardo ὡς μίαν τῶν σπουδαιότερων ἀληθειῶν τῆς Κοινωνικῆς Οἰκονομικῆς. Διότι λέγει οὗτος—«εἶναι φυσικὸν ὅτι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ συνήθως τὸ προϊόν δύο ἡμερῶν ἢ δύο ὥρων θὰ ἔδει νὰ ἔχῃ διπλασίαν ἀξίαν ἐκείνου τὸ ὁποῖον εἶναι προϊόν μιᾶς ἡμέρας ἢ μιᾶς ὥρας» (2). Ἡ ἀξία ἀποτελοῦσα οὕτω ἓνα παράγοντα σταθερὸν ἐξισώνει τὴν παροχὴν καὶ ἀντιπαροχὴν καὶ κáιμνει ὥστε πᾶσα ἀνταλλακτικὴ πράξις νὰ εἶναι ἐπωφελὴς δι' ἀμφοτέρους τοὺς συμβαλλομένους. Διότι ἐφ' ὅσον ἕκαστον τῶν ἀνταλλασσομένων ἀγαθῶν ἀνταποκρίνεται πρὸς ἴσα ἔξοδα παραγωγῆς, οὐδεὶς τῶν συμβαλλομένων δύναται νὰ ὑποστῇ ζημίαν καὶ νὰ ἀποβῇ ἀντικείμενον ἐκμεταλλεύσεως ἐκ μέρους τοῦ ἐτέρου συμβαλλομένου.

Ἡ ὑποκειμενικὴ περὶ ἀξίας θεωρία ἀνεπτύχθη ὑπὸ τῆς ψυχολογικῆς σχολῆς (Grenznutzenschule). Κατ' αὐτὴν ἡ ἀξία τῶν ἀγαθῶν ἐξαριτάται ἐκ τῆς χρησιμότητος τούτων, ἥτις ὁμῶς ποικίλλει ἀναλόγως τῆς ποσότητος τῶν ἀγαθῶν καὶ τοῦ μεγέθους τῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου. Λαμβανομένου ὁμῶς ὑπ' ὄψιν ὅτι τὰ διάφορα ἀγαθὰ ὑπάρχουν εἰς μεγάλας ποσότητας, οἱ ὁπαδοὶ τῆς σχολῆς ταύτης συμπεραίνουν ὅτι ἡ ἀξία ἐκάστης μονάδος τῶν ἀγαθῶν τούτων προσδιορίζεται ἐκ τοῦ ὁρίου χρησιμότητος αὐτῶν (Grenznutzen), δηλαδὴ ἐκ τῆς χρησιμότητος τῆς τελευταίας μονάδας τῶν ἀγαθῶν διὰ τῆς ὁποίας ἱκανοποιεῖται ἡ τελευταία ἀνάγκη. Κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην

1) Adam Smith, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 37.

2) David Ricardo, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 58.

πᾶσα ἀνταλλακτικὴ προᾶξι προσφέρει εἰς τοὺς συμβαλλομένους ὀφέλη ἀνώτερα τῆς ἀξίας τῶν ἀγαθῶν, ἵτινα ἕκαστος προσφέρει, διότι οὗτος ἀποκομίζει τὴν διαφορὰν μεταξὺ τῆς ὑποκειμενικῆς ἀξίας τοῦ προσφερομένου καὶ ἐκείνης τοῦ ἀποκτινόμενου ἀγαθοῦ (¹).

Τὸ κοινὸν εἰς ἀμφοτέρους τὰς θεωρίας ταύτας εἶναι ὅτι στηρίζονται ἐπὶ ἀτομικῶν καὶ ποσοτικῶν στοιχείων δυναμένων ὡς ἐκ τούτου νὰ προσδιορισθοῦν ἐπακριβῶς καὶ νὰ διατυπωθοῦν μαθηματικῶς.

Ὅλως διάφορος εἶναι ἡ ὁργανικὴ περὶ τῆς ἀξίας θεωρία. Κατ' αὐτὴν ὁ χαρακτὴρ τῆς ἀξίας εἶναι κοινωνικός. Ἡ ἀξία εἶναι προῖόν τῆς ἱστορικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς. «Ὅταν λέγει τις περὶ ἀντικειμένου τινὸς ὅτι τοῦτο εἶναι χρήσιμον, ἐννοεῖ ὅτι τοῦτο ἔχει ἀξίαν ἐν σχέσει πρὸς τὸν κοινωνικὸν βίον» (²). Τὴν ἀξίαν ἀποκτᾷ ἐν ἀγαθὸν μόνον ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ τῇ κοινωνίᾳ. «Ἡ ἀξία πράγματος τινὸς εἶναι ἡ σημασία αὐτοῦ ἐν τῇ πολιτείᾳ» (³). Ἡ ἀξία εἶναι ἡ ἔκφρασις τῆς σχέσεως τῶν ἀγαθῶν πρὸς τοὺς κοινωνικοὺς σκοποὺς οὓς ταῦτα ἐξυπηρετοῦν. Δεδομένου ὅμως ὅτι διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῶν σκοπῶν τούτων ἀπαιτεῖται ὁρισμένη τις ποσότης ἀγαθῶν δέον διὰ τὸν προσδιορισμὸν τῆς ἀξίας νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν καὶ ἡ ποσοτικὴ ἀναλογία τῶν ἀγαθῶν. Ἡ ἀξία τῶν ἀγαθῶν ἐξαργυρᾶται ὅθεν ἐκ τῆς σχέσεως τούτων μεταξὺ τῶν καὶ ἐκ τῆς σχέσεως τούτων πρὸς τοὺς σκοποὺς. Ἔνεκα τούτου καθίσταται ἀδύνατος ὁ ἀκριβὴς προσδιορισμὸς τῆς ἀξίας τῶν ἀγαθῶν, διότι ταῦτα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ χωρισθοῦν ἀπὸ τὸ σύνολον τῶν οἰκονομικῶν μέσων καὶ τῶν σκοπῶν. Εἶναι δὲ σφαλμα τὸ νὰ ἐπιδιώκωμεν νὰ ἐκφράσωμεν τὴν ἀξίαν ποσοτικῶς καὶ ἀριθμητικῶς (⁴).

Β. Τὸ πρόβλημα τῆς διανομῆς. Κατὰ τὴν ἀτομιστικὴν θεωρίαν τὸ πρόβλημα τῆς διανομῆς τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος ἀποτελεῖ, ὡς ἐλέχθη, ἐν εἰδικῶν θέμα τοῦ προβλήματος τῆς τιμῆς. Ἡ διανομὴ ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν ἀγαθῶν, ἥτις πάλιν λαμβάνει χώραν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς τιμῆς τούτων. Δεδομένου δὲ ὅτι ἡ ἀνταλλαγὴ εἶναι ἀποτελεσματικὴ ἀτομικῶν ἐνεργειῶν, ἔπεται ὅτι καὶ ἡ διανομὴ εἶναι ἀποτελεσματικὴ δραστηριότητος. Πᾶς κάτοχος παραγωγικῶν μέσων προσφέρει ταῦτα ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ λαμβάνει ἔναντι τούτων ἀμοιβὴν τινά. Ὁ ἐργάτης προσφέρει τὴν ἐργασίαν του καὶ λαμβάνει ἔναντι ταύτης τὸ ἡμερομίσθιον. Ἐν τῇ ἀγορᾷ παρουσιάζεται οὗτος ὡς προσφορὰ ἐργασίας. Ὁ ἐργατικὸς μισθὸς εἶναι ἡ ἀμοιβὴ διὰ τὸν καταβληθέντα ὑπὸ τοῦ ἐργάτου κόπον. Ἡ ἀμοιβὴ αὕτη παρέχεται εἰς τοῦτον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν γενικῶν ἀρχῶν τῆς διαμορφώ-

1) Βλ. Ferdynand Zweig, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 125.

2) Adam Müller, Elemente der Staatskunst, 2 том. Iena 1922, σελ 192.

3) Adam Müller, Versuche einer neuen Theorie des Geldes, Iena 1922, σελ. 59.

4) Βλ. Othmar Spann, Die Lösung der Wert-und Preisfrage aus der Ganzheitslehre etc Jahrb. f. Nationalök. u.St. Iena 1929, σελ. 332 κ.έ.

σεως τῆς τιμῆς. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὸν τόκον. Ὁ τόκος εἶναι ἡ τιμὴ τῆς χρήσεως τοῦ κεφαλαίου.

Κατὰ τὴν ὀργανικὴν ἀντίληψιν ἡ διανομὴ τοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα ἀτομικῶν πράξεων, οὔτε καὶ τὸ πρόβλημα τῆς διανομῆς εἶναι εἰδικὸν θέμα τοῦ προβλήματος τῆς τιμῆς. Διότι ἡ διανομὴ προηγείται τῆς διαμορφώσεως τῶν τιμῶν καὶ ἔτι πλέον αὕτη προσδιορίζει καὶ διαμορφώνει τὰς τιμὰς. Ἡ διανομὴ τῶν ἀγαθῶν εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς διαρθρώσεως τοῦ συνόλου τῶν οἰκονομικῶν μέσων. Ἡ τιμὴ τῶν ἀγαθῶν εἶναι ἀπλῶς ἡ ἔκφρασις τῆς διαρθρώσεως ταύτης (*). Ἡ διανομὴ τοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος λαμβάνει χώραν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν σχέσεων τῶν μέσων (ὕπηρεσιῶν) μεταξὺ τῶν καὶ τούτων πρὸς τοὺς ἐπιδιωκόμενους σκοποὺς. Ὁ ἐργατικὸς μισθὸς ἐξικριᾶται ἐκ τῆς σχέσεως καὶ τῆς ἀναλογίης πρὸς ἣν εὐρίσκεται ἕκαστον εἶδος ἐργασίας (ἐκάστη κατηγορία ἐργατῶν) πρὸς τοὺς σκοποὺς τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας (*). Ὅμοίως ὁ τόκος ἀποτελεῖ τὴν ἀμοιβὴν ἣν τὸ κεφάλαιον ἀπολαμβάνει διὰ τὴν συμβολὴν αὐτοῦ εἰς τὴν πραγματοποιήσιν τῶν κοινωνικοοικονομικῶν σκοπῶν.

Γ. Τὸ πρόβλημα τῆς παραγωγικότητος (*). Διὰ τὴν ἀτομιστικὴν θεωρίαν τὸ πρόβλημα τῆς παραγωγικότητος δὲν ἀποτελεῖ θέμα ἰδιαιτέρας σημασίας. Αὕτη δὲν κρίνει αὐστηρίῳ διαστολῇ μεταξὺ παραγωγῆς καὶ παραγωγικότητος. Παραγωγικὴν θεωρεῖ ἡ ἀτομιστικὴ θεωρία πᾶσαν οἰκονομικὴν δραστηριότητα ἀποβλέπουσαν εἰς τὴν παραγωγὴν νέων ὑλικῶν ἀγαθῶν. Ἰδιαιτέραν σημασίαν ἀποδίδει εἰς τὸ πρόβλημα τῆς παραγωγικότητος ἡ ὀργανικὴ θεωρία. Τοῦτο εἶναι εὐνόητον διότι ἡ ἔννοια τῆς παραγωγικότητος εἶναι ἔννοια καθαρῶς ὀργανικῆ. Ἡ παραγωγικότης δύναται νὰ γίῃ ἀντιληπτὴ θεωρουμένη μόνον μέσῳ τῆς ἐννοίας μιᾶς ὑπερατομικῆς καὶ ὑπερχρονικῆς ὁλότητος. Ἡ ὀργανικὴ θεωρία ὑπερέχει ἐν προκειμένῳ διότι λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τῆς δύο παράγοντας, οὗς ἡ ἀτομιστικὴ θεωρία ἀγνοεῖ: τὸν παράγοντα τοῦ χρόνου (ἡ ὀργανικὴ ἀντίληψις δὲν ἐνδιαφερεται ἀποκλειστικῶς διὰ τὸ παρὼν ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ μέλλον) καὶ τὸν παράγοντα τῶν πνευματικῶν ἀξιών. Παραγωγικότης δὲν εἶναι κατ' αὐτὴν ἀπλῶς παραγωγή νέων ὑλικῶν ἀγαθῶν ἀλλὰ συνεχὴς παραγωγή ἀγαθῶν, ἡ ἀδιάκοπος ἐνίσχυσις τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας. Ἡ παραγωγικότης δὲν ἐνισχύεται ὅθεν μόνον διὰ τῆς αὐξήσεως τῆς παραγωγῆς· ἀλλὰ ὑπὸ ὥρισμένας προϋποθέσεις καὶ διὰ τῆς μειώσεως ταύτης (*).

Δ. Τὸ πρόβλημα τοῦ χρόνου. Αἱ διάφοροι ἀτομι-

1) Βλ. Othmar Spann, *Tote und lebendige Wissenschaft*, Iena 1929, σελ. 69 κ. ἐ.

2) *Ενθ. ἀνωτ.

3) Βλ. σχετικῶς: O. Spann, *Fundament*, σελ. 212 κ. ἐ. I. Baza, *Geschichte der Produktivitätstheorie*, Iena 1926 καὶ F. Wunderlich, *Produktivität*, Iena 1926.

4) Βλ. Robert Liefmann, *Grundsätze der Volkswirtschaftslehre*, 2 том. Stuttgart und Berlin 1922, σελ. 724 κ. ἐ.

σικαί περί χρήματος θεωρία (μεταλλιστική θεωρία, θεωρία τοῦ ὀρίου χρησιμότητος, διανεμητική θεωρία τοῦ χρήματος, ποσοτική θεωρία) ἔχουν τὸ κοινὸν ὅτι ἐκλαμβάνουν τὸ χρῆμα ὡς ἐν εἰδικὸν ἀγαθόν, τοῦ ὁποῖου ἡ ἀξία ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς σχέσεως μεταξὺ προσφορᾶς καὶ ζητήσεως, καὶ γενικῶς καθορίζεται ἐπὶ τῇ βίσει τῶν ἀρχῶν, αἵτινες διέπουν τὴν διαμόρφωσιν τῶν τιμῶν. Τὸ πρόβλημα τῆς ἀξίας τοῦ χρήματος ἀποτελεῖ κατ' αὐτὰς ἐν εἰδικὸν θέμα τοῦ προβλήματος τῆς τιμῆς.

Κατὰ τὴν ὀργανικὴν ἀντίληψιν τὸ χρῆμα ἀποτελεῖ ἐν κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν ὄργανον (*). Ὡς τοιοῦτον εἶναι ἀρρήκτως συνδεδεμένον μὲ πάντας τοὺς παράγοντας τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ζωῆς καὶ δὲν δύναται νὰ ἐξετασθῇ ὡς κάτι ἀνεξάρτητον καὶ μεμονωμένον. Κατὰ τὸν Adam Müller «τὸ χρῆμα εἶναι τὸ αἷμα τοῦ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ», εἶναι τὸ ὄργανον ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον συνδέει τὰ οἰκονομικὰ ὑποκείμενα εἰς ἓνα ἐνιαῖον ὀργανισμόν. «Τὸ χρῆμα ἀποτελεῖ τὴν οἰκονομικὴν ἔκφρασιν τοῦ συνδέσμου τῶν ἀνθρώπων ἐν τῷ κράτει, ἀκριβῶς ὡς ὁ νόμος ἀποτελεῖ τὴν νομικὴν ἔκφρασιν αὐτοῦ» (*). Ὡς τοιοῦτον ἀποτελεῖ τὸ χρῆμα τὸ ὄργανον ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον συνδέει τὸ κράτος μὲ τὴν οἰκονομίαν καὶ συγχρόνως ἐν μέσον ὀργανώσεως τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς. Ὡς ἐκ τούτου δὲν εἶναι ἐν ἀπλοῦν μέσον ἀνταλλαγῆς, ἀλλὰ κυρίως ἐν μέσον δημιουργικὸν καὶ παραγωγικόν, ἐν κεφάλαιον ἠνωτέρας τάξεως (Kapital höhere Ordnung). Ἡ ἀξία τοῦ χρήματος δὲν ἐξαρτᾶται ὅθεν ἐκ τῆς ποσότητος αὐτοῦ ἀλλὰ ἐκ τῶν σκοπῶν τοὺς ὁποῖους τοῦτο ἐπιδιώκει (*).

Ε. Τὸ πρόβλημα τῶν οἰκονομικῶν κρίσεων. Αἱ διαφοραὶ ἀτομιστικαὶ περί κρίσεων θεωρίαι ἔχουσι τοῦτο τὸ κοινόν: θεωροῦν τὰς κρίσεις ὡς προσωρινὰς διαταραχαίς τῆς ἰσορροπίας τοῦ οἰκονομικοῦ βίου ὀφειλομένας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς συμπτωματικὰς αἰτίας. Ἡ κλονισθεῖσα οἰκονομικὴ ἰσορροπία ἀποκαθίσταται μετὰ τινα χρόνον καὶ πάλιν, μηχανικῶς καὶ αὐτοματίως, χάρις εἰς τὰς φυσικὰς δυνάμεις, αἵτινες διέπουν τὸν οἰκονομικὸν βίον.

Κατὰ τὴν ὀργανικὴν θεωρίαν αἱ κρίσεις εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν μεταβολῶν τῶν προκαλουμένων ἐν τῇ διαρθρώσει τοῦ οἰκονομικοῦ ὀργανισμοῦ. Αἱ μεταβολαὶ αὗται δύναται νὰ λάβουν χώραν τόσον ἐν τῷ συστήματι τῶν μέσων ὅσον καὶ ἐν τῷ συστήματι τῶν σκοπῶν. Κρίσεις ἐξ ἄλλου προκαλοῦνται ἔνεκα μεταβολῶν εἰς τὰς σχέσεις μεταξὺ τῶν μέσων καὶ τῶν σκοπῶν. Πρὸς ἀποφυγὴν τῶν κρίσεων εἶναι ὅθεν ἀπαραίτητον ὅπως ὑφίσταται σταθερὰ ἀλληλουχία μεταξὺ τῶν διαφορῶν δμαδων τῶν μέσων καὶ τούτων πρὸς τοὺς σκοποὺς οὓς ἐξυπηρετεῖ, ἡ οἰκονομία (*).

1) Κατὰ τὸν Knapp «ἐν δημιούργημα τῆς ἐννόμευ τάξεως (Bl. G. F: Knapp, Staatliche Theorie des Geldes, 4 ἐκδ. München und Leipzig 1923, σελ. 1).

2) Adam Müller, Versuche, σελ. 31 κ.ε.

3) O. Spann, Fundament, σελ. 181 κ.ε.

4) Bl. Walter Heinrich, Grundlagen einer universalistischen Krisenlehre, Jena 1925 καὶ Spann, Haupttheorien, σελ. 182 κ.ε.

ΣΤ. Τὸ πρόβλημα τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου.— Ἡ ἀτομιστικὴ θεωρία ἡ ἐξαίρουσα τὴν ἰδέαν τῆς οἰκονομικῆς ἐλευθερίας δὲν εἶναι δυνατόν ἢ νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐπιβεβλημένην τὴν ἐπέκτασιν ταύτης καὶ μεταξὺ τῶν ἐθνῶν. Κατ' αὐτὴν ἡ μεταξὺ τῶν ἐθνῶν συναλλαγὴ προσκομίζει εἰς ἀμφοτέρα τὰ ἔθνη ὀφέλη, ἅτινα θὰ ἐστεροῦντο ἐὰν ἤθελον παρῆγει μόνα τῶν ἅπαντα τὰ ἀπαιτούμενα διὰ τὴν συντήρησιν καὶ ἀνάπτυξιν αὐτῶν ἀγαθὰ. «Υπὸ τὸ σύστημα τῆς ἀπολύτου ἐλευθερίας τοῦ ἐμπορίου—λέγει ὁ Ricardo—ἐκάστη χώρα διαθέτει κατὰ φυσικὸν τρόπον τὸ κεφάλαιον καὶ τὴν ἐργασίαν αὐτῆς εἰς ἀπασχολήσεις, αἵτινες εἶναι δι' ὅλους ἐπωφελεῖς»⁽¹⁾. Τὸ ἐὰν τὰ ὠφελήματα ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ συστήματος τούτου προσπορίζεται ἡ συνολικὴ οἰκονομία ἡ μόνον ὠρισμένα ἄτομα, δὲν ἀπασχολεῖ τὴν ἀτομιστικὴν θεωρίαν, διότι, ὡς ἐλέχθη, κατ' αὐτὴν τὸ συμφέρον τῶν ἀτόμων εἶναι ἀρρήκτως συνδεδεμένον μὲ τὸ συμφέρον τῆς ὁλότητος.

Κατὰ τὴν ὀργανικὴν θεωρίαν, ἥτις θέτει ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ἔννοιαν τὴν ἐθνικὴν πραγματικότητα, ἡ ἐλευθερία τῶν ἐξωτερικῶν συναλλαγῶν δὲν δύναται νὰ ἐξυπηρετήσῃ τοὺς σκοποὺς τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς, ἡ ὁποία δὲν θὰ ἀποβλέπῃ κατὰ πρῶτον λόγον εἰς τὴν ἐνίσχυσιν καὶ αὔξησιν τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τοῦ ἔθνους. Αἱ οἰκονομικαὶ δυνάμεις ἐνὸς ἔθνους αὐξάνουν καὶ ἐνισχύονται διὰν ὅλοι οἱ κλάδοι τῆς παραγωγῆς προσδεύουν⁽²⁾. Τὸ πλουσιώτερον καὶ ἰσχυρότερον οἰκονομικῶς ἔθνος εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἀπολαμβάνει σχετικῆς αὐταρκείας. Τὰ ἔθνη εἶναι ὅθεν ἡναγκασμένα ὅπως λαμβάνουν ἐκάστοτε διάφορα προστατευτικὰ τῆς ἐθνικῆς παραγωγῆς μέτρα (προστατευτικοὺς δασμοὺς κλπ.). Θυσιάζοντα δὲ προσωρινῶς διὰ τῶν μέτρων τούτων ἐν μέρος τῆς εὐημερίας τῶν, καλλιεργοῦν τὰ ἔθνη τὰς πηγὰς ἐκείνας ἐκ τῶν ὁποίων ἐξαερίζεται ἡ παραγωγή, αὐξάνουν ταύτην καὶ προετοιμαζοῦν πλουσιώτερον καὶ εὐτυχέστερον μέλλον⁽³⁾.

Ζ'. Τὸ πρόβλημα τοῦ πληθυσμοῦ.—Ἡ ἀτομιστικὴ θεωρία ἐξετάζουσα ὅλα τὰ προβλήματα μέσῳ τῆς ἰδέας τοῦ ἀτομικοῦ πλουτισμοῦ δὲν ἦτο δυνατόν ἢ νὰ συσχετίσῃ μὲ τὴν ἰδέαν τούτην καὶ τὸ δημογραφικὸν ζήτημα. Ἡ τάσις τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ προσκόπτει κατ' αὐτὴν, εἰς φυσικά τινα ὅρια, ἡ μετατόπισις τῶν ὁποίων εἶναι ἀδύνατος. Τὰ ὅρια ταῦτα εἶναι ἡ περιορισμένη ποσότης τῶν μέσων διατροφῆς. Ἡ ἀναπόφευκτος συνέπεια τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ εἶναι ἡ πτώσις τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου. Ὁ πληθυσμὸς ἀκολουθεῖ ἀναγκαστικῶς τὸν αὐτὸν ρυθμὸν μὲ τὴν παραγωγήν.

Κατὰ τὴν ὀργανικὴν ἀντίληψιν⁽⁴⁾ ἡ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ ἀποτελεῖ σημαντικὸν παρῆγοντα διὰ τὴν οἰκονομικὴν καὶ πολιτιστικὴν ἐξέλιξιν ἐνὸς λαοῦ. Ἐν ἔθνει τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει τὴν ἱκανότητα νὰ αὐξηθῇ—λέγει ὁ

1) D. Ricardo, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 125 κ. ε.

2) Bl. Fr. List, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 186.

3) Bl. O. Spann, Haupttheorien σελ. 116.

4) Bl. F. Zweig, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 133.

Fr. List—δὲν εἶναι δυνατόν παρὰ τὴν παρακμίαν καὶ τὴν καταστροφὴν ('). Ἡ αὐξήσις τοῦ πληθυσμοῦ δὲν ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν πτώσιν τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου, ἀλλ' ἀντιθέτως δίδει ἰσχυρὰν ὥθησιν εἰς τὴν παραγωγὴν καὶ ὑποβοηθεῖ τὴν πρόοδον τῆς τεχνικῆς καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Πρὸς τοῦτο εἶναι ὁμῶς ἀναγκαῖον ὅπως ἀσκεῖται συστηματικὴ προστατευτικὴ πολιτικὴ δυναμένη νὰ αὐξήσῃ τὰς δυνατότητας ἐπαγγελματικῆς ἀπασχολήσεως καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς τὸν πληθυσμὸν ἀνάλογον βιοποριστικὴν ἐργασίαν.

IV. Η ΣΧΕΤΙΚΗ ΑΞΙΑ ΤΩΝ ΔΥΟ ΑΝΤΙΛΗΨΕΩΝ

Τὰ ὅσα ἤδη ἀνωτέρω ἐξετέθησαν διδοὺν ἐπαρκῆ εἰκόνα τῆς φύσεως καὶ τοῦ κόσμου τῶν ἰδεῶν τῶν δύο ἀντιλήψεων καὶ καταδεικνύουν σαφῶς τὰ σημεῖα ἐκεῖνα ἅτινα προσδιορίζουν τὴν ὑφισταμένην μεταξὺ τούτων ἀντίθεσιν. Πιραβαλλόμενα δὲ μὲ ὅσα ἐν ἀρχῇ τῆς παρούσης μελέτης ἐλέχθησαν ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ γενομένη διίκρισις τῶν οἰκονομικῶν θεωριῶν ἀνταποκρίνεται πληρέστερον πείρας ἄλλης εἰς τὰς προϋποθέσεις ὡς ἐθεωρήσαμεν ἀναγκαίως διὰ μὴν τοιαύτης φύσεως συστηματικὴν ἐργασίαν. Ἡδὴ προβάλλουν μερικὰ ἐρωτήματα εἰς τὰ ὁποῖα νομίζομεν ἀναγκαῖον νὰ ἀπαντήσωμεν δι' ὀλίγων ἐν συμπεράσματι. Γὰρ ἐρωτήματα ταῦτα εἶναι τὰ ἑξῆς :

α) Θὰ ἐξυκολουθήσῃ ἡ Κοινωνικὴ Οἰκονομικὴ προσανατολιζομένη πρὸς τὰς δύο ταύτας κατευθύνσεις ἢ θὰ διανοίξῃ εἰς τὸ μέλλον καὶ τρίτην κατεύθυνσιν ;

β) Εἶναι δυνατὴ μία σύνθεσις τῶν διαφορῶν στοιχείων τῆς ἀτομιστικῆς καὶ τῆς ὀργανικῆς θεωρίας, μία συνένωσις τῶν δύο ἀντιλήψεων ;

γ) Ποία ἐκ τῶν δύο ἀντιλήψεων εἶναι ὀρθοτέρα ; ποίαν ἐκ τῶν κατευθύνσεων τούτων ὀφείλει νὰ ἀκολουθήσῃ ἡ Κοινωνικὴ Οἰκονομικὴ διὰ νὰ ἀνταποκριθῇ καλλίτερον καὶ πληρέστερον εἰς τὰς ἀξιώσεις μιᾶς ὑγιούς καὶ ζωντανῆς ἐπιστήμης ;

Ἐφ' ὅσον ὡς κατεδείχθη ἀνωτέρω, ἡ οἰκονομικὴ ἐπιστήμη ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτῆς ἐμφανίσεως ἠκολούθησε τὰς δύο ταύτας κατευθύνσεις καὶ τὰς ἠκολούθησεν ἀναγκαστικῶς διότι αὗται ἀποτελοῦν τὰς δύο θεμελιώδεις κατευθύνσεις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος γενικῶς—κατευθύνσεις αἱ ὁποῖαι ἀντικατοπτρίζονται καὶ εἰς τὴν διὰ τῆς Κοινωνικῆς Οἰκονομικῆς ἰδέαν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἐκδήλωσιν—εἶναι φυσικὸν ὅτι ἡ χάραξις μιᾶς τρίτης κατευθύνσεως δὲν εὐρίσκει πεδῖον ἐλεύθερον. Ἡ θεμελιώδης ἀντίθεσις μεταξὺ τῆς ἀτομιστικῆς καὶ τῆς ὀργανικῆς ἀντιλήψεως συνίσταται εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἀπολύτου ἀτομιστικῆς καὶ τῆς ἀπολύτου κοινωνικῆς πραγματικότητος. Ἡ ἵπαρξις μιᾶς τρίτης, διαφορῶν τούτων, πραγματικότητος, δὲν εἶναι νοητή. Ὡς ἐκ τούτου εἶναι καὶ λογικῶς ἀπαράδεκτος ἡ διάνοιξις μιᾶς νέας κατευθύνσεως. Βεβαίως εἶναι δυνατόν ν' ἀλλάξουν καὶ μετατεθοῦν τὰ ὄρα ἐντὸς τῶν ὁποίων λαμβάνουν χώραν αἱ κινήσεις τῶν δύο τούτων γενικῶν

τάσεων, ὅπως δύνανται νὰ μεταβληθοῦν καὶ νὰ ἀναγεωθοῦν αἱ μορφαὶ ὑφ' αἷς αὗται ἐμφανίζονται. Εἰς πάσας ὁμοῦ ταύτας τὰς περιπτώσεις αἱ βασικαὶ ἰδέαι θὰ μένουν ἀμετάβλητοι καὶ θὰ προσδιορίζουν τὴν κατεύθυνσιν τῶν διαφορῶν θεωρητικῶν ἀπόψεων.

Ἡ καθολικὴ φύσις τῶν δύο τούτων πνευματικῶν κατευθύνσεων ἀποκλείει, ἐξ ἄλλου καὶ τὴν παντελεῖ ἑξαφάνισιν τῆς μιᾶς τῶν δυο ἀντιλήψεων. Βεβαίως εἶναι δυνατόν ἡ μία ἐξ αὐτῶν νὰ παραμερισθῇ εἰς ὄφελος τῆς ἐτέρας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐξαριῖται κυρίως ἀφ' ἑνὸς ἐκ τῶν γενικῶν πνευματικῶν καὶ πολιτιστικῶν τάσεων μιᾶς ἐποχῆς καὶ ἀφ' ἐτέρου ἐκ τῶν κοινωνικῶν, πολιτικῶν καὶ οἰκονομικῶν συνθηκῶν ταύτης. Ἡ παντελής, ὅμως, ἑξαφάνισις τῆς μιᾶς τῶν δύο τούτων ἀντιλήψεων εἶναι ἐντελὲς ἀπαράδεκτος καθ' ὅσον θὰ ἦτο εὐτοπία νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι θὰ παύσουν νὰ ὑπάρχουν ἀντιθέσεις εἰς τοὺς πνευματικοὺς τῶν ἀνθρώπων προσανατολισμοὺς καὶ ὅτι θὰ ἡδύνατο νὰ ἐπέλθῃ πλήρης συμφωνία τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τῶν πνευματικῶν αὐτῶν κατευθύνσεων καὶ ἐπιδιώξεων.

Ὁ κυριώτερος παράγων ἐκ τοῦ ὁποῖου ἐξαριῖται ἡ ἐπικράτησις τῆς ἀτομιστικῆς ἢ τῆς ὀργανικῆς ἀντιλήψεως εἶναι ἡ ἐκάστοτε κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ πραγματικότητα. Ὅτι μεταξὺ τῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος ὑφίσταται στενωπότης σχέσις ἀποτελεῖ πλέον μίαν ἀδιαφιλονίκητον ἀλήθειαν. «Εἶναι ἀναμφισβήτητος—παρατηρεῖ ὁ Max Scheler—ὁ κοινωνιολογικὸς χαρακτὴρ πάσης μορφῆς συλλογισμοῦ, ἐποπτείας καὶ γνώσεως (Erkenntnisform). Τοῦτο δὲν ἰσχύει βεβαίως διὰ τὸ περιεχόμενον τῆς γνώσεως καὶ ἔτι ὀλιγώτερον διὰ τὴν πραγματικὴν αὐτῆς ἀξίαν ἀλλ' ἀφορᾷ κυρίως τὸ ἀντικείμενον αὐτῆς, τὸ ὁποῖον ἐξοριᾶται ἐκ τῆς ἐπικρατούσης κοινωνικῆς τάξεως καὶ τῶν κοινωνικῶν ἀντιθέσεων (nach der herrschenden sozialen Interessenperspektive). Αἱ διαφοραὶ μορφαὶ τῆς πνευματικῆς δραστηριότητος διὰ τῶν ὁποίων καθίσταται δυνατὴ ἡ γνῶσις, προσδιορίζονται πίντοτε καὶ ἀναγκαίως κοινωνιολογικῶς, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν διάρθρωσιν τῆς κοινωνίας (durch die Struktur der Gesellschaft)» ('). Ἡ ἐκάστοτε κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ πραγματικότητα ἐξασκεῖ ὄθεν ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς θεωρίας. Εἶναι φυσικὸν ὅτι πᾶσα μεταβολὴ τῶν κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν συνθηκῶν αἵρει ἀναγκαστικῶς τὰς προϋποθέσεις, ἐφ' ὧν ἐστηρίζετο ἡ κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ θεωρία, καὶ μεταβάλλει τὸ ἐμπειρικὸν ἀντικείμενον τῆς Κοινωνικῆς Οἰκονομικῆς. Ἡ ἄμεσος συνέπεια τῆς μεταλλαγῆς τοῦ ἐμπειρικῶν ἀντικειμένου θὰ εἶναι ἡ μεταλλαγὴ τοῦ γνωσεολογικοῦ ἀντικειμένου. Τοῦτο καταδεικνύει σαφῶς ὅτι μεταξὺ τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος καὶ τῆς θεωρητικῆς σκέψεως ὑφίσταται στενωπότης σχέσις. Ἡ φιλελευθέρᾳ π.χ. οἰκονομικῇ θεωρίᾳ θὰ ἦτο διὰ τὸν μεσαιῶνα ἄνευ σημασίας, διότι αὕτη ὁρμᾶται ἐκ

1) Max Scheler, Die Wissensformen und die Gesellschaft, Leipzig 1926, σελ. 56.

τῆς προϋποθέσεως τῆς ἀπολύτου ἀτομικῆς ἐλευθερίας, προϋποθέσεως, ἣτις ἐλλεῖπει καθολοκληρίαν ἀπὸ τὸ κοινωνικὸν καὶ οἰκονομικὸν σύστημα τῆς ἐποχῆς ταύτης, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἀτομικὴ δραστηριότης περιορίζετο ἐντὸς τῶν στενῶν ταξικῶν ὁρίων καὶ ἡ οἰκονομικὴ δρᾷσις ἡσκειτο ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῶν συντεχνιακῶν ὀργανώσεων. Διὰ τὴν ἔρευναν καὶ τὴν ἐρμηνείαν τῆς κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς ζωῆς τῆς ἐποχῆς ταύτης τῆς ἀτομικῆς ἀνελευθερίας, θὰ ἦτο ἄσκοπος, εἰ μὴ ἀδύνατος ἡ ὑπὸ τῆς θεωρίας χρησιμοποίησις φιλελευθέρων προϋποθέσεων καὶ θὰ ἐδυσχέραινε οὐσιωδῶς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν διασιέλλουσα ὑπερμέτρως τὴν μεταξὺ τοῦ ἐμπειρικοῦ καὶ γνωσεολογικοῦ ἀντικειμένου ἀπόστασιν ('). Τὸ αὐτὸ δύναται νὰ λεχθῇ καὶ διὰ τὴν ρωμαντικὴν κατευθύνσιν τοῦ Adam Müller. Οὗτος ὁρμάται συχνὰ ἐκ προϋποθέσεων ἐλάχιστα ἀνταποκρινομένων πρὸς τὸς κοινωνικὰς καὶ οἰκονομικὰς συνθήκας τοῦ συγχρόνου βίου καὶ φθίνει εἰς συμπεράσματα θεωρητικῶς μὲν ὀρθά, πολὺ ὅμως ἀπέχοντα τῆς ὑφισταμένης πραγματικότητος. Ἡ ἀτομιστικὴ θεωρία φαίνεται ὅθεν ἔχουσα πολλάκις δίκαιον ὡς πρὸς τὰ συμπεράσματα, εἰς ἃ καταλήγει ἐρμηνεύουσα τὴν σύγχρονον οἰκονομικὴν ζωὴν, τουλάχιστον ἐφ' ὅσον αὕτη ἐμφανίζεται ὡς μία ἐμπειρικὴ ἐπιστήμη τῆς πραγματικότητος ('). Αἱ ἰδέαι τοῦ Adam Müller εἶναι, καθ' ἑαυτὰς ἐξεταζόμεναι, ἀληθεῖς καὶ ὠραῖαι, τιθέμεναι ὅμως ἐν ἀντιπαράβολῃ πρὸς τὴν ὑφισταμένην πραγματικότητα παρουσιάζονται ὡς ἀπλὰ διανοητικὰ κατασκευάσματα. Ἀφοροῦν μίαν ἄλλην πραγματικότητα, μίαν πραγματικότητα προϋπάρξασαν ἢ ὑπὸ τούτου σχεδιασθεῖσαν, πάντως ὅμως οὐσιωδῶς διαφόρου τῆς ὑπαρχούσης. Ὄρθως ὅθεν παρατηρεῖ ὁ Werner Sombart ('). ὅτι ὁ Adam Müller ἐπικρίνει τὴν οἰκονομικὴν θεωρίαν διὰ ζητήματα διὰ τὰ ὁποῖα θὰ ἔπρεπε νὰ κατακρίνῃ τὴν οἰκονομικὴν πραγματικότητα.

Ἡ πραγματικότης ἀποτελεῖ ὅθεν ἓνα οὐσιώδη παράγοντα, ἐξ οὗ ἐξαρτᾶται ἡ ἐπικράτησις τῆς ἀτομιστικῆς ἢ τῆς ὀργανικῆς ἀντιλήψεως. Ἡ σχέσις ὅμως μεταξὺ πραγματικότητος καὶ θεωρίας δὲν εἶναι σχέσις στενῶς αἰτιολογική. Ἡ θεωρία δὲν δέχεται ἀπλῶς τὴν ἐπίδρασιν τῆς πραγματικότητος ἀλλ' ἐπιδρᾷ ἐπ' αὐτῆς καὶ συμβάλλει εἰς τὴν διαμόρφωσιν καὶ τὴν ἀνέλιξιν ταύτης. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων ὑφίσταται ἀμοιβαία τις συνάρτησις καὶ ἀλληλουχία, ἀλληλουχία ἣτις παρατηρεῖται σχεδὸν πάνποτε μεταξὺ τῆς πραγματικῆς καὶ τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων. Ἐκ τούτου δὲ ἐξηγεῖται καὶ ἡ παρατηρουμένη συνύπαρξις τῆς ἀτομιστικῆς καὶ τῆς ὀργανικῆς ἀντιλήψεως ἀκόμη καὶ εἰς ἐποχὰς καθ' ἃς ἡ μία τούτων ἔχει ἐπικρατοῦσαν θέσιν χρησιμοποιοῦμένη ἀποκλειστικῶς διὰ τὴν ἐρμηνείαν τῆς κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς πραγματικότητος.

1) Βλ. F. Zweig, ἐνθ. ἄνωτ. σελ. 4 κ. ε.

2) Βλ. Georg Klein, System eines idealistischen Sozialismus, Wien und Leipzig 1931, σελ. 247.

3) Βλ. Werner Sombart, Die drei Nationalökonomien, München und Leipzig 1930, σελ. 144.

Ἡ Ἀτομιστικὴ καὶ ἡ ὀργανικὴ ἀντίληψις ἀποτελοῦν δύο θεμελιώδους σημασίας διαφορετικὰς τάσεις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, δύο διαφορετικῆς κατευθύνσεως ἐκβολὰς τῆς αὐτῆς πηγῆς. Ἐνεκα τούτου διεκδικοῦν ἀμφοτέραι τὴν θέσιν τῶν ἐν τῷ πνευματικῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων. Οὐδεμία ὅμως τούτων συγκεντρώνει ἅπαντα τὰ στοιχεῖα τῆς ἀπολύτου ἀληθείας. Ἡ ἀλήθεια ὑπάρχει εἰς τὸν συνδυασμὸν τοῦ ἀτομικοῦ καὶ καθολικοῦ, ὑπάρχει εἰς τὴν ἔνωσιν τῶν. Ἡ θεωρία τὴν ὁποίαν ὑπεστήριξεν ὁ Hegel, καθ' ἣν αἱ ὑφιστάμεναι ἀντιθέσεις χάνουν τὴν ἀπολυτότητα τῶν εἰς μίαν ἀνωτέραν σύνθεσιν, ἰσχύει ὑπὸ ὠρισμένας προϋποθέσεις καὶ διὰ τὴν μεταξὺ ἀτομιστικῆς καὶ ὀργανικῆς ἀντιλήψεως ἀντίθεσιν. Δι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγον καὶ αὐτὸς ὁ σφοδρότατος πολέμιος τοῦ Ἀτομισμοῦ, ὁ Othmar Spann, ἐθεώρησε ὡς τὸ κυριώτερον μέλημα τῆς Κοινωνικῆς Οἰκονομικῆς τὴν δημιουργίαν τῆς συνδετικῆς ἐκφίνης γεφύρας, διὰ τῆς ὁποίας θὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ προσέγγις τῶν δύο τούτων ἀντιθέτων τάσεων (1). Τόσον ἡ ἀτομιστικὴ ὅσον καὶ ἡ ὀργανικὴ θεωρία προσέφερον ἀνεκτιμήτους ὑπηρεσίας εἰς τὴν Κοινωνικὴν Οἰκονομικὴν καὶ συνέβαλον κατὰ διάφορον τρόπον ἐκάστη εἰς τὴν θιμελίωσιν καὶ τὴν διαμόρφωσιν ταύτης. Τὰς ὑπηρεσίας ταύτας δὲν εἶναι δυνατὸν οὔτε πρέπει νὰ παραβλέψαμεν καὶ νὰ ἀγνοήσωμεν. Θὰ ἀπετέλει ἀσυγχώρητον σφάλμα νὰ παριδωμεν ὅτι ὁ Adam Smith καὶ ὁ David Ricardo προσέφερον εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἐπιστήμην καὶ θὰ ἦτο ἐπιζήμιον δι' αὐτὴν νὰ παραγνωρίσωμεν τὴν πολύτιμον συμβολὴν τοῦ Adam Müller καὶ Friedrich List.

Τὸ κύριον μέλημα τῆς Κοινωνικῆς Οἰκονομικῆς δεόν νὰ εἶναι ἡ ὁρθὴ ἐκτίμησις τῆς θετικῆς πλευρᾶς τῶν δύο ἀντιλήψεων καὶ ὁ ὀρθὸς καθορισμὸς τῶν ὁρίων τῆς ἰσχύος τῶν ἀρχῶν ἐκείστης τούτων. Ἡ ὀργανικὴ ἀντίληψις ἐρευνᾷ τὴν βαρυτέραν τῶν πραγμάτων ὑπόστασιν, τὴν ἐσωτερικὴν πραγματικότητα, εἰσέρχεται εἰς τὴν ψυχὴν τῶν κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν φαινομένων. Ἐνεκα τούτου καὶ ἡ τάσις αὐτῆς πρὸς τὴν μεταφυσικὴν καὶ ἡ ἀδιαφορία της διὰ τὴν ἐμπειρικὴν πραγματικότητα, διὰ τὰ ὕλικά φαινόμενα καὶ τὰς ποσοτικὰς σχέσεις. Ἐξ ἀντιθέτου ἡ ἀτομιστικὴ ἀντίληψις περιορίζεται εἰς τὴν ἀπλὴν ἐρευναν τῶν ἐμπειρικῶν φαινομένων. Σταματᾷ ἐξ ἀρχῆς εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν τῶν πραγμάτων, ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν μορφήν τῶν φαινομένων. Ἐνεκα τούτου καὶ ἡ ὁρπὴ τοῦ Ἀτομισμοῦ πρὸς τὸν Θετικισμόν καὶ τὸν Ρασιοναλισμόν, τὸ ἐνδιαφέρον αὐτοῦ διὰ τὰς μηχανικὰς καὶ τὰς ποσοτικὰς σχέσεις καὶ ἡ ἀδιαφορία του διὰ τοὺς ποιοτικούς καὶ τοὺς πνευματικούς παράγοντας (2).

1) Βλ. Othmar Spann, Fundament, σελ. 333.

2) Κατὰ τὸν Alfred Amonn (Grundzüge der Volkswohlstandslehre, Iena 1926, σελ. 389 κ.ε.) ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῆς ἀτομιστικῆς καὶ τῆς ὀργανικῆς ἀντιλήψεως ἔγκειται εἰς τοῦτο : ἡ πρώτη ἐπιδιώκει τὴν θεμελίωσιν μιᾶς $\kappa\omicron\iota\omicron\omicron\omicron\omicron\omicron\omicron\omicron$ οἰκονομικῆς θεωρίας, ἡ δευτέρα ἐπιζητεῖ νὰ θεμελιώσῃ μίαν κοινωνικὴν $\omicron\iota\omicron\omicron\omicron\omicron\omicron$ θεωρίαν. Ἡ πρώτη ἀποτελεῖ μίαν θεωρίαν τῶν ἐιδικῶν ἐκείνων

Ἡ μονομερὴς προσήλωσις εἰς μίαν τῶν δύο τούτων κατευθύνσεων ἐγκυμονεῖ σοβαροὺς κινδύνους διὰ τὴν οἰκονομικὴν ἐπιστήμην. Ἀλλὰ καὶ ἡ κακὴ σύνθεσις τούτων, ἢ σύνθεσις ἡ ὁποία δὲν ἐδράζεται εἰς τὴν ὀρθὴν ἐκτίμησιν τῶν πραγματικῶν στοιχείων τῶν δύο ἀντιλήψεων δύναται νὰ ὀδηγήσῃ τὴν ἐπιστήμην εἰς ἐσφαλμένην ὁδόν. Ἀκολουθοῦντες μονομερῶς τὰς ἀρχὰς τῆς ὀργανικῆς ἀντιλήψεως διατρέχομεν τὸν κίνδυνον νὰ παρασυρθῶμεν ἀπὸ τοὺς παλινοὺς τῆς καρδίας καὶ νὰ μὴν ἀντιληφθῶμεν τοὺς σφιγμοὺς τῆς ζωῆς, κινδυνεύομεν νὰ προσκολληθῶμεν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων καὶ φαινομένων καὶ νὰ ἀδιαφορήσωμεν διὰ τὴν ἡληθῆ αὐτῶν μορφήν, νὰ χάσωμεν τὴν πραγματικότητα βυθιζόμενοι εἰς τὸ

κοινωνικῶν σχέσεων, αἵτινες ἀπαρτίζουν ἐν τῇ συγχρόνῳ κοινωνικῇ σιμβίωσει, τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν· εἶναι ἡ θεωρία τῶν ἀνταλλακτικῶν σχέσεων. Διὰ τὴν θεωρίαν ταύτην τὸ οἰκονομικὸν περιεχόμενον τῶν φαινομένων δὲν διαδραματίζει οὐσιώδη ρόλον, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον ἐνδιαφέρεται αὕτη διὰ τὴν «ὀρθὴν οἰκονομίαν». Ὅπως διάφορος πρὸς αὐτὴν εἶναι ἡ κοινωνικὴ οἰκονομικὴ θεωρία. Αὕτη εἶναι ἡ θεωρία τῶν σχέσεων τῶν διαφόρων στοιχείων, παραγόντων καὶ μελῶν τῆς ὁλόκληρης ἐκείνης ἢ καλοῦμεν «οἰκονομίαν». Αἱ σχέσεις αὗται, δὲν ἐξέρχονται τοῦ πλαισίου τῆς «οἰκονομίας» καὶ δὲν εὐρίσκονται ἐν συναφείᾳ τι πρὸς τὰς οἰκονομικὰς ἐκείνας σχέσεις τῶν ἀνθρώπων αἵτινες δὲν ἐμφανίζονται ὡς στοιχεῖα τοῦ γενικοῦ «οἰκονομικοῦ συμπλέγματος» καὶ ἐπομένως δὲν ἀποτελοῦν ἐιδικὰς σχέσεις τῆς «οἰκονομίας» ταύτης λαμβανομένης ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ἐνός κανονιστικοῦ (normativen) συστήματος ἀξιών, ὑπηρεσιῶν κ.τ.δ. Ἡ ἀτομιστικὴ θεωρία σφάλλει ὅθεν, ἐμφανιζομένη ὡς μία οἰκονομικὴ θεωρία. Τὰ προβλήματα αὐτῆς δὲν εἶναι «οἰκονομικά»· προβλήματα παρ' ὅλον δὲ τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐρεύνης τῆς εἶναι οἰκονομικῆς φύσεως. Τὸ γνωσεολογικὸν ἀντικείμενον ταύτης δὲν τὸ ἀποτελεῖ ἡ οἰκονομικὴ πλευρὰ τῶν φαινομένων ἀλλ' ἡ κοινωνικὴ πλευρὰ αὐτῶν. Δὲν ἐξετάζει, ἡ θεωρία αὕτη τὴν εἰδικὴν οἰκονομικὴν φύσιν τῶν φαινομένων ἀλλὰ τὴν κοινωνικὴν αὐτῶν μορφήν. Ἡ ὀργανικὴ θεωρία ἔχει ὡς ἐκ τούτου ἀπολύτως δίκαιον ἐπικρίνοσιν τὴν ἀτομιστικὴν θεωρίαν ὡς μὴ ἀναπαυκρινόμενὴν εἰς τὰς ἀξιώσεις μίᾱς οἰκονομικῆς θεωρίας. Μία οἰκονομικὴ θεωρία δὲν δύναται νὰ εἶναι οὔτε ψυχολογικὴ θεωρία, οὔτε θεωρία τῆς διανοητικῆς ζωῆς τῶν τιμῶν ἀλλὰ, μία κανονιστικὴ καὶ τελεολογικὴ θεωρία.

Ἡ ἀτομιστικὴ καὶ ἡ ὀργανικὴ θεωρία ἀποτελοῦν ὅθεν δύο ἀνεξαρτήτους ἀπ' ἀλλήλων θεωρίας. Ἡ μία δὲν δύναται νὰ ἀναπληρώσῃ τὴν ἑτέραν. Ἐκάστη ἐξετάζει μίαν ἄλλην σειράν προβλημάτων. Ἐν προεκτάσει ἡ μία συμπληροῖ τὴν ἄλλην. Τοιοῦτοτρόπως δὲ—παρατηρεῖ ὁ Alfred Amonn—διευκρινίζεται ἐν πληθὺς ζητημάτων, ὅπως π.χ. τὸ ἐρώτημα ἐὰν ἡ περὶ ἀξίας καὶ τιμῆς θεωρία ἀποτελεῖ τὸ κύριον πρόβλημα τῆς Κοινωνικῆς Οἰκονομικῆς, τὸ πρόβλημα ἐκεῖνο διὰ τοῦ ὁποίου ὅλα τὰ λοιπὰ ζητήματα ἐξηγνεύονται, ἢ ἡ Κοινωνικὴ Οἰκονομικὴ ἐδράζεται ἐπὶ τῆς θεωρίας τῶν ὑπηρεσιῶν, ὡς διδάσκει ὁ Othmar Spann. Ἡ ἐπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο εἶναι σαφής. Διὰ τὴν Κοινωνικὴν Οἰκονομικὴν, ἥτις ἐπιδίδωκε νὰ ἀποτελέσῃ μίαν οἰκονομικὴν θεωρίαν, τὸ κύριον πρόβλημα δὲν δύναται νὰ εἶναι ἄλλο ἢ τὸ ὑποστηριζόμενον ὑπὸ τοῦ Spann. Διὰ τὴν Κοινωνικὴν Οἰκονομικὴν ὅμως τὸ οὐσιώδες καὶ πρωταρχικὸν ζήτημα εἶναι αἱ ἐιδικαὶ κοινωνικαὶ σχέσεις δηλ. αἱ ἀνταλλακτικαὶ σχέσεις. Διὰ τὴν θεωρίαν ταύτην τὸ πρόβλημα τῆς ἀξίας καὶ τῆς τιμῆς εἶναι τὸ θεμελιώδες πρόβλημα ἐπὶ τοῦ ὁποίου βιβλίζονται ἀπαντα τὰ λοιπὰ ζητήματα τῆς οἰκονομικῆς θεωρίας.

ἴδιον αὐτῆς βάθος. Ἡ ὀργανικὴ ἀντίληψις ζητεῖ νὰ ἴδῃ τὰ πράγματα εἰς τὴν γενικὴν των, τὴν καθολικὴν των μορφήν, θέλουσα νὰ ἀντιληφθῇ τὸ δάσος ἀνέρχεται ὑπεράνω αὐτοῦ καὶ τοιοῦτοτρόπως χάνει ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν τὸ δένδρον. Ἀντικρῦζει τὴν ἀπέραντον θύλασσαν καὶ δὲν βλέπει ὅτι αὕτη λαμβάνει ἄλλην μορφήν ἐν τῷ κόσμῳ, ὅτι μεταβάλλεται εἰς κινήτηριον δύναμιν, εἰς ἡλεκτρισμὸν καὶ αἰμόν. Βλέπει τὴν κοινωνίαν καὶ ἀδιαφορεῖ διὰ τὴν δημιουργικὴν προσωπικότητα, ἣν συμβάλλει εἰς τὴν διάπλασίν της καὶ μεταβάλλει τὰς μορφὰς αὐτῆς. Ἀκολουθοῦντες ἀποκλειστικῶς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην ἀπομακρυνόμεθα τοῦ βασικοῦ σκοποῦ τῆς ἐπιστήμης, ἣν ἀποβλέπει εἰς τὴν ἐξυληρέτησιν τῆς ζωῆς καὶ τὴν στεροῦμεν ἐνὸς μεγάλου μέρους τῶν μέσων ἐκείνων διὰ τῶν ὁποίων αὕτη ὑποβοηθεῖ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου καὶ συμβάλλει εἰς τὴν πρόοδόν του. Ἡ ὀργανικὴ θεωρία παρασυρομένη ἀπὸ τὰς ἀναζητήσεις τῶν ἐσωτερικῶν συναρτήσεων τοῦ οἰκονομικοῦ βίου λησμονεῖ ὅτι ἡ ἐπιστήμη ἐπιδιώκει κατ' ἀρχὴν τὴν ἔρευναν τῶν πραγματικῶν γεγονότων, οἱ εὐρίσκονται εἰς ἄμεσον ἐπαφὴν μὲ τὴν ζωὴν, ὅτι ἐνδιαφέρεται τόσον διὰ τὴν οὐσίαν ὅσον καὶ διὰ τὴν μορφήν τῶν φαινομένων καὶ τῶν γεγονότων.

Ἐξ ἴσου ἐπιζήμιος διὰ τὴν Κοινωνικὴν Οἰκονομικὴν εἶναι καὶ ἡ μονομερὴς προσήλωσις εἰς τὸν Ἀτομισμόν. Ἀκολουθοῦντες τὴν ἀτομιστικὴν ἀντίληψιν περιορίζομεν τὸ βλέμμα μας ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν φαινομένων, κλείομεν τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸ παντός μὴ σταθμιτοῦ παράγοντος καὶ συστέλλομεν ἐπικινδύνως τὸν ὀρίζοντα τῆς θεωρητικῆς ἀναζητήσεως παραβλέποντες τὴν ἐπίδρασιν ἣν ἐξασκοῦν ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας διάφοροι μὴ οἰκονομικοὶ παράγοντες ὅπως ὁ κοινωνικός, ὁ πολιτικός, ὁ ἠθικός καὶ ὁ πνευματικός παράγων. Τοῦτο διευκολύνει ἴσως τὴν θεωρητικὴν ἔρευναν ἀλλ' ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα ὅτι ἀπομακρύνει τὴν θεωρίαν ἀπὸ τὴν πραγματικὴν ζωὴν. «Εἶναι σήμερον ἐντελῶς φανερόν—παραινρεῖ ὁ Hans Honegger—ὅτι ὅλα τὰ σύγχρονα οἰκονομικά προβλήματα δὲν δύναται νὰ ἐρμηνευθοῦν ἄλλως εἰ μὴ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δυναμικοπολιτικῶν σχέσεων, (machtpolitischen Beziehungen) ἃς σκεφθῇ τις τὸν πόλεμον καὶ τὰς οἰκονομικὰς αὐτοῦ συνεπειάς. Πᾶσα οἰκονομικὴ θεωρία, ἣτις πράγματι ἐπιδιώκει τὴν ἐρμηνείαν τῶν συγχρόνων οἰκονομικῶν φαινομένων, δέον νὰ λάβῃ καθ' οἰονδήποτε τρόπον ὡς ἀφειρητὴν τῶν θεωρητικῶν αὐτῆς ἀναζητήσεων τὰς δυναμικὰς ἢ τὰς κοινωνικὰς δυναμικὰς συνθήκας (soziale Machtverhältnisse)» ('). Ἡ ἀτομιστικὴ θεωρία, ἐνδιαφερομένη διὰ τὴν ἐπὶ στερεῶν βάσεων θεμελιώσιν τῆς Κοινωνικῆς Οἰκονομικῆς, ἐξοστρακίζει ἐκ τοῦ πεδίου τῆς ἐρευνῆς της πάντα παράγοντα ὅστις θὰ ἐδυσχέραινε τὸν ἀκριβῆ καθορισμὸν τῶν πραγματικῶν γεγονότων. Ἐξ ἄλλου ἀδιαφορεῖ αὕτη διὰ πᾶν τὸ μὴ ἐμπειρικόν, τὸ μὴ διὰ γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ ἀντιληπτόν. Παρα-

1) Hans Honegger, Volkswirtschaftliche Systeme der Gegenwart, Karlsruhe 1925, σελ. 23.

βλέπει ὅτι παρατηροῦσα τὸ δένδρον δὲν δύναται νὰ ἀντιληφθῇ τὸ δάσος, ὅτι ὀπισθεν τῶν ὀφθαλμῶν εὐρίσκεται ὁ λόγος, ὅτι ἡ αἴσθησις τῆς ὁράσεως ἔχει ἀξίαν διότι ἀπευθύνεται εἰς τὸ πνεῦμα. Ἡ ὀργανικὴ κατεύθυνσις φαίνεται ὡς ἐκ τούτου ὀρθότερα πιστεύουσα ὅτι πλησιάζομεν τὴν ἀλήθειαν περισσότερον μὲ τὸ πνεῦμα πρὸς μὲ μόνον τοὺς ὀφθαλμούς. Μία θεωρία ἐδριζομένη ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τῶν ἀριθμῶν καὶ τῶν ποσοτικῶν σχέσεων, ὡς ἡ ἀτομιστικὴ θεωρία, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς ἀξιώσεις μιᾶς ὑγιоῦς καὶ ζωντανῆς ἐπιστήμης.

Τὸ μέλλον τῆς Κοινωνικῆς Οἰκονομικῆς ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ὀρθὴν σύνθεσιν τῶν δύο τούτων διαφορετικῶν κατευθύνσεων. Ἡ προσήλωσις εἰς τὴν μίαν ἐξ αὐτῶν προεκάλεσε τὴν κρίσιν τῆς Κοινωνικῆς Οἰκονομικῆς περὶ τῆς ὁποίας τόσος λόγος γίνεται κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη. Ἡ ζωντανὴ ἐπιστήμη δὲν δύναται νὰ δεσμευθῇ ἐντὸς στενῶν ὁρίων. Ἐχει ἀνάγκην πλατυτέρου ὁρίζοντος καὶ ἐλευθέρων κινήσεων διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ ἀντιληφθῇ καὶ ἐρμηνεύσῃ τὴν πολύμορφον καὶ πολύπλευρον πραγματικότητα. Ἐνι περισσότερον χρήζει αὕτη ἐννοιῶν πλατυτέρων καὶ εὐπλάστων διὰ νὰ συλλάβῃ τὴν ὀργανικὴν μορφήν τῆς κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς ζωῆς. Δύναται καὶ ὀφείλει νὰ χρησιμοποιεῖται ἐνδεχομένως καὶ ἐννοίας εὐρισκομένας εἰς ἐσωτερικὴν ἀντίφασιν ἀρκεῖ μόνον νὰ ἔχῃ ἐπίγνωσιν τούτου, νὰ γνωρίζῃ ὅτι αἱ ἐννοιαὶ αὗται ἀποτελοῦν ἀπλῶς λογικὰ μέσα καὶ δὲν ἀνταποκρίνονται πλήρως πρὸς τὴν πραγματικότητα. «Ἡ Κοινωνικὴ Οἰκονομικὴ—λέγει ὁ Hans Honegger—ὀφείλει ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν τῆς νὰ χρησιμοποιῇ ἄλλοτε ἀτομιστικὰς καὶ ἄλλοτε καθολικὰς (universalistischen) ἐννοίας. Ἐν τῇ κοινωνικῇ οἰκονομίᾳ πρέπει νὰ παρατηρῇ τις μονάδας καὶ μεμονωμένας ἐνεργείας διότι ἄνευ τῆς γνώσεως τούτων δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀντιληφθῇ π.χ. ὁλόκληρον τὴν ἀνισότητα (Unausgeglichenheit) καὶ τὴν ἐσωτερικὴν διαίρεσιν (Zwiespältigkeit) τῆς κεφαλαιουκρατικῆς οἰκονομίας καὶ πρὸ παντὸς τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ παραγωγικότητος (Produktivität) καὶ ἀποδοτικότητος (Rentabilität), τὸ πρόβλημα τῶν οἰκονομικῶν κρίσεων, τοῦ τόκου καὶ πλείιστα ἄλλα προβλήματα. Ἐξ ἄλλου ὁμως διὰ τῆς χρησιμοποίησεως καθολικῶν ἐννοιῶν δύναται τις ν' ἀντιληφθῇ τὸν γενικὸν χαρακτῆρα τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας, ν' ἀντιληφθῇ ταύτην ὡς ὑπερτάτην τινὰ ὁλότητα καὶ συγχρόνως νὰ δυνηθῇ νὰ κρίνῃ καὶ νὰ ἐκτιμήσῃ τὴν σημασίαν τῶν κοινωνικῶν δυνάμεων καὶ θεσμῶν» (').

Ἡ κοινωνικὴ οἰκονομία εἶναι πολυσύνθετος καὶ πολύπλευρος. Ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓνα κόσμον σχετικῶς ἀνεξαρτήτων καὶ μεμονωμένων φαινομένων καὶ ἐνεργειῶν, ἀλλὰ συγχρόνως παρουσιάζεται αὕτη καὶ ὡς ἓν αὐτοτελὲς οἰκοδόμημα, ὡς μία ὁλότης, ὡς ἓν σύστημα διαφόρων ἐν ἀλληλεπιδράσει καὶ ἀλληλεξαρτήσεϊ εὐρισκομένων καὶ ὀργανικῶς συνδεδεμένων παραγόντων. Πρὸς κατανόησιν ὁθεν τῆς φύσεως ταύτης, πρὸς ἐξέτασιν ὧν

1) Ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 117 κ. ἐ.

τῶν πλευρῶν αὐτῆς εἶναι ἀπαραίτητον ὅπως λάβωμεν ἵπ' ὅψιν τὰ θεωρητικὰ διδάγματα τόσον τῆς ὀργανικῆς ὥσον καὶ τῆς ἀτομιστικῆς ἀντιλήψεως. Ἐκάστη τούτων ἀνταποκρίνεται πρὸς μίαν διαφορητικὴν ἀποψιν τῆς πραγματικότητος. Μᾶς παρέχει τὰ μέσα διὰ τὴν ἔρευναν τῶν διαφορῶν πλευρῶν αὐτῆς. Διὰ τῆς ὀργανικῆς ἀντιλήψεως δυνάμεθα νὰ συλλάβωμεν τὴν ὁλοκληρωτικὴν μορφήν τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας, νὰ ἀντιληφθῶμεν τὴν ὀργανικὴν διαίθρῳσιν αὐτῆς, τὰς ἐσωτερικὰς συναρτήσεις τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων, τὰς ἀμοιβαίας σχέσεις καὶ τὰς ἀλληλεπιδράσεις τῶν οἰκονομικῶν δυνάμεων. Θὰ ἦτο, ὅμως, ἀδύνατον νὰ ἐπιτύχωμεν δι' αὐτῆς τὴν ἐξακριβώσιν καὶ τὸν καθορισμὸν τῶν πυστοτικῶν σχέσεων, νὰ ἐρευνήσωμεν τὰς αἰτιολογικὰς ἀλληλουχίας τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων καὶ νὰ διατυπώσωμεν τοὺς οἰκονομικοὺς νόμους. Τοῦτο δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ μόνον διὰ τῆς ἀτομιστικῆς ἀντιλήψεως, ἥτις, ὡς ἐκ τούτου, εἶναι ἐξ ἴσου ἀπαραίτητος πρὸς τὴν ὀργανικὴν. Ὁ Κοινωνικὴ Οἰκονομικὴ δὲν δύναται νὰ παραβλέψῃ οὐδεμίαν τῶν δύο τούτων κατευθύνσεων. Ἐξ ἀντιθέτου ὀφείλει αὕτη νὰ φροντίσῃ διὰ τὴν ὑπερνίκησιν τῆς ὑφιστομένης διαστάσεως, ἐκτιμῶσα ὀρθῶς τὴν συμβολὴν ἐκάστης τούτων εἰς τὴν ἔρευναν καὶ ἐρμηνείαν τῆς πραγματικότητος καὶ ἐπιδιώκουσα ἐν τέλει μίαν συστηματικὴν σύνθεσιν αὐτῶν. Ἡ σύνθεσις αὕτη θὰ ἀποβῇ κυρίως εἰς ὄφελος τῆς ὀργανικῆς ἀντιλήψεως. Τοῦτο ὅμως δὲν ἔχει νὰ ζημιώσῃ ποσῶς τὴν ἀτομιστικὴν θεωρίαν, ἥτις διὰ τοῦ τρόπου τούτου θὰ ἐνισχυθῇ διὰ νέων δυνάμεων, θὰ ἀνασυγκροτηθῇ καὶ θὰ δυνηθῇ νὰ ἀνταποκριθῇ πληρέστερον εἰς τοὺς ἐπιστημονικοὺς της σκοπούς.

Ὅ,τι διὰ τὴν θεωρίαν ἐλέχθη, ἰσχύει καὶ διὰ τὴν μέθοδον. Τὸ ζήτημα ἂν διὰ τῆς ὀργανικῆς ἢ διὰ τῆς ἀτομιστικῆς μεθόδου, ἂν ὀρμώμενοι ἐκ μιᾶς ὑπερατομικῆς ὀλότητος ἢ ἐκ τῆς ἀτομικῆς δριśσεως καὶ τῶν μεμονωμένων γεγονότων θὰ δυνηθῶμεν νὰ πλησιάσωμεν ἐγγύτερον καὶ νὰ ἐρμηνεύσωμεν καλλίτερον καὶ πληρέστερον τὴν πραγματικότητα, δεόν νὰ λυθῇ κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καθ' ὃν ἐλύθη καὶ ἡ παλαιότερα, περὶ τὴν ἐπαγωγικὴν καὶ ἀπαγωγικὴν μέθοδον, ἔρις. Τόσον ἡ ἀτομιστικὴ ὥσον καὶ ἡ ὀργανικὴ μέθοδος εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν Κοινωνικὴν Οἰκονομικὴν. Ἐκάστη τούτων ἐξυπηρετεῖ αὐτὴν κατὰ διάφορον τρόπον. Ἀμφότερα ἔχουν τὰ ἐλαττώματά των καὶ τὰ προτερήματά των. Προβαίνουν εἰς τὴν ἔρευναν καὶ ἐρμηνείαν τῆς πραγματικότητος θέτουσαι ὠρισμένας προϋποθέσεις, αἷς θεωροῦν ὡς ἀληθεῖς καὶ μὴ ἐπιδεχομένας ἐλέγχου. Ἡ ἀτομιστικὴ ἀντίληψις ἐκκινεῖ ἐκ τῆς προϋποθέσεως τοῦ συμφεροντολογικῶς δρῶντος ἀτόμου, ἡ ὀργανικὴ ἀντίληψις ἐκ μιᾶς ὀργανικῆς ὀλότητος. Τὰς προϋποθέσεις ταύτας ἐκλαμβάνουν αὐταὶ ὡς ἀπολύτως ἀνταποκρινομένας πρὸς τὴν πραγματικότητα. Ἐν τῇ ἀληθείᾳ ἀποτελοῦν αὐταὶ ὠρισμένας ἀπλῶς ἰδέας τῆς πραγματικότητος, ἀποτελοῦν πλάσματα (Fiktionen), οἶονεῖ πραγματικότητος. Τῶν ὑποθετικῶν τούτων πραγματικοτήτων δὲν δύναται νὰ στερηθῇ ἡ Κοινωνικὴ Οἰκονομικὴ. Εἶναι ἀδύνατον νὰ προβῶμεν εἰς τὴν θεωρητικὴν ἔρευναν ἄνευ

ὠρισμένων βασικῶν ὑποθέσεων. Ἐν τοίτοις ἢ καθ' ὑπόθεσιν αὕτη πραγματικότης δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀπεριόριστος καὶ ἀγεξέλεγκτος. Ὑπάρχουν ὅρια τινὰ πέραν τῶν ὑποίων αὕτη δὲν δύναται νὰ ἐπεκταθῇ. Τὸ περιοριστικὸν κριτήριον αὐτῆς εἶναι ἡ ἐμπειρικὴ πραγματικότης. Δέον ὁθεν εἰς πᾶσαν περίπτωσιν νὰ ἐξετάζεται ἐὰν κατὰ πόσον τὰ ἀποτελέσματα τῆς θεωρητικῆς ἐρεῦνης ἀνταποκρίνονται πρὸς τὰ πραγματικὰ γεγονότα καὶ γενικῶς νὰ προσδιορίζεται ὡς ἔγγιστα ἡ ὑφισταμένη ἀπόστασις μεταξὺ τῆς καθ' ὑπόθεσιν καὶ τῆς ἐμπειρικῆς πραγματικότητος. Ἐφ' ὅσον ὁ ἔλεγχος οὗτος λαμβάνει χώραν, ἡ χρησιμοποίησις ὑποθέσεων δὲν ἀποτελεῖ σφάλμα ἀλλ' ἀντιθέτως ὑποβοηθεῖ τὴν θεωρητικὴν ἐρευναν. Σφάλμα θὰ ἦτο ἐὰν ἡ ὑπόθεσις ἐξελαμβάνετο ὡς πραγματικότης, ἐὰν ἐγένετο σύγχυσις μεταξὺ τῆς «ὡς ἐάν» καὶ τῆς ἐμπειρικῆς πραγματικότητος.

Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὴν αἰτιολογικὴν καὶ τελεολογικὴν μέθοδον. Ἡ ὀργανικὴ φύσις τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς δὲν δύναται νὰ ἐρευνηθῇ ἄλλως ἢ τελεολογικῶς. Θὰ ἦτο σφάλμα νὰ παραγνωρίσωμεν τὰς τελεολογικὰς σχέσεις καὶ τὸν ῥόλον ὃν διαδραματίζουν οἱ πολιτικοί, οἱ ἱστορικοὶ καὶ οἱ ἠθικοὶ παράγοντες. Θὰ ἐζημιώνετο ὁμως μεγάλως ἡ οἰκονομικὴ θεωρία ἐὰν παρεμερίζετο τελείως ὁ αἰτιολογικὸς τρόπος ἐρεῦνης. Διότι διὰ τούτου διαφωτίζονται ὠρισμέναι ἀπόψεις καὶ ὠρισμέναι οἰκονομικαὶ σχέσεις καὶ διευκολύνεται ἡ ἐπίτευξις τῶν σκοπῶν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης.